

Kairos

EVANĎEOSKI TEOLŠKI ČASOPIS

GODIŠTE XVIII. (2024.), BROJ 2

Biblijski institut, Zagreb
Evandeosko teološko veleučilište, Osijek

KAIROS

EVANĐEOSKI TEOLOŠKI ČASOPIS

GODIŠTE XVIII. (2024.), BROJ 2

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2>

UDK: 27-1/277

Nakladnici	Biblijski institut, Kušlanova 21, 10000 Zagreb Evandeosko teološko veleučilište, Cvjetkova 32, 31103 Osijek
ISSN	1846-4580 (Tisak), 1848-2503 (Online)
Glavni urednik	Ervin Budiselić; e-mail: kairos@bizg.hr ORCID: 0000-0003-1743-4203
Pomoćni urednik	Dalibor Kraljik; e-mail: dalibor.kraljik@evtos.hr ORCID: 0000-0002-7163-8568
Tajnica	Željka Strejček
Uredništvo	Danijel Berković (Zagreb); Ervin Budiselić (Zagreb); Kotel Dadon (Zagreb); Mark Hamilton (SAD); Dalibor Kraljik (Osijek); Peter Kuzmič (Osijek / Boston, SAD); Marcel Măcelaru (Arad, Rumunjska); Perry L. Stepp (Zagreb / SAD); Gregory S. Thellman (Osijek).
Međunarodno stručno vijeće	Kostake Milkov (Balkan Institute for Faith and Culture, Skopje, Makedonija); Constantine Prokhorov (Novosibirsk Biblical Theological Seminary, Novosibirsk, Rusija); Gerald Shenk (Eastern Mennonite Seminary, Harrisonburg, SAD); Andrea Sterk (University of Florida Department of History, Gainesville, SAD); Wojciech Szczerba (Evangelical School of Theology, Wrocław, Poljska).
Lektor za hrvatski	Branka Tolić
Lektor za engleski	Emily K. Brown
Prijevod	Ivana Balint-Feudvarski
Naslovnica	Iva Đaković
Priprema za tisak	Željka Strejček
Adresa uredništva	Kairos, Kušlanova 21, 10000 Zagreb, Croatia tel/fax: + 385 1 2338 638; https://kairos.bizg.hr/

Kairos izlazi dva puta godišnje. Naklada: 250 primjeraka. Rukopisi se ne vraćaju.

Časopis se ne naplaćuje.

Časopis je referiran u: *Academic Journals Database*; *Academic Search Complete* (EBSCO); *Academic Search Ultimate* (EBSCO); *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL); ERIH PLUS; HRČAK - *Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske i Religious and Theological Abstracts* (Myerstown, SAD).

Objavom svog članka u u Kairosu, vaš će članak automatski biti objavljen na engleskom jeziku u *Kairos: Evangelical Journal of Theology* koji je od svibnja 2024. indeksiran u **Scopus** bazi.

ČITAJTE KAIROS ONLINE

www.kairos.bizg.hr

SADRŽAJ

Članci

Kotel Dadon	
<i>Povijest učenja u judaizmu: od biblijske zapovijedi pojedinca do rabinske regulative o uspostavi javnoga židovskog obrazovnog sustava</i>	147-173
Greg Ogden	
<i>Kako Isus definira učenika u odlomku o Velikom poslanju?</i>	175-188
Daniel G. Oprean	
<i>Portreti manjkavog učenja: teološko promišljanje o Mateju 8,18-27</i>	189-198
Kenneth L. Cukrowski	
<i>Učenik će biti „kao njegov učitelj“ (Lk 6,40): učenje u Lukinu evanđelju</i>	199-207
Perry L. Stepp	
<i>„Izgradnja (a ne rušenje) mostova za evanđelje“: učenje u Pastoralnim poslanicama</i>	209-234
Corneliu C. Simuț	
<i>Packerovo korištenje Novoga zavjeta u njegovu nauku o učenju</i>	235-251
Dennis Allen	
<i>Suprotni vjetrovi pušu u pramac kršćanskoga visokog obrazovanja: možemo li se popeti na visove biblijskog obrazovanja... ako ne postavimo čvrst temelj učenja?</i>	253-265
David Kovačević	
<i>Slijediti Isusa u brizi za stvorenje: što nas o tome uči magarac u Mt 21,1-11?</i>	267-278

Prikazi knjiga

David Bradshaw

*Divine Energies and Divine Action:
Exploring the Essence-Energies Distinction*
(Miroslav Balint-Feudvarski)

281-286

Carl R. Trueman

*Strange New World:
How Thinkers and Activists Redefined Identity*
(Matej Sakač)

287-291

Mark W. Hamilton, K. W. Cukrowski, N. W. Shankle,
J. Thompson, J. T. Willis

*Riječ koja preobražava. Biblijski komentar
starozavjetnih knjiga, svezak II D*
(Monika Bajić)

292-293

Timothy J. Crutcher

Uvod u život i misao Johna Wesleyja
(Goran Punda)

294-296

Gavin Ortlund

Biraj Bitke: Umijeće teološke trijaže
(Tomislav Minić)

296-300

Greg Ogden

Osnove učenja
(Goran Medved)

300-302

ČLANCI
СГВІСІ

Povijest učenja u judaizmu: od biblijske zapovijedi pojedincu do rabinske regulative o uspostavi javnoga židovskog obrazovnog sustava¹

Kotel Dadon

ORCID: 0000-0002-3542-3754

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

kdadon@ffzg.unizg.hr

UDK: 26-47:26-9

Kategorija: Izvorni znanstveni članak

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.1>

Sažetak

Ovaj članak bavi se poviješću učenja u judaizmu i njegovim prijelazom iz individualne obveze u javni obrazovni sustav. Članak je podijeljen u tri glavna dijela: prvi dio raspravlja o središnjoj ulozi obrazovanja u proučavanju Tore u judaizmu, kao i o židovskom pravnom konceptu „obrazovne obveze“ nasuprot modernom pravnom konceptu „prava na obrazovanje“. Drugi, središnji dio ispituje razvoj židovske obveze obrazovanja – prijelaz s privatnog na javno obrazovanje. Autor analizira različite talmudske propise koji su doveli do ovog prijelaza i njihov međusobni odnos. Na kraju ovog dijela, autor raspravlja o strukturi financiranja javnoga obrazovnog sustava i pravu roditelja da odaberu obrazovni okvir za svoju djecu. U trećem dijelu, autor naglašava posebnost židovskog obrazovanja kao vrhovne vrijednosti čistoga intelektualnog proučavanja Tore, što se odnosi i na financijske interese poput prava učitelja na štrajk u židovskom pravu te na predanost učenju u vremenima teških nedaća i tame poput razdoblja holokausta. U ovom istraživanju autor analizira različite židovske izvore, od pisane Tore i usmene Tore, uključujući Talmud, Mišnu, Midraš i rabinske response od srednjeg vijeka do modernih vremena. Velik dio ove literature preveden je s hebrejskog i aramejskog.

Ključne riječi: obrazovanje, židovski, rabin, Talmud, Tora

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenja među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

Uvod

Za razliku od prošlosti, pravo na obrazovanje svih danas je samo po sebi razumljivo. Ovo pravo prepoznali su narodi svijeta kao temeljno pravo i ugrađeno je u članak 26. Opće deklaracije o ljudskim pravima, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih naroda u prosincu 1948. godine. Ono obuhvaća besplatno obrazovanje (koje mora biti obvezno) barem na razini osnovne škole, dostupnost tehničkog i strukovnog obrazovanja i jednaku dostupnost visokog obrazovanja te pravo roditelja da odaberu vrstu obrazovanja koju žele za svoju djecu. Ovo je pravo tijekom godina ugrađeno u zakone različitih zemalja i međunarodne ugovore².

U židovskom narodu obrazovanje je temeljna vrijednost od samog osnutka nacije. Tijekom povijesti Židova proučavanje Tore među odraslima i mlađim naraštajima bilo je iznimno važno, kako za očuvanje religijsko-kulturnog postojanja naroda, tako i za njegov kontinuitet. Tako su i Mudraci³ svjedočili o važnosti obrazovanja i proučavanja Tore:

Rav Jehuda je rekao da je Rav rekao: Što znači ono što je napisano: „Ne dirajte u moje pomazanike, ne činite zla mojim prorocima“ (1 Ljet 16,22)? „Ne dirajte u moje pomazanike“ odnosi se na učenike; a „ne činite zla mojim prorocima“ odnosi se na znalce Tore. Reš Lakiš je rekao u ime rabina Jehude Nesije: Svijet postoji samo zbog daha (tj. izgovaranja Tore) onih koji uče... I Reš Lakiš je rekao u ime rabina Jehude Nesije: Ne smije se prekidati učenike (u učenju Tore), čak ni radi izgradnje Hrama. I Reš Lakiš je rekao rabinu Jehudi Nesiji: Primio sam od svojih predaka, a neki kažu od tvojih predaka, sljedeće: Svaki grad u kojem nema učenika (koji proučavaju Toru, oni) neka ga unište. Ravina je rekao: Oni ga ostavljaju opustošenim (Babilonski Talmud 1999, Šabat 119b).⁴

Mudraci u Talmudu tvrde da je zabranjeno prekidati učenike pri učenju čak i zbog važnog razloga poput izgradnje Hrama jer cijeli svijet postoji isključivo zahvaljujući njihovom učenju. Majmonid u svom pravnom kodeksu navodi riječi gore spomenutih talmudskih Mudraca i daje im obvezujući pravni status:

Učitelji male djece trebaju biti postavljeni u svakoj zemlji, u svakoj regiji i u svakom selu. Ako selo nema učitelje koja poučavaju djecu Tori, njegovo se stanovništvo ekskomunicira dok ne zaposle učitelje za djecu. Ako ne zaposle

2 Vidi: Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine.

3 Mudraci - (heb. *Hahamim* ili *Hazal*) bili su duhovni i halahički vođe naroda Izraela nakon kanonizacije Biblije, a uglavnom od razdoblja drugog Hrama u 3. stoljeću pr. n. e. do redakcije Babilonskog Talmuda početkom 6. stoljeća n. e.

4 Većina prijevoda na engleski jezik preuzeta je sa *Sefaria.org*. Sve naglaske dodao je autor, osim ako nije drukčije navedeno. Prijevod Biblije, ako nije navedeno drukčije, Jure Kaštelan, Bonaventura Duda, ur. 2008. *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. U slučajevima kada taj prijevod koristi tetragram JHVH, autor ga zamjenjuje imenima Vječni, Gospodin, Svevišnji ili Gospod jer u židovstvu nije dopušteno izgovarati Božje ime JHVH.

učitelje, selo [zaslužuje biti] uništeno, jer svijet postoji samo zbog daha koji dolazi iz usta djece koja uče Toru (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 2:1).

To znači da, prema židovskom zakonu, grad koji ne brine o obrazovanju mlađe generacije uspostavljanjem institucija za učenje Tore, treba biti uništen. Judaizam zauzima vrlo radikalan stav i zagovara poziciju da bez obrazovanja i proučavanja Tore nemamo pravo postojati. Ova radikalna obveza svakog Židova da uči Toru, svakog oca da poučava svog sina i svakog vođe zajednice da brine o obrazovanju mlađe generacije, jednostavno objašnjava fenomen da je među Židovima uvijek bilo vrlo teško pronaći one bez osnovnog obrazovanja. Među Židovima najveća je sramota bila neznanje.

U ovom radu istaknut ćemo da je obrazovanje u judaizmu dužnost, a ne pravo te ćemo istražiti središnje značenje i izvore obveze učenja u judaizmu. Nastojat ćemo ispitati razvoj i širenje ove dužnosti od osobne obiteljske dužnosti oca prema sinu do javne zajedničke dužnosti tijekom razdoblja Talmuda. Osim toga, raspravljat ćemo o financijskom značaju zajedničke, javne dužnosti obrazovanja. Želimo pokazati da je obveza obrazovanja u judaizmu uvijek bila na vrhu ljestvice privatnih i društvenih dužnosti i u tu ćemo svrhu, s jedne strane, vidjeti jedinstvenost prava na štrajk učitelja u židovskom pravu, a s druge strane, žrtvu podnesenu u svrhu proučavanja Tore u teškim vremenima poput holokausta.

1. Centralnost vrijednosti obrazovanja u svrhu proučavanja Tore u judaizmu

Već ujutro, kada se Židov probudi, blagoslivlja: „Koji nas je posvetio svojim micvama i zapovjedio nam da se bavimo riječima Tore“ (Babilonski Talmud 1999, Berahot 11b). Jedna od stvari za koju Židov moli je „život ljubavi prema Tori“ (Babilonski Talmud 1999, Berahot 16b). Zapravo, judaizam zahtijeva da osoba posveti svoj život proučavanju Tore, čije pravo proučavanje zahtijeva potpunu životnu predanost Tori, kako je pisano: „Riječi Tore ostaju samo kod onoga tko se za njih ubija, kao što je rečeno: ‘Ovo je zakon kad koji čovjek umre u šatoru’ (Br 19,14)“ (Babilonski Talmud 1999, Berahot 63b). Upravo tako Majmonid određuje halahu⁵:

Tri krune su dodijeljene Izraelu: kruna Tore, kruna svećenstva i kruna kraljevstva. Aaron je zaslužio krunu svećenstva... David je zaslužio krunu kraljevstva... Kruna Tore je stavljena na stranu, ona čeka i spremna je za svakog Židova... Tko god želi, može doći i uzeti je (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 3:1).

5 Halaha – 1. pravni dio židovske vjerske literature; naziv dolazi od glagola *halah* (heb. ‘ići’) jer „idemo“ u skladu, odnosno, slijedimo židovski zakon. 2. specifičan zakon iz sustava halahe.

Niti jedna druga micva⁶ ne može se usporediti s proučavanjem Tore. Upravo suprotno, proučavanje Tore može se usporediti sa svim micvama, jer proučavanje vodi djelu... Stoga, proučavanje ima prednost pred djelom u svim slučajevima (Ibid. 3,3).

Židovski narod čovječanstvu je predstavio čarobnu ideološku viziju: oblikovanje utopijskog društva u kojem je intelektualni angažman, izražen u proučavanju Tore, središnje egzistencijalno iskustvo svih njegovih članova. Ideja eliminiranja jaza između intelektualne elite i masa doista je apsolutno utopijska ideja.

Između ove vizije i Platonove utopijske vizije mogu se pronaći prilično iznenađujuće paralele. Platon u petoj knjizi svoje *Politeje* predstavlja utopiju idealne države koju vodi kralj-filozof. Jedino mjesto gdje je Platonova vizija vođe-filozofa postala stvarnost jest u židovskom društvu, koje su vodili Mudraci generacije. Danas je u židovskom ultraortodoksnom društvu vođa zajednice rabin, najveći intelektualac koji vlast dobiva na temelju poznavanja Tore. Ideal ovog društva stalno je proučavanje Tore od strane svih članova zajednice.

Naravno, financijski je teško održavati takvo utopijsko društvo u kojem gotovo nitko ne radi, a svi uče, kako kaže Mišna: „Ako nema brašna, nema ni Tore“⁷ (Mišna 1987, Avot 3,17). Stoga su Mudraci govorili o ekonomskom modelu koji može omogućiti održavanje grupe koja se bavi samo učenjem, a to je model Isahara i Zebuluna: „Isahar sjedi i bavi se proučavanjem Tore, Zebulun odlazi na more i dolazi te opskrbljuje Isaharova usta, i Tora se širi u Izraelu“ (Midraš Berešit Raba 1878, 72,5). Iako nisu svi sposobni biti filozofi, neki imaju druge vještine i sposobnosti koje bi trebali iskoristiti kako bi podržali one koji su svoj život posvetili učenju. Midraš naglašava da rad i trgovina nisu cilj sami po sebi, već sredstvo koje omogućuje proučavanje Tore. Pleme Zebulun, koje se bavilo međunarodnom trgovinom, brinulo se o tome da podržava pleme Isahar, koje je svoj život posvetilo proučavanju Tore.

Objašnjavajući značenje mesijanskog proročanstva proroka Izaije: „Vuk će prebivati s jagnjetom, ris ležati s kozličem“ (Iz 11,6), Majmonid tvrdi da je to razdoblje u kojem će postojati utopijsko filozofsko društvo:

Ni Mudraci ni proroci nisu žudjeli za mesijanskom erom kako bi vladali cijelim svijetom, upravljali poganima, kako bi ih uzvisivale nacije, ili kako bi jeli, pili i slavili. Umjesto toga, željeli su biti slobodni da se posvete Tori i mudrosti

6 Micva – vjerska obveza, bogougodno djelo; *tarjag micvot*: 613 micva; naziv za 365 zabrana i 248 zapovijedi iz Tore, kojih se pobožni Židov mora pridržavati; riječ *tarjag* je izgovor broja 613 napisanog slovima hebrejske abecede (tav=400, reš=200, jud=10, gimel=3); jedan dio obrađuje čovjekov odnos s Bogom, a drugi dio čovjekov odnos s bližnjima. Obveza ispunjavanja micva odnosi se na žene starije od 12 godina i jedan dan (*bat micva*) te na muškarce starije od 13 godina i jedan dan (*bar micva*) (Dadon 2009, 335).

7 Drugi dio ove Mišne je: „...ako nema Tore, nema ni brašna.“

bez ikakvih pritisaka ili smetnji, kako bi zaslužili svijet koji dolazi (Majmonid 1974, Hilhot Melahim 12,4).

Za vrijeme Hadrijanovih⁸ dekreta, jedan od dekreta bio je zabrana javnog proučavanja Tore. Rabin Akiva, veliki Mudrac koji je živio u Izraelu u to vrijeme, shvatio je da bi provedba ovog dekreta mogla razoriti religijsku strukturu i kontinuitet židovskog naroda, stoga je prekršio dekret i nastavio podučavati Toru u javnosti. Bio je uhvaćen i pogubljen uz teško mučenje kao jedan od „Deset mučenika“⁹. Jednom prilikom, dok je rabin Akiva sjedio i javno podučavao Toru, slučajno je naišao čovjek po imenu Papus ben Jehuda, koji se začudio kako rabin Akiva nije bio u strahu od rimske vlasti i kako je riskirao život. Rabin Akiva, koji je proučavanje Tore smatrao nužnim i ključnim za izraelski narod, odgovorio mu je sljedećom prisposodobom:

S čime se ovo može usporediti? S lisicom koja hoda uz obalu rijeke i vidi ribe kako se okupljaju i bježe s mjesta na mjesto. Lisica im reče: Od čega bježite? One mu odgovore: Bježimo od mreža koje ljudi bacaju na nas. Lisica im reče: Želite li doći na suho, pa ćemo živjeti zajedno kao što su moji preci živjeli s vašim precima? Ribe mu rekoše: Jesi li ti onaj za koga kažu da je najlukaviji od svih životinja? Nisi lukav, već si budala. Ako se bojimo u vodi, našem prirodnom staništu koje nam daje život, onda ćemo se još više bojati u staništu koje uzrokuje našu smrt.

Pouka je: Tako i mi, Židovi. Sada, kada sjedimo i bavimo se proučavanjem Tore, o kojoj je napisano: „Ta On je život tvoj, tvoj dugi vijek“ (Pnz 30,20), ovoliko se bojimo carstva. Ako je prestanemo proučavati i ako je napustimo, napustili smo svoje stanište što će uzrokovati našu smrt. Tada ćemo se još više bojati carstva (Babilonski Talmud 1999, Berahot 61b; Midraš Jalkut Šimoni 1960, Pnz 837; Babilonski Talmud 1961, Avoda Zara 3b).

Ova prisposodba nastoji ilustrirati fundamentalnu ovisnost židovskog naroda o proučavanju Tore. Rabin Akiva vidi rimske dekrete kao ribarske mreže, iskušenja i napasti kao lisicu, Izrael kao ribe, a Toru kao vodu. „Lisica“ sugerira napuštanje tradicionalnog mjesta opstanka i prilagodbu novom načinu života kako bi se preživjeli rimski dekreti i njihove kazne, ali Tora je Židovima kao ribama voda – oni ne mogu živjeti bez nje. Prestanak učenja Tore ozbiljniji je i opasniji od dekreta vlasti. Rimljani možda neće uhvatiti učenike Tore, ali oni koji napuste proučavanje Tore sigurno ugrožavaju svoju budućnost i sudbinu.

8 Hadrijanovi dekreti – mjere koje je nametnuo car Hadrijan pobunjenim stanovnicima Izraela 135. godine n. e., nakon gušenja Bar Kohbine pobune.

9 Deset mučenika (heb. *Asara Haruge Malkhut*) – deset vodećih rabina koje su rimske vlasti u Izraelu okrutno pogubile jer nisu poslušali naredbe Rima, nego su nastavili proučavati i podučavati Toru. Ovi rabini postali su dio židovske svijesti o suprotstavljanju rimskim naredbama, usmjerenima na uništenje judaizma. Vidi: Babilonski Talmud 1961, Baba Batra 10b, Sota 48b; Babilonski Talmud 1999, Berahot 61b, Sanhedrin 14a.

Talmud navodi priču o žrtvi rabina Akive kao primjer njegovoga vlastitog stajališta o granicama predanosti obvezi čuvanja Tore, koje prema mišljenju rabina Akive uključuju žrtvovanje vlastitog života, kako je rečeno: „Zato ljubi Gospoda, Boga svojega, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom“ (Pnz 6,5), a „svom dušom svojom“ znači: „Čak i ako ti Bog uzme dušu“ (Babilonski Talmud 1999, Berahot 61b).

I u vrijednosti davanja milostinje, učenjaci Tore imaju prednost, kako je rečeno:

„Baci kruh svoj na vodu i naći ćeš ga poslije mnogo vremena“ (Prop 11,1). Rabin Beivai je rekao: Ako želiš činiti milostinju, učini to s onima koji se trude u proučavanju Tore, jer voda spomenuta ovdje nije ništa drugo do riječi Tore, kako je rečeno: „O, svi vi koji ste žedni, dođite na vodu“ (Iz 55,1) (Midraš Kohelet Raba 1878, 11,1).

To je zato što „kao što šator ne može postojati bez klinova i užadi, tako ni Izrael ne može postojati bez učenjaka“ (Midraš Tana Debej Elijahu Raba 1968, 28).

Mudraci simboliziraju ideal postojanja židovskog naroda kao „kraljevstvo svećenika, narod svet“ (Izl 19,6). Judaizam teži uspostaviti naciju intelektualaca. Cilj nije fizička moć, niti veliki teritorij, niti veliko bogatstvo, već nacija u kojoj će mudrost kao zajedničko vlasništvo biti ispunjenje ideala. Prirodno, centralnost vrijednosti obrazovanja i proučavanja Tore kroz židovsku povijest dovela je do donošenja mnogih zakona i nastanka raznih običaja u pitanjima obrazovanja. Međutim, to je izvan okvira ovog rada i stoga se u njemu nećemo moći baviti tim pitanjima.¹⁰

1.1. Pravo nasuprot dužnosti

Prije nego što započnemo našu raspravu, važno je naglasiti da je uporaba pojma „pravo na obrazovanje“ u različitim modernim pravnim teorijama vrlo različita od uporabe ovog pojma u židovskom pravu. Dok moderno zapadno pravo daje prava pojedincu, židovsko pravo zagovara sustav koji nameće dužnosti pojedincu ili zajednici. Razlog tome nisu samo suštinske razlike između modernoga pravnog sustava i drevnoga pravnog sustava. Glavna razlika između pravnih teorija proizlazi iz različitih svjetonazora: sekularno društvo stvorilo je moderno pravo i postavilo pojedinca u njegov centar, dok se židovsko društvo podvrgava pravnom sustavu koji je zapovjedio Bog (Florsheim 1986, 35). Židovsko-religijski svjetonazor temelji se na konceptu dužnosti i, kao što ćemo vidjeti, postoje dužnosti nametnute roditeljima i zajednici, dužnosti koje stvaraju djetetova prava. Nasuprot tome, prema modernom konceptu, pravo djeteta stvara „obveze“ nametnute ocu ili državi.

¹⁰ Za usporednu studiju o razvoju zakona i propisa vezanih za obrazovanje u Državi Izrael i u rabinskoj literaturi, vidi: Glick 1999.

Židovsko pravo nameće roditeljima djeteta niz dužnosti koje proizlaze iz statusa roditelja kao prirodnih skrbnika svoje djece. Taj status obvezuje roditelje, a posebno oca, da obrazuje svoje sinove.¹¹ Ta obveza doista je nametnuta ocu, ali dijete nije oslobođeno te obveze ako ga otac nije podučio Toru, kao što je Majmonid presudio: „Osoba koja nije bila poučena od strane svog oca obvezna je osigurati svoje obrazovanje kad to može razumjeti, kao što je navedeno (u Pnz 5,1): ‘Naučite ih, držite i vršite’“ (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 1:3).

2. Povijest obveze židovskog obrazovanja – od privatnog do javnog obrazovanja

Od davnina židovska tradicija prepoznala je obrazovanje kao važan i ključan element čija je svrha nasljeđivanje baštine, usađivanje temelja vjere i podučavanje zakona.

2.1. Izvor roditeljske obveze obrazovanja u judaizmu

Mnogo puta Biblija ponavlja i naglašava obvezu obrazovanja djece u skladu s Torom i micvama:

Zato pazi i dobro se čuvaj da ne zaboraviš događaje što si ih svojim očima vidio; neka ti ne iščeznu iz srca ni jednoga dana tvoga života. Naprotiv, **pouči o njima svoje sinove i sinove svojih sinova**¹²: Onog dana kad si stajao na Horebu pred Gospodom, Bogom svojim, Gospod mi je rekao: „Skupi mi narod! Hoću da čuju moje riječi, da me se nauče bojati sve vrijeme što budu živjeli na zemlji te **da o njima pouče i svoju djecu**“ (Pnz 4,9-10, naglasak dodan).

Ovakvo to tumači Nahmanid:

Samo, usrdno vas upozoravam da pazite i vrlo, vrlo pažljivo čuvate sebe da se sjetite odakle su vam zapovijedi došle, da ne zaboravite Otkrivenje na brdu Sinaj, niti sve stvari koje su vaše oči tamo vidjele — *grmljavine i sijevanja* (Izl 20,18), *svoju slavu i svoju veličajnost* (Pnz 5,24) i *čuli smo njegov glas iz ognja* (ibid.). I trebali biste prenijeti sve stvari koje su vaše oči vidjele na tom slavnom otkrivenju *svojim sinovima i sinovima svojih sinova* (Pnz 4,9) zauvijek... On je dalje zapovjedio u obliku pozitivne zapovijedi da trebamo obavijestiti svu svoju djecu, iz generacije u generaciju, o svemu što se tamo dogodilo — što smo vidjeli i što smo čuli. Korist od ove zapovijedi vrlo je velika. Jer, da su riječi Tore došle do nas samo preko Mojsija, čak iako je njegovo proroštvo bilo

11 Obveza obrazovanja također leži na majci. Vidi: Bakshi-Doron 1982, 69; Bakshi-Doron 2002, 1:250, Siman 54. Za daljnju raspravu o pitanju: tko je obavezan ispuniti dužnost obrazovanja, vidi: Glick 1999, 90. i dalje.

12 Obveza oca da obrazuje svoje sinove uključuje i njegove unuke (Babilonski Talmud 1961, Kidušin 30a).

potvrđeno znakovima i čudima, *ako se u tvojoj sredini pojavi kakav prorok ili čovjek sa snoviđenjima* (Pnz 13,2) i zapovjedi nam suprotno od onoga što nam je Tora zapovjedila, *ako ti iznese kakvo znamenje ili čudo* (ibid.), tada bi sumnja ušla u srca ljudi. Ali, budući da nam Tora dolazi iz usta Svemogućeg do naših ušiju, i naše oči vide da nema posrednika, odbacit ćemo svakoga tko se razlikuje i tko sumnja... jer kad prenesemo činjenicu [Otkrivenja] našoj djeci, oni će znati da je stvar bila istinita bez sumnje, kao da su sve generacije to vidjele, jer ne bismo svjedočili lažno svojoj djeci... (Nahmanid 1859, Pnz 4,9. Naglasak dodan, zagrade u originalu).

Drugim riječima, važno je djeci prenijeti izvor istina Tore, koji je božanski, i stoga će biti moralno valjano zahtijevati od djece da slijede stope svojih predaka. Ova se zapovijed ponavlja i na drugim mjestima: „Napominji ih svojim sinovima...” (Pnz 6,7); „Poučite u njima svoje sinove” (Pnz 11,19); „Naredite sinovima svojim da ih drže vršeci sve riječi ovoga Zakona” (Pnz 32,46).

Svi sustavi brojanja micvot uključuju očevu obvezu podučavanja sina Tori među 613 micvot (Gaon 1979, Micva 15; Majmonid 1990, Micvot Ase 11; Eliezer ben Samuel 1902, 118, Micva 256; Moses ben Jacob Mikkotsi 1991, Esin 12; Isaac ben Joseph 1979, 44, Siman 106; Aharon HaLevi iz Barcelone 1999, 567, Micva 419). Drevni Midraš proširuje obvezu oca da podučava sina Tori: „‘Napominji ih svojim sinovima...’ (Pnz 6,7), ti su tvoji učenici. I tako se nalazi za učenike koji su nazvani sinovima, kao što je rečeno: ‘proročki sinovi’ (2 Kr 2,3)” (Midraš Tanaim 1908, Pnz 6,7, 27; Targum Jonathan ben Uziel 1997, 2 Kr 2,3).

Prema Midrašu, ova dužnost nije samo obveza oca, već je dužnost svakog Izraelca da podučava Toru čak i djecu koja nisu njegova, ako je kvalificiran to činiti. Na temelju toga, Majmonid propisuje:

Kao što je osoba obvezna podučavati svog sina, tako je obvezna podučavati i svog unuka, kao što zapovijeda: „Pouči o njima svoje sinove i sinove svojih sinova” (Pnz 4,9). I ne samo svoju djecu i unuke. Naprotiv, to je micva za svakog Mudraca da podučava sve učenike, iako nisu njegova djeca, kao što je navedeno: „Napominji ih svojim sinovima...” (Pnz 6,7). Usmena tradicija objašnjava: „Vaši sinovi, to su vaši učenici, jer učenici se također nazivaju sinovima” (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 1:2).

R. Aharon HaLevi iz Barcelone slično propisuje:

Pozitivna je zapovijed proučavati mudrost Tore i podučavati je; što znači reći kako bismo trebali izvršavati zapovijedi, čuvati se onoga što nam je Bog zabranio i također znati zakone Tore prema njihovoj pravoj namjeri. A o svemu ovome piše (Pnz 6,7): „Napominji ih svojim sinovima.” A naši rabini, neka je blagoslovljen njihov spomen, rekli su: „Vaši sinovi — to su vaši učenici” (Aharon HaLevi iz Barcelone 1999, 567, Micva 419).

Iz ovoga proizlazi da postoji obveza iz Tore koja obvezuje oca i učene Izraelce (čak i ako nemaju djece) da podučavaju djecu Izraela Tori. Ova obveza je osobna; otac i svaki rabin moraju podučavati buduće generacije Tori, ali u ovoj fazi ne vidimo zahtjev ili preporuku za uspostavu javnih obrazovnih institucija za ispunjenje i provedbu ove micve.

U Talmudu, Mudraci navode da je jedna od osnovnih očevih dužnosti podučavanje vlastite djece, kao što je rečeno u Mišni: „Otac je obavezan u vezi sa svojim sinom da ga obreže, otkupi¹³, podučava Toru, oženi ženom i nauči ga zanatu. A neki kažu: također da ga nauči plivati“ (Babilonski Talmud 1961, Kidušin 29a; Tosefta 1955-1988, Kidušin 1,11). Očeva dužnost proteže se na nekoliko područja. Prvenstveno, naravno, odgovornost je oca uključiti dijete u židovski narod obrezanjem, a ako je prvorodenac, postoji dodatna obveza da ga otkupi. Još jedna obveza je podučiti ga Tori kako bi se osigurao židovski kontinuitet. Očeva obveza je i da osposobi dijete za zanat kako bi mu osigurao životnu egzistenciju i spriječio ga da postane teret društvu. Čak postoji mišljenje da je obvezno naučiti ga plivati kako bi se u budućnosti spriječila opasnost od utapanja.

Očeva obveza poučavanja sina Tori ne znači samo obvezu osobnog poučavanja onoga što otac zna, već i osiguravanje da mu sin uči Toru. Ako otac zna, podučavat će sina sam, a ako nije imao priliku naučiti Toru, mora platiti rabina da mu poučava sina, kao što smo ranije vidjeli (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 1:3). Iz ovih izvora proizlazi da je obveza obrazovanja, barem prema Bibliji i drevnoj interpretaciji Mudraca, bila roditeljska, a ne javna dužnost. To se također može zaključiti iz micve obrezivanja. Talmud navodi da, ako otac nije obrezao sina, obveza je lokalnog židovskog suda da to učini (Babilonski Talmud 1961, Kidušin 29a). Međutim, ne postoji slična obvezujuća uputa u vezi s djetetom koje otac nije poučavao Toru.

Treba naglasiti da obveza koja je nametnuta ocu nije samo poučavanje Tore, već i poučavanje vještine koja može osigurati egzistenciju. Prema rabinu Jehudi, obveza je izučiti profesiju, i nije dovoljno imati izvor prihoda poput trgovine. Tosefta hvali poučavanje profesiji:

Rabin Jose bar Rabin Lazar rekao je u ime Rabana Gamliela: „Na koga je nalik onaj tko ima zanat? Na ograđeni vinograd u koji stoka i divlje životinje ne mogu zaći, prolaznici ne mogu ući i ne mogu vidjeti što je u njemu. Na koga slični onaj bez zanata? Na otvoreni vinograd u koji stoka i divlje životinje ulaze, prolaznici zalaze i mogu vidjeti što je u njemu“ (Tosefta 1955-1988, Kidušin 1,11).

13 *Pidjon haben* – ‘otkup prvorodenca’ predstavlja micvu iz Tore koja nalaže otkup sina koji je prvi rođen majci; tridesetog dana nakon rođenja, otac daje kohenu pet srebrnih šekela u zamjenu za to da sin ostane s njim, umjesto da služi Bogu u Hramu kao svećenik. Vidi: Dadon 2009, 430-432.

Na kraju, treba napomenuti da postoji izvor za još jednu obvezu u obrazovanju djeteta: poučavanje ponašanju (Mehilta DeRabi Išmael 1970, Parašat Bo, 18,73).

2.2. Kretanje prema obvezi židovskoga javnog obrazovanja

Kroz povijest izraelskog naroda, ješive, bet midraši i škole za proučavanje Tore osnivane su privatno i zajednički. Midraška tradicija kaže da su čak i prije nego što je Tora dana, Šem i Ever osnovali bet midraš u kojem su učili patrijarsi (Midraš Berešit Raba 1878, 63,6, 84,8). Isto tako, pleme Levi bilo je zaduženo za proučavanje Tore među izraelskim plemenima (Gersonidov komentar 1547, Pnz 33,10; Izr 3,9). Kralj Ezekija donio je posebnu uredbu za svoju generaciju prema kojoj su svi, bez razlike, bili obvezni učiti Toru, a Talmud to opisuje na sljedeći način:

Što je Ezekija učinio kako bi osigurao proučavanje Tore? Postavio je mač na ulaz u učionicu i rekao: „Onaj tko se ne bavi proučavanjem Tore, bit će proboden ovim mačem.“ Kao rezultat, tražili su od Dana (na sjeveru) do Beer Šebe (na jugu) i nisu našli nezalicu. Tražili su od Givata do Antipatrisa i nisu našli ni dječaka ni djevojčicu, ni muškarca ni ženu koja nije bila stručnjak čak i u složenim zakonima ritualne čistoće i nečistoće (Babilonski Talmud 1961, Sanhedrin 94b).

Nakon uništenja prvog Hrama, tijekom progonstva, Midraš kaže da je Mordokaj osnovao bet midraš za proučavanje Tore (Midraš Ester Raba 1878, 7:13, 10:4). Talmud, tumačeći stih: „Moje mi oko bol zadaje zbog kćeri svih mojega grada“ (Tuž 3,51), opisuje: „Bilo je četiri stotine sinagoga u gradu Beitaru, i u svakoj od njih bilo je četiri stotine učitelja, a svaki je imao četiri stotine učenika“ (Babilonski Talmud 1961, Gitin 58a).

Takve privatne organizacije kroz povijest ovisile su o promjenjivoj ekonomskoj situaciji i o stvarnosti učenjaka s inicijativom. No tijekom vremena, odgovornost za poučavanje djece Tori u svom je izvornom obliku ostala u rukama očeva. Ova stvarnost stvorila je situaciju u kojoj socioekonomski slabiji slojevi stanovništva (siročad i siromašni) nisu učili Toru, a Tora je ostala vlasništvo aristokracije i članova višega ekonomskog sloja koji su mogli podučavati svoju djecu ili za njih unajmljivati učitelje.

2.3. Propis Šimona ben Šetaha¹⁴

Tijekom razdoblja drugoga Hrama dogodila se revolucija na području obrazovanja. U tom su razdoblju Mudraci izmijenili propise proširujući obrazovne obveze.

14 Šimon ben Šetah (prijelaz s 2. na 1. stoljeće pr. n. e.) - predsjednik Sanhedrina do 38. godine pr. n. e., u vrijeme kralja Aleksandra Janaja, koji je bio saducej. Njegova sestra bila je kraljica Šlomcion, kraljeva supruga. Poznat je po svojoj borbi protiv saduceja, protivnika usmene Tore, koje je podržavao kralj, zbog čega nisu bili u dobrim odnosima (Babilonski Talmud 1999, San-

Najraniji propis pojavljuje se u Jeruzalemskom Talmudu i pripisuje se duhovnom vođi naroda tog vremena, rabinu Šimonu ben Šetahu (1. stoljeće pr. n. e.): „I on (rabin Šimon ben Šetah) uspostavio je tri stvari... i da djeca moraju ići u školu“ (Jeruzalemski Talmud 1523, Ketubot, 8,11, 32c).

Talmud ne objašnjava motive i pozadinu izmjene ovog propisa niti kakvi su bili rezultati. Postoje istraživači koji ih nastoje razumjeti proučavajući osobnost rabina Šimona i razdoblje u kojem je živio (Shochetman 1962, 18; Glick 1999, 43-45; Tamar 1982, 158-159). Kako bismo razumjeli javno-duhovnu nevolju u Izraelu tijekom tog vremena, u doba kralja Aleksandra Janaja poznatog kao kralj Janaj, pogledajmo sljedeći opis iz Talmuda:

Dogodio se incident s kraljem Janajem, koji je otišao u regiju Kohalit u pustinji i tamo osvojio šezdeset gradova. Po povratku se veselio velikom radošću zbog svoje pobjede te je potom pozvao sve Mudrace židovskog naroda i rekao im: Naši preci u svojoj neimaštini jeli su slanu hranu dok su bili zauzeti gradnjom Hrama; i mi ćemo jesti slanu hranu u sjećanje na naše pretke. I donijeli su slanu hranu na zlatne stolove te su jeli. I bio je prisutan jedan čovjek, podrugljivac, čovjek zla srca i nitkov po imenu Elazar ben Po'ira. I Elazar ben Po'ira reče kralju Janaju: Kralju Janaju, srca farizeja (Mudraca) su protiv tebe. Kralj odgovori: I što da učinim kako bih razjasnio ovu stvar? Elazar odgovori: Natjeraj ih da stoje tako što ćeš nositi čeonu ploču između svojih očiju.¹⁵ On je učinio da farizeji stoje noseći čeonu ploču između svojih očiju. Bio je prisutan i jedan starješina po imenu Jehuda ben Gedidja, i Jehuda ben Gedidja reče kralju Janaju: Kralju Janaju, kruna monarhije je dovoljna za tebe (tj. trebao bi biti zadovoljan time što si kralj). Ostavi krunu svećenstva za Aronove potomke. Jer su govorili da je Janajeva majka bila zarobljena u Modi'nu.¹⁶ I stvar je istražena i nije otkriveno. A Mudraci Izraela su bili protjerani u kraljevom gnjevu, zbog ove glasine. I Elazar ben Po'ira reče kralju Janaju: Kralju Janaju, takav (da se bude protjeran zbog klevete) je sud običnog čovjeka u Izraelu. Ali, ti si kralj i veliki svećenik. Je li ovo i tvoj sud? Janaj odgovori: I, što bih trebao učiniti? Elazar odgovori: Ako poslušas moj savjet, zgazi ih. Janaj uzvрати: Ali što će biti s Torom? On odvrati: Gle, ona je zamotana i stavljena u kut. Tko god želi učiti, može doći i učiti. Nemamo potrebu za Mudracima... Odmah se zlo podiglo i planulo kroz Elazara ben Po'ira, i svi su Mudraci židovskog naroda bili ubijeni. I u svijetu više nije bilo Tore sve dok nije došao Šimon ben Šetah i vratio Tori njezinu prijašnju slavu (Babilonski Talmud 1961, Kidušin 66a).

hedrin 19a). Nakon kraljeve smrti, kraljica Saloma Aleksandra, ili Šlomcion, u potpunosti je podržavala svog brata, koji je u definitivno uspio okončati utjecaj saduceja i ojačati položaj usmene Tore među narodom.

15 Budući da se na čeonj ploči nalazi Božje ime, trebali bi ustati u njegovu čast. Janaj, koji je bio dio svećeničke hašmonejske obitelji, također je služio kao Veliki svećenik koji nosi čeonu ploču.

16 Zarobljeništvo ju je diskvalificiralo od udaje za svećenika, što je značilo da Janaj također nije bio kvalificiran za svećeništvo.

Zli Elazar ben Po'ira uspijeva uvjeriti kralja Janaja da ubije većinu Mudraca Izraela. Poguban rezultat ovog čina je šteta nanesena praktičnoj sposobnosti očuvanja tradicije usmene Tore.¹⁷

Duhovna pustoš zahvaća zemlju nakon dugog vremena tijekom kojeg su Mudraci zauzimali središnje mjesto u javnom vodstvu i jačali tradiciju usmene Tore. Šimon ben Šetah, koji je bio Janajev šogor, brat kraljice Šlomcion, spašen je od Janajeva mača i nakon smrti kralja Janaja preuzima odgovornost za duhovnu obnovu naroda. On šalje pismo rabinu Jehošui ben Pearahiji koji je pobjegao u Aleksandriju da se vrati u Izrael kako bi mu pomogao da duhovna pustoš procvjeta (Babilonski Talmud 1999, Sanhedrin 107b; Babilonski Talmud 1961, Sota 47a).

Šimon ben Šetah, koji je bio jedan od vođa farizeja, morao je voditi borbu na dva fronta, protiv saduceja i protiv asimilacije u helenističku kulturu. Glavna borba sa saducejima vodila se oko načina proučavanja Tore jer saduceji nisu vjerovali u usmenu Toru (Tamar 1982, 159). Shochetman (1962, 18) objašnjava da su farizeji znali da će njihova pobjeda nad saducejima biti potpuna samo ako sljedeća generacija naslijedi ispravan pristup Tori i bude je proučavala prema farizejskoj tradiciji. Stoga je najbolji način da se osigura pobjeda farizeja bio da se obrazovanje iz isključive odgovornosti oca prenese na društvo. Farizeji, koji su bili vođe društva, mogli su odrediti školski obrazovni program, a Šimon ben Šetah kao vođa farizeja bio je taj koji je doveo do preokreta.

Tijekom tog razdoblja, helenistička kultura počela je ostavljati trag u izrael-skom društvu, te je bilo potrebno djelovati protiv asimilacije, dijelom i uspostavom obrazovnih okvira. Nema sumnje da je sposobnost Šimona ben Šetaha da uvede tako velike promjene u različitim područjima¹⁸ proizašla iz njegove velike moralne i duhovne snage. Unatoč svojem visokom položaju, kako u Sanhedrinu, tako i u poslovima kraljevstva, za život je zarađivao trgovinom platnom i nije uživao bogatstvo kraljevstva. Čak su ga i pogani poštovali zbog izuzetno moralnog ponašanja, te su govorili: „Blagoslovljen je Bog Šimona ben Šetaha.“¹⁹

Šimon ben Šetah, koji je služio kao predsjednik Sanhedrina, nakon smrti svog šogora, kralja Janaja, vodio je hašmonejsku državu zajedno sa svojom sestrom, kraljicom Šlomcion, i to devetogodišnje razdoblje poznato je kao razdoblje obilja i blagoslova. Talmud svjedoči da je Šimon ben Šetah uspio u svojoj borbi protiv

17 Usmena Tora - usmena tradicija, propisi i tumačenja Tore, koje su generacije prenosile kao tradiciju sve dok nisu zapisani u Mišni i Talmudu. Za više informacija o usmenoj Tori vidi: Dadon 2009, 488-499; Dadon 2012, 419-442.

18 U područjima prava, obiteljskog prava i javnog obrazovanja – vidi: Jeruzalemski Talmud 1523, Ketubot 8:11, 32c; vidi također: Dadon 2018, 129-158, posebno stranice: 139-140.

19 Vidi priču o Išmaelitaninu koji mu je prodao magarca, a Šimon ben Šetah vratio mu je dragocjeni kamen koji je pronašao obješen oko magarčevog vrata, rekavši: „Magarca sam kupio, dragocjeni kamen nisam“ (Midraš Devarim Raba 1878, 3,3).

saduceja „vratiti Tori njezinu prijašnju slavu“ (Babilonski Talmud 1961, Kidušin 66a) jer je u svojoj mudrosti razumio da ključ istinske promjene leži u obrazovanju.

2.4. *Propis Jehošue ben Gamle*

Babilonski Talmud svjedoči o još jednom propisu čija je svrha bila osigurati obrazovanje sve djece Izraela. Ovaj propis mnogo govori o fazama razvoja javnoga obrazovnog sustava:

Rav Jehuda kaže da Rav govori: Uistinu, taj se čovjek pamti po dobru i njegovo je ime Jehošua ben Gamla. Da nije bilo njega, židovski narod bi zaboravio Toru. U početku, tko god je imao oca, njegov bi ga otac podučavao Tori, a tko nije imao oca, ne bi učio Toru. Kako su tumačili ovaj stih: „Poučite u njima [heb. *otam*] svoje sinove“ (Pnz 11,19), to znači: I vi sami [heb. *atem*] ćete poučavati, tj. vi, očevi, ćete podučavati svoje sinove. Kada su Mudraci vidjeli da nisu svi sposobni podučavati svoju djecu i da proučavanje Tore opada, ustanovili su da se u Jeruzalemu trebaju postaviti učitelji djece. Gemara objašnjava: Koji su stih homiletički tumačili da su to mogli učiniti? Tumačili su stih: „Jer će iz Siona zakon doći“ (Iz 2,3). No ipak, tko god je imao oca, njegov bi otac s njim odlazio u Jeruzalem i učio bi ga, ali tko nije imao oca, on ne bi odlazio i učio. Stoga su Mudraci ustanovili da se učitelji djece trebaju postaviti u jedan grad u svakoj regiji. A dovodili su učenike u dobi od šesnaest i sedamnaest godina. No, budući da učenici nisu bili mladi i još nisu imali nikakvo formalno obrazovanje, učenik čiji bi se učitelj razljutio na njega, pobunio bi se protiv njega i otišao. Sve dok nije došao Jehošua ben Gamla i ustanovio da se učitelji djece postave u svaku pokrajinu i u svaki grad, i dovodili su djecu da uče u dobi od šest i sedam godina (Babilonski Talmud 1961, Baba Batra 21a).

Iz riječi rava Jehude učimo o postojanju triju propisa, koji su spasili duhovno stanje izraelskog naroda: prvi - osnivanje javne obrazovne ustanove samo na jednom mjestu, u Jeruzalemu; drugi - proširenje broja okruga i gradova u kojima su osnovane javne obrazovne ustanove, kao i definiranje dobi učenika na 16 i 17 godina; treći - propis Jehošue ben Gamle, „da se učitelji djece postave u svaku pokrajinu i u svaki grad, i dovodili su djecu da uče u dobi od šest i sedam godina.“ Posljednji propis dodatno proširuje broj škola i dob obrazovanja na 6-7 godina.

Nedvojbeno, najvažniji, najznačajniji i najopsežniji propis je treći, propis Jehošue ben Gamle. Prethodni propisi nisu zadovoljavali potrebe javnosti u smislu dobi učenika i zemljopisnog obuhvata. U pogledu dobi - određivanje početka školovanja u dobi od šest godina u skladu je s riječima Mišne: „U petoj godini života počinje se učiti Sveto Pismo; u desetoj se počinje učiti Mišna; u trinaestoj postaje obavezan držati zapovijedi; u petnaestoj se počinje učiti Talmud“ (Mišna 1987, Avot 5,21). Tako je odredio i Majmonid: „Djeca se trebaju početi poučavati u dobi od šest ili sedam godina, ovisno o zdravlju i građi djeteta... Djeca se nikada ne

smiju prekidati u učenju, čak ni radi izgradnje Hrama“ (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 2:2; Karo 1992, Jore Dea 245:7-8).

Određivanje rane dobi za početak obrazovnog puta djeteta ima mnoge prednosti, kao što Mišna kaže: „Eliša ben Abuja je rekao: Onaj tko uči kao dijete, s čim se može usporediti? S tintom napisanom na novom listu“ (Mišna 1987, Avot 4,20). Proces prilagodbe učenika obrazovnom okviru lakši je u ranoj dobi, nema problema s disciplinom te se uspostavljaju navike učenja koje će pomoći učeniku u kasnijoj dobi. Također se može pretpostaviti da su u obiteljima u kojima je ekonomska situacija bila teška, tinejdžeri pomagali u uzdržavanju obitelji. Isto tako, čak i u bogatim obiteljima, tinejdžeri su morali ući u obiteljski posao²⁰, pa je rana dob bila idealna za početak obrazovanja.

2.5. Odnos između propisa Šimona ben Šetaha i propisa Jehošue ben Gamle

Mnogo je napisano o tome je li Šimon ben Šetah doista bio suvremenik Jehošue ben Gamle. Dok je prvi bio istaknuti vođa Sanhedrina (Babilonski Talmud 1999, Hagiga 16b), vjeruje se da je drugi istovremeno služio kao veliki svećenik (Mišna 1987, Jevamot 6:4, Joma 3,9). Prema Talmudu, supruga Jehošue ben Gamle, koja je bila vrlo bogata, kupila je mjesto velikog svećenika za svog muža od kralja Janaja: „Kao što je rekao Rav Asi: Marta, kći Baitosa, donijela je pola seć dinara kralju Janaju da imenuje Jehošu ben Gamlu za velikog svećenika“ (Babilonski Talmud 1999, Joma 18a).²¹

Spor²² među učenjacima oko identiteta Jehošue ben Gamle uzrokuje nejasnoće u vezi s njegovom identifikacijom i baca sjenu na pitanje vremena donošenja propisa. U svakom slučaju, može se reći da je propis Jehošue ben Gamle donesen nakon propisa Šimona ben Šetaha te postoje tri pristupa u vezi s odnosom između tih dvaju propisa, od kojih oba imaju za cilj uspostavu javnoga obrazovnog sustava.

Prema prvom mišljenju (Frankel 1757, Ketubot, 8:11, odlomak „Vešejehu Hatinokot“), propis Šimona ben Šetaha propis je Jehošue ben Gamle. Međutim, postoje dvije tradicije u vezi s identitetom autora propisa. Neki vjeruju da su propisi doista isti, osim što je Šimon ben Šetah želio donijeti propis kako bi proširio obrazovanje djece Izraela, ali nije imao sredstva.²³ Susreo se s financijskim poteš-

20 Vidi biografiju rabina Elazara ben Horkanosa, jednog od najvećih Mudraca iz razdoblja Tanaima (Midraš Berešit Raba 1878, 42,1).

21 Jehošua ben Gamla također se spominje i kao prijatelj Josipa Flavija koncem ere drugoga Hrama (Flavije 1932, 56).

22 Vidi s jedne strane, Weiss 1871, 182, a s druge strane Halevy 1923, 466. Vidi također: Hyman 1910, 621-623. Ova rasprava utječe na razumijevanje odnosa između propisa Jehošue ben Gamle i uredbe Šimona ben Šetaha. Samo prema jednoj identifikaciji moguće je razumjeti da je Šimon ben Šetah tada radio zajedno s Jehošuom ben Gamlom, dok prema drugoj identifikaciji to uopće nije moguće.

23 Šimon ben Šetah bio je poznat po tome što je bio siromašan. Vidi: Jeruzalemski Talmud 1523,

koćama povezanim s uspostavom tako zahtjevnog projekta. Osim toga, morao se suočiti s protivljenjem saduceja. Stoga se pridružio Jehošui ben Gamli, koji je bio veliki svećenik i bogat čovjek, koji mu je pomogao prevladati te poteškoće (Tamar 1982, 158-159).

Drugo mišljenje (Glick 1999, 45; Shochetman 1962, 19) je da su to dva različita propisa. Prema onome što je rečeno u Babilonskom Talmudu, dva anonimna propisa prethodila su propisu Jehošue ben Gamle, a postoje učenjaci koji smatraju da je propis Šimona ben Šetaha jedan od tih dvaju ranijih propisa.

Treće mišljenje (R. Ben Zion Meir Chai Uziel 1953, 348; R. Ben Zion Meir Chai Uziel 2009, IV, 103-109) smatra da propis Jehošue ben Gamle nije bio usmjeren na pružanje „tehničkog“ odgovora na nedostatke koji su postojali u propisu Šimona ben Šetaha. Postoji temeljna razlika između tih dvaju propisa. Dok je po propisu Šimona ben Šetaha obrazovanje i dalje ostalo osobna dužnost oca koji mora poslati svog sina u školu, propis Jehošue ben Gamle iz temelja je promijenio definiciju te odgovornosti te otada vođe zajednice postaju odgovorni za uspostavu i rad obrazovnog sustava.

Može se reći da barem od razdoblja Mišne obrazovanje djece više nije samo privatna stvar roditelja, već javna stvar.²⁴ Obrazovni propisi i njihovo jačanje tijekom generacija doveli su do ponovnog uspostavljanja tradicije i prihvatanja usmene Tore te do procvata Tore tijekom cijelog razdoblja Mišne. Nakon razaranja i jačanja rimske vlasti u zemlji, rabin Jehuda HaNasi jača provedbu propisa Jehošue ben Gamle i nameće stroge kazne gradovima koji ga nisu poštovali (Babilonski Talmud 1999, Šabat 119b; Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 2:1; Karo 1992, Jore Dea 245,7). Rabin Jehuda HaNasi čak je nadzirao provedbu propisa Jehošue ben Gamle, kako je opisano u Jeruzalemskom Talmudu:

Rabin Šimon ben Johaj je rekao: Kad vidiš gradove u Zemlji Izraela iskorijenjene sa svoga mjesta, znaj da nisu doprinosili plaćama učitelja Biblije i Mišne. Koji je razlog? „*Zašto je zemlja opustošena, razorena kao nenaseljena pustinja? Vječni reče, jer su napustili Moju Toru*“ (Jer 9,11-12).

Rabin Juda HaNasi, poslao je rabina Hiju, rabina Asija i rabina Imija da obiđu gradove u Zemlji Izraela kako bi im osigurali učitelje Biblije i Mišne. Došli su u jedno mjesto gdje nisu našli ni učitelja Biblije ni učitelja Mišne. Rekli su im, dovedite nam stražare grada. Dovedi su im upravitelje grada. Rekli su im, ovi nisu stražari grada, oni su uništavatelji grada. Pitali su ih, a tko bi bio stražar grada? Odgovorili su im, učitelji Biblije i Mišne. Tako je napisano: „*Ako Vječni kuću ne gradi* itd.“ (Psalam 127,1) (Jeruzalemski Talmud 1523, Hagiga 1,7).

Baba Mecija, Poglavlje 2, Halaha 5 (8c).

24 Gafni tvrdi da je takva situacija bila u Zemlji Izraela, a ne u Babilonu, gdje je obrazovanje djece ostalo privatna briga roditelja (Gafni 1991, 107-109). Međutim, mnogi se ne slažu s njim, vidi Glick 1999, 205, bilješka 28.

Mudraci su također odredili da je zabranjeno živjeti u gradu u kojem nema škole za djecu: „Učenom čovjeku nije dopušteno živjeti ni u jednom gradu koji nema ovih deset stvari: ... i učitelja male djece“ (Babilonski Talmud 1961, Sanhedrin 17b).

Na osobnoj razini, kad sam stigao u Zagreb 1998. godine, shvatio sam da bez osnivanja židovske škole koja bi osigurala učenje hebrejskog jezika i židovskih predmeta, neće biti stvarne budućnosti za židovsku zajednicu i da neću moći dugo ostati ovdje sa svojom djecom. Zato sam predložio osnivanje židovske škole, a ovu inicijativu većina članova Vijeća zajednice s oduševljenjem je prihvatila. Godine 1999. četiri djevojke poslane su u Izrael na studij na fakultetu za učitelje hebrejskog jezika i židovskih studija, a nakon završetka studija tri su se vratile u Zagreb s diplomom učiteljica. Godine 2003. osnovana je židovska škola u Zagrebu uz pomoć Fondacije Ronald S. Lauder, koja je pokrila financijske troškove.

2.6. *Financiranje sustava javnog obrazovanja*

Postoji malo izvora iz kojih se može sa sigurnošću saznati kako je bio raspodijeljen teret financiranja obrazovnih troškova između zajednice i roditelja u danima Mišne i Talmuda. Propis Jehošue ben Gamle, koji nameće obvezu zajednici da uspostavi obrazovni sustav, glavni je izvor obveze javnog obrazovanja, ali ostaje pitanje tko bi trebao snositi troškove održavanja škola. Na prvi pogled, pretvaranje obrazovanja u odgovornost zajednice znači financiranje obrazovnih institucija iz javne blagajne (Glick 1999, 203). Međutim, to ne znači nužno da će se pružati besplatno obvezno obrazovanje.

Iz različitih rabinskih izvora možemo saznati nekoliko mišljenja o javnoj dužnosti. Pitanje je obuhvaća li ona samo organizaciju obrazovnog sustava i njegov nadzor ili i financiranje te hoće li se sredstva prikupljati samo od roditelja učenika ili od svih članova zajednice. Postoje i pristupi prema kojima roditelji koji su za to financijski sposobni plaćaju školarinu za svoju djecu, dok je za financiranje školarina učenika iz siromašnih obitelji odgovorna zajednica.

Prema Jeruzalemskom Talmudu (Jeruzalemski Talmud 1523, Peah, 8. poglavlje, kraj Halaha 7 (21a)), svatko tko živi u gradu dulje od dvanaest mjeseci mora plaćati porez namijenjen u obrazovne svrhe. Iz toga učimo da zajednica snosi odgovornost za financiranje obrazovnog sustava uz pomoć namjenskog poreza koji plaćaju svi stanovnici grada, a ne samo roditelji učenika. Babilonski Talmud također govori o javnom financiranju iako ne navodi način na koji se sredstva prikupljaju (od svih članova zajednice ili samo od roditelja): „I Rava je rekao: Maksimalni broj učenika za jednog učitelja djece je dvadeset i pet. A ako na jednom mjestu ima pedesetero djece, postavljaju se dva učitelja... Ako ih ima četrdesetero, postavlja se pomoćnik, a učitelj dobiva pomoć od stanovnika grada za plaćanje plaće pomoćnika“ (Babilonski Talmud 1961, Bava Batra 21a). Prema Talmudu,

financiranje učiteljeva pomoćnika plaća se iz gradske blagajne, pa je jasno da se i učiteljeva plaća isplaćuje iz gradske blagajne.

Postoje rabini koji tvrde da je prije propisa Jehošue ben Gamle, prema Tori, dužnost svakoga oca bila da osigura da njegov sin uči. A budući da siromašni nisu mogli ispuniti tu micvu zbog financijske nesposobnosti, vrata učenja Tore za njihovu su djecu bila zatvorena. Stoga je donesen propis koji je obrazovanje pretvorio iz privatne u javnu stvar, a financijski teret obrazovanja djece prenesen je na cijelu zajednicu, koja je postala odgovorna za svu djecu zajednice, bez obzira na ekonomsko stanje njihovih roditelja. Rabin Meir Halevi Abulafia (Španjolska, 12. - 13. stoljeće) tumači riječi Babilonskog Talmuda kao da financiranje dolazi iz zajedničke blagajne te naglašava društveni karakter propisa rabina Jehošue ben Gamle. Plaćanje plaća učitelja iz javne blagajne otvorit će vrata škola za sve, kako za siromašne tako i za bogate (R. Meir Halevi Abulafia 1790, Baba Batra 21a, paragraf „VeAmar Rava“; R. Meir Halevi Abulafia 1799, 241; Rašba 1988, Baba Batra 21a, paragraf „VeHa DeAmrinan“; R. Šneor Zalman iz Ladija 2003, Hilhot Talmud Tora 1:3; R. Josef Colon ben Solomon Trabotto 1984, Siman 33). Međutim, postoje i oni koji smatraju da se zapovijed iz Tore o obrazovanju djece odnosi na oca samo ako je sposoban sam poučavati svog sina, ali da otac nije obavezan angažirati učitelja da to učini umjesto njega. Po njihovom mišljenju, svrha propisa bila je dodati financijsku obvezu micvi obrazovanja djece (R. Avraham de Bouton 1974, Hilhot Talmud Tora 1:3; R. David ben Solomon ibn Zimra 1972, V, 114). Zagovornici ovog mišljenja vjeruju da je cilj propisa Jehošue ben Gamle bio prelazak s poučavanja kod privatnih učitelja na kolektivno poučavanje u školama, što bi rezultiralo značajnim smanjenjem troškova obrazovanja i učinilo obrazovanje djece dostupnim većini roditelja. Treće mišljenje o obvezi financiranja troškova obrazovanja kombinira obvezu roditelja s obvezom zajednice. Prema zagovornicima ovog pristupa, obveza plaćanja učiteljeve plaće ostala je na roditeljima iako su u slučaju financijskih poteškoća roditelji dobivali popust ili čak bili oslobođeni plaćanja, a trošak obrazovanja djeteta preuzimala je na sebe zajednica, koja je u tu svrhu prikupljala poseban porez u obrazovne svrhe (R. Moshe Iserlish 1992, Hošen Mišpat, 163,3; R. Jom Tov ben Avraham Asseville 2012, Baba Batra 21a, paragraf „Amar Raba“; R. Feinstein 1959-1973, Jore Dea, IV:29). Ponekad se obrazovni sustav financirao iz donacija članova zajednice koje su rabini poticali da pridonose obrazovanju djece čak i više nego milostinji sinagoge (R. Šimon ben Cemah Duran 1901, 533) ili oslobađanjem učitelja od zajedničkih poreza (Glick 1999, 202 i dalje).

U praksi, obveza zajednice da financira troškove obrazovnog sustava ponekad je nadmašivala osnovnu potrebu za plaćanjem učitelja osnovnog obrazovanja. Postojale su zajednice u kojima je zajednica čak financirala napredno obrazovanje za izvrsnu djecu koja su dolazila iz obitelji slabijega ekonomskog stanja (Glick 1999, 222). U načelu, može se reći da je plaćanje školarine u većini zajednica

ovisilo o prihodima obitelji i bilo je povezano s brojem učenika iz svake obitelji. Zajednica je financirala troškove obrazovanja u prvoj fazi obrazovanja. Gotovo se uvijek u svim zajednicama posebna potpora pružala djeci čiji roditelji nisu mogli platiti školarinu.

2.7. Pravo na izbor obrazovanja

Osim zakona koji se bave obvezama roditelja glede obrazovanja njihove djece, u halahi postoje zakoni koji se odnose na pravo roditelja da odaberu obrazovni okvir, a posebno je pravo roditelja da izaberu obrazovni okvir izvan svoga grada (Glick 1999, 156). Međutim, treba uvidjeti razliku između obveze zajednice da uspostavi školu i prava roditelja kao privatnih osoba da izaberu odgovarajuće obrazovanje za svoju djecu. Sve dok u mjestu ne postoji škola, mještani mogu prisiliti sve članove zajednice da sudjeluju u financiranju učitelja kako bi se ispoštovao propis Jehošue ben Gamle i zajamčilo osnovno obrazovanje svakom djetetu. S druge strane, ako u mjestu postoji škola i više ne postoji opasnost od ukidanja propisa, svaki roditelj može iskoristiti svoje pravo da za svoju djecu odabere najbolji obrazovni okvir u svojoj neposrednoj okolini (Glick 1999, 70). To ima učinak poticanja konkurencije, zahvaljujući čemu će se održati kvaliteta obrazovanja.

3. Osobita narav židovskog obrazovanja

U ovom, zadnjem dijelu želio bih naglasiti posebnu narav židovskog obrazovanja. Iako se ona može pokazati u mnogim područjima, odabrao sam sljedeća tri aspekta: obrazovanje radi ekonomskih interesa naspram obrazovanja kao samostalne vrijednosti; pravo učitelja na štrajk u židovskom pravu, i posvećenost vrijednosti obrazovanja i proučavanja Tore tijekom holokausta. Ovi aspekti jasno pokazuju važnost, jedinstvenost i visoku razinu posvećenosti vrijednosti obrazovanja u judaizmu.

3.1. Obrazovanje u svrhu učenja Tore kao vrhunske vrijednosti, a ne iz financijskih interesa

Dok je današnji opći obrazovni sustav u zapadnim društvima često vođen ekonomskim motivima i daleko je od prave jednakosti, židovski obrazovni sustav temelji se na vrijednosti čistoga intelektualnog učenja, učenja radi učenja. Uz to, uz čisto učenje, potrebno je također steći i profesiju – ali ne kao zamjenu, već kao nadopunu. Čak i nakon stjecanja profesije, proučavanje Tore ne prestaje jer ima samostalnu vrijednost.

Do industrijske revolucije, obrazovanje, kultura i njihov razvoj često su bili privilegij viših klasa i svećenstva. Sadržaj obrazovanja odgovarao je interesima

toga društvenog sloja. Danas, iako se obrazovni sustav održava uz pomoć države koja ga nastoji učiniti svima jednako dostupnim, to ne znači da smo se oslobodili ovisnosti o kapitalu. Ekonomski interes i dalje je glavna infrastruktura za postojanje obrazovnog sustava te također određuje sadržaj obrazovnog sustava, važnost i prestiž različitih profesija.

Nakon industrijske revolucije i razvoja tržišne ekonomije, škole danas zapravo služe ekonomskom interesu jer su prije svega mehanizam za brigu o djeci dok roditelji rade (u zemljama OECD-a oko 70 % žena radi, a postotak muškaraca još je veći). Da nema škola, ekonomija kakvu poznajemo danas ne bi mogla postojati iz jednostavnog razloga što bi barem jedan od supružnika morao prestati raditi kako bi se brinuo o djeci. To bi uzrokovalo nedostatak radne snage, što bi dovelo do drastičnog smanjenja prihoda, potrošnje i rasta. Ekonomski sustav također diktira sadržaj studija prema potrebama ekonomske strukture koja se samo ponavlja i usavršava s vremenom. Kako bi se očuvala ekonomija i osigurao njezin rast, postoji potreba za činovnicima i stručnjacima (inženjeri, liječnici, pravnici, ekonomisti...), ali i za radnicima (proizvodni radnici, radnici na infrastrukturi, čistači i radnici u održavanju...). S druge strane, socioekonomski sustav također će se pobrinuti za minimalan broj umjetnika kako bi se poticalo kreativno razmišljanje, ali uglavnom kako bi se društvenom životu dalo smisao, sadržaj i vrijednost. Stoga je obrazovni sustav inherentno natjecateljski i dijeli učenike u različite profesije kojima će se baviti tijekom života. Jezgra židovskog obrazovanja su vrijednosti i proučavanje Tore, a po svojoj prirodi ne uzima u obzir ekonomiju, kao što svjedoči Talmud:

Već je došlo do slučaja kada su rabin Tarfon i Starješine odmarali u potkrovlju kuće Natza u Lodu, kada im je postavljeno ovo pitanje: je li veće proučavanje (Tore) ili je veće (dobro) djelovanje? Rabin Tarfon odgovorio je i rekao: djelovanje je veće. Rabin Akiva odgovorio je i rekao: proučavanje je veće. Svi su odgovorili i rekli: proučavanje je veće (ali ne kao samostalna vrijednost; nego, veće je) jer proučavanje vodi do dobrog djela (Babilonski Talmud 1961, Kidušin 40b).

Opći obrazovni sustav često nastoji umanjiti obrazovanje temeljeno na vrijednostima, izbjegavajući duboke, kontroverzne rasprave koje takvo obrazovanje podrazumijeva. Kao rezultat toga, u modernom javnom obrazovanju odgovornost za podučavanje vrijednosti uglavnom pada na obitelj i zajednicu.

3.2. Štrajk učitelja - u židovskom pravu

Važnost i jedinstvenost obrazovanja i pouke djece u židovskom pravu vidljivi su iz mišljenja velikih aškenaskih i sefardskih rabinskih autoriteta o pitanju: je li prema halahi dopušteno da zaposlenici obrazovnog sustava, učitelji, štrajkaju?

Veliki sefardski autoritet, rabin Ovadija Josef (20. stoljeće), u svojim responsama²⁵ (R. Yosef 2020, IV, 48) objašnjava da postoji razlika između svih radnika u zemlji i radnika u obrazovnom sustavu. U školama se djeca uče Tori i micvama, a obustava poučavanja Tore radi povećanja plaća u današnjoj stvarnosti zabranjena je prema halahi. U vezi s tim, rabin Yosef citira riječi Talmuda o Jehošui ben Gamli (Babilonski Talmud 1961, Baba Batra, 21a), koje su proglašene halahom (Majmonid 1974, Hilhot Talmud Tora 2:1) te raspravlja o važnosti obrazovanja i učenja za djecu (Babilonski Talmud 1999, Šabat 119b). On zaključuje da, čak i ako plaća učitelja nije primjerena i ne odražava njihov trud i zasluge, nema opravdanja za prepuštanje tisuća židovske djece na milost i nemilost ulici i uskraćivanje pouke o Tori zbog povećanja plaće i poboljšanja radnih uvjeta. Jer, ako se štrajk dogodi, kada se učenici vrate u razred, neće moći pravilno posvetiti pažnju učenju budući da su određeno vrijeme bili odvojeni od Tore, a kao što su Mudraci rekli: „Ako me napustiš na jedan dan, napustit ću te na dva dana“ (Jeruzalemski Talmud 1523, Berahot 9,5). Također, prema njegovom mišljenju, dugotrajna obustava nastave neizbježno će dovesti do moralnog propadanja učenika.

Slično mišljenje iznio je i veliki aškenaski autoritet, rabin Moshe Feinstein (R. Feinstein 1959-1973, Hošen Mišpat, 59). Prema njegovom mišljenju, iako štrajk radnika ima uporište u Talmudu i rabinskoj literaturi²⁶, štrajk učitelja Tore velik je grijeh jer: „Svijet postoji samo zbog daha (tj. recitiranja Tore) školske djece“ (Babilonski Talmud 1999, Šabat 119b). Stoga je prema židovskom pravu učiteljima zabranjeno štrajkati kako bi povećali svoju plaću jer čovjeku nije dopušteno grijehiti kako bi zaradio novac i poboljšao svoju egzistenciju. Samo ako plaća učitelja zaista nije dovoljna za egzistenciju te mu to otežava poučavanje učenika u miru, te ako štrajk od jednog ili dva dana zaista može povećati njegovu plaću, možda bi samo tada postojao razlog za dopuštanje štrajka (R. Feinstein 1959-1973, Hošen Mišpat, 59).

3.3. *Žrtva podnesena za proučavanje Tore i obrazovanje tijekom holokausta*

Unatoč strašnim teškoćama tijekom holokausta, Židovi su nastavili učiti i podučavati svoju djecu Tori koliko su god mogli u getima i logorima, crpeći ohrabrenje iz svojih studija dok su im pred očima lebdjele riječi: „Da nije Tvoj zakon uživanje moje, propao bih u nevolji svojoj“ (Ps 119,92). U getima se učenje nastavilo u skladu s okolnostima. Na primjer, u Varšavskom getu, osim učenja u službenim institucijama, opsežno proučavanje Tore odvijalo se u tajnosti na improviziranim

25 Responsa - odgovor, (heb. *šeelot utešuvot* – ‘pitanja i odgovori’), literatura koja se bavi razmjenom pitanja i odgovora, prvenstveno o halahi, između rabina i židovskih sudova diljem dijaspor, od vremena Gaona do današnjih dana (vidi također Dadon 2009, 540-541).

26 Za više informacija o odnosima poslodavac - zaposlenik u židovskom pravu vidi: Dadon 2015, 301-317.

mjestima kao, na primjer, u malim sobičcima, podrumima i tavanima. Prema raznim procjenama, prije rata je u Varšavi bilo više od 5000 učenika ješive. Nakon okupacije grada, brojke su se, naravno, drastično smanjile, ali učenje se nastavilo tijekom cijelog razdoblja postojanja geta (Glicksberg 1975, 101-117, 156-164).

Literatura responsa iz vremena holokausta otkriva nevjerojatnu vjeru Židova koji su željeli nastaviti slijediti Toru čak i u svijetu potpune tame, gdje su nacisti proglasili rat Židovima i židovskim vrijednostima. Navodim upit koji je rabinu Ephraimu Oshryju²⁷ upućen u getu Kovna, 26. kolovoza 1942. rabinu Oshryju postavljeno je pitanje je li dopušteno riskirati život zbog proučavanja Tore i javnog bogoslužja. Unatoč svakodnevnom teškom radu u strašnim uvjetima, mnogi su Židovi pronalazili vrijeme i volju za proučavanje Tore, što im je pružalo nadu i ohrabrenje.

Nacisti su bili svjesni moralnog značaja proučavanja Tore i javnog bogoslužja u sinagogama te su nastojali slomiti židovski duh. Stoga su donijeli zakon o smrtnoj kazni za Židove koji se bave proučavanjem Tore i sudjeluju u javnim molitvama. Rabin Oshry opisuje pitanje koje je primio:

Tada mi je R. Naftali Weintrau, gabaj²⁸ sinagoge Gafinowitz, neka Bog osveti njegovu krv, prišao i pitao me zahtijeva li Tora od čovjeka da se izloži fizičkoj ili smrtnoj opasnosti dolaskom na minjan²⁹ u kloyzu, gdje je obično molio svako jutro i večer. Je li dužan žrtvovati svoj život radi Tore i javnog bogoslužja ili ne? (Oshry 1959, 60).

U promišljanju svog odgovora rabin Oshry razmatrao je mnoge rabinske izvore,³⁰ zajedno s teškim i tragičnim vremenima u kojima je njegov narod živio. U vrijeme kada su nacisti željeli utišati glas judaizma, rabin Oshry zaključio je sljedeće: s jedne strane, micva je za svakoga da žrtvuje svoj život za proučavanje Tore, međutim, nije imao moć narediti ljudima da riskiraju svoj život zbog proučavanja Tore

27 Rabin Ephraim Oshry (1914. – 2003.) tijekom holokausta mnogo je pomogao Židovima u Getu Kovna, odgovarajući na najkompleksnija i najmučnija pitanja židovskog zakona i morala u vremenu bez presedana u židovskoj povijesti. Počeo je bilježiti ova vjerska i moralna pitanja, kao i svoje odgovore na ta pitanja, na komadićima papira tijekom rata. Zakopao je te papire u limenkama, nadajući se da će ih nakon rata moći pronaći, što je i učinio nakon oslobođenja. Nakon rata zapisao je pitanja koja je primio i odgovore koje je dao te ih objavio u pet svezaka pod naslovom *She'elot u-teshuvot mi-ma'amakim (Pitanja i odgovori iz dubina)*. Odgovori su izvorno objavljeni na hebrejskom, kao petosveščana serija (1959., New York), a kasnije su neka od tih pitanja i odgovora prevedena na engleski i objavljena u skraćenom izdanju u jednom svesku pod naslovom *Responsa from the Holocaust (Odgovori iz holokausta)*.

28 Gabaj - osoba odgovorna za opće tehničko funkcioniranje sinagoge, uključujući prikupljanje novca od članova i organiziranje poslova u sinagogi. Jedna od njegovih dužnosti je organiziranje redoslijeda članova za čitanje Tore.

29 Minjan - deset židovskih muškaraca starijih od trinaest godina, kvorum potreban za čitanje nekih molitvi, na primjer Kadiša.

30 Za pozadinu i detaljno objašnjenje ove response vidi: Dadon 2016, 203-234, posebno 216-225.

i javnog bogoslužja. S druge strane, rabin Oshry nije zabranio nikome da žrtvuje svoj život u tu svrhu. Međutim, kako je rabin Oshry svjedočio, mnogi Židovi u getu, uključujući i njega samoga, riskirali su svoje živote do kraja rata i nastavili su javno moliti i proučavati Toru:

Posebno sam se posvetio svakodnevним predavanjima koje sam držao za društvo Tiferet Bahurim. Gdje god sam podučavao, uz pomoć Onoga koji prebiva na visinama, uspio sam ojačati posrnulu hrabrost i kolebljivu odvažnost židovske mladeži i masa, te sam nastojao prenijeti informacije i mudrost kako bi moji slušatelji shvatili i razumjeli da, baš kao što se izriče blagoslov kada stvari idu dobro, tako se mora izreći blagoslov i kada stvari idu loše; da moramo tiho čekati Božju pomoć i izbavljenje, jer Bog je dobar prema onima koji svoju nadu polažu u Njega i očekuju Njegovu milost, i blizu je Gospod svima koji ga prizivlju (Ps 145,18); te da se moramo oboružati vjerom i povjerenjem kako bismo teret nosili radosno i voljno, jer nada za našu budućnost još uvijek postoji (Oshry 1959, 59).

Kao što znamo, situacija u logorima bila je mnogo teža nego u getima. Kako bih zaključio ovaj dio članka, u nastavku ću predstaviti dva svjedočanstva o odnosu prema proučavanju Tore, jedno iz radnog logora, a drugo iz logora za istrebljenje. U sljedećem svjedočanstvu, rabin prof. David Weiss Halivni, koji je preživio holokaust, piše u svojim memoarima da je jednoga dana tijekom boravka u radnom logoru Wolfsberg (Stalag XVIII-A) primijetio da je masni omot sendviča, koji je stražar pojeo, zapravo bila stranica iz židovskog zakonika „Šulhan Aruh“, iz zakona o Pesahu:

Kada sam vidio ovaj omot, instinktivno sam pao pred noge stražara, ne shvaćajući ni sam zašto. Sama slova su me na to natjerala. Sa suzama u očima, molio sam ga da mi da bletl.³¹ Isprva Nijemac nije razumio što se događa. [...] Objasnio sam mu da je to stranica iz knjige koju sam proučavao kod kuće. Molim te, plakao sam, daj mi je kao uspomenu. Dao mi je stranicu, a ja sam je odnio u logor. Kada bismo imali slobodnu nedjelju, više nismo imali samo usmenu Toru, već i pisanu Toru. Bletl je postao opipljivi simbol povezanosti između logora i djela Židova kroz povijest. [...] Stranica je postala okupljalište. Žudjeli smo da je proučavamo kad bismo imali slobodnog vremena, čak više nego što smo žudjeli za tefilinom. Stranica, čije smo dijelove morali dešifrirati jer su neka slova bila nečitka zbog masti, zaokupila je našu pažnju. Većina onih koji su dolazili slušati nisu razumjeli temu, ali to nije mijenjalo stvar. Svi su shvaćali simboličku važnost te stranice (Halivni 1999, 56-57).

Želim zaključiti riječima pisca i dobitnika Nobelove nagrade, Elieja Wiesela. U svojim memoarima, Wiesel, koji je bio zatočenik u Auschwitzu, opisuje duboko iskustvo proučavanja Tore u najstrašnijim uvjetima. On opisuje učenje jednog

31 Bletl – list na jidišu, list papira.

dječaka koji je, bez ikakvih tekstova iz rabinske literature, nastavio svoje učenje u logoru smrti gdje su svete knjige bile potpuno nedostupne:

Imao sam sreće, ako mi oprostite na ovom izrazu – da je bivši dekan ješive iz Galicije bio kolega u radnoj skupini. Vidim nas sada kako nosimo vreće cementa ili veliko kamenje, guramo kolica puna pijeska ili maltera, a sve to dok proučavamo halahu iz Mišne ili Talmuda. Moj prijatelj je sve znao napamet i zahvaljujući njemu uspjeli smo pobjeći. Otišli smo do rabina Hanine ben Dose i zamolili ga da se moli za nas. Pošli smo i do Reš Lakiša. Hoće li pristati upotrijebiti svoju herkulovsku snagu da nas oslobodi? Lutali smo kroz gajeve Pumbadite i planine Galileje. Slušao sam Mudrace koji su raspravljali treba li izgovarati *Šema Israel* stojeći ili ležeći (Wiesel 2001, 82).³²

Zaključak

Dvodimenzionalna micva židovskog obrazovanja, obveza roditelja i zajednice, doista je vrlo stara. Ta obveza služila je kao alat za prenošenje židovske tradicije s generacije na generaciju i očuvala je jedinstvenost izraelskog naroda tijekom dugog progonstva.

U općoj povijesti, obrazovanje je uglavnom bilo privatno, što je prvenstveno koristilo sinovima elite i bogatih slojeva društva. Istovremeno, široko rasprostranjeno javno obrazovanje počelo se oblikovati tek nakon industrijske revolucije, počevši od sredine 19. stoljeća. Međutim, središnju važnost vrijednosti obrazovanja u judaizmu potvrđuju zapovijedi dane u Tori prema židovskoj tradiciji prije više od 3000 godina, zapovijedi odraslima da proučavaju Toru i njoj poučavaju svoju djecu. Ogromna obrazovna revolucija dogodila se u izraelskom narodu tijekom razdoblja Mišne prije više od 2000 godina, kada je roditeljskoj dužnosti obrazovanja pridružena javna zajednička dužnost, da se osnuju obrazovne ustanove gdje će edukatori i profesionalni učitelji podučavati djecu. Ovu obvezu ispunjavale su židovske zajednice tijekom cijele židovske povijesti, uključujući i razdoblja kada je tijekom dva tisućljeća izraelski narod bio u progonstvu i živio u teškim uvjetima.

Analizom mnogih rabinskih izvora, pokazali smo dugu povijest i središnju važnost učenja u judaizmu. Judaizam promatra obrazovanje kao roditeljsku obvezu i obvezu zajednice, a ne kao djetetovo pravo. Ispitali smo izmjene raznih talmudskih propisa koje su dovele do prijelaza roditeljske privatne obveze u obvezu zajednice i do uspostave sustava javnog obrazovanja. Struktura financiranja židovskoga javnog obrazovnog sustava zahtijevala je mnoge propise kako bi

32 Za još jedno dirljivo židovsko svjedočanstvo iz grada Modene, u sjevernoj Italiji, koji je služio kao tranzitna stanica za izbjeglice na njihovom putu iz logora i prema logorima za raseljene osobe te dalje prema Izraelu, vidi: Lev 1998, 119-122.

sustav funkcionirao učinkovito i kvalitetno. Pokazali smo da revolucionarni prijelaz na javno obrazovanje tijekom razdoblja Mišne nije oslobodio roditelje njihove obveze obrazovanja djeteta, već je pomogao ekonomski ugroženim slojevima i omogućio svima kvalitetno obrazovanje. Uloga roditelja ostaje važna i središnja u obrazovanju djece i oblikovanju njihove osobnosti, posebno u emocionalnim i osobnim pitanjima gdje roditelji imaju prednost pred učiteljima, a sve to uz profesionalne edukatore i školske učitelje. Zbog toga su roditelji ti koji imaju pravo odabrati najprikladniji obrazovni okvir za svoju djecu, u smislu izbora i kvalitete sadržaja učenja.

U posljednjem dijelu ovog rada naglasili smo posebnu prirodu židovskog obrazovanja, kako je prikazano u tri aspekta: obrazovanje kao samostalna vrijednost, a ne ekonomski uvjetovano, pravo učitelja na štrajk u židovskom pravu i strastvena posvećenost obrazovanju i proučavanju Tore tijekom holokausta.

Popis literature

- Abulafia, Meir Halevi R. (Spain, 12th-13th century). 1790. *Yad Ramah commentary to the Talmud*. Thessalonica: s. n.
- Abulafia, Meir Halevi. R. 1799. *Responsa Shut HaRama in Or Tsadikim*. Thessalonica: s. n.
- Assevilli, R. Yom Tov ben Avraham, Ritva (13th century). 2012. *Chidushe HaRitva*. Zihron Jaakov: Zihron Jaakov.
- Babylonian Talmud*. 1999. Berahot, Shabat, Yoma, Hagiga, Sanhedrin. Jerusalem: Steinsaltz.
- Babylonian Talmud*. 1961. Sotah, Gittin, Kidushin, Baba Batra, Sanhedrin, Avoda Zarah. (Vilnius ed.). Bnei Brak: Machon Tevel.
- Bakshi-Doron, R. Eliyahu. 1982. „Av veEm BeHinuch HaBanim“. (Father and Mother in the Education of the Sons). *Tora sheBeal-Pe* 23: 69.
- Bakshi-Doron, R. Eliyahu. 2002. *Binyan Av*. Vol. I. Jerusalem: Mahon Binjan Av.
- Colon R. Joseph ben Solomon Trabotto (Italy, 15th century). 1984. *Piske Maharik*. Jerusalem: Machon Yerushalajim.
- Corbeil. R. Isaac ben Joseph. 1979. *Sefer Mitzvot Katan*. Jerusalem: s. n.
- Dadon, Kotel. 2009. *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*. Zagreb: Profil.
- Dadon, Kotel. 2012. „Pisana i Usmena Tora. Može li jedna bez druge?“ *Nova prisutnost* 10, br. 3: 419-442.
- Dadon, Kotel. 2015. „Odnos poslodavca i zaposlenika u židovskom Pravu“. *Nova prisutnost* 13, br. 3: 301-317.

- Dadon, Kotel. 2016. „Duhovni otpor tijekom Holokausta. Interpretacija izabranih primjera literature response“. *Crkva u svijetu* 51, br. 2: 203-234.
- Dadon, Kotel. 2018. „Role of the Wife in the Jewish Marriage in Old Testament Scripture, in Jewish Law, and in Rabbinic Literature“. *Kairos: Evangelical Journal of Theology* 12, br. 2: 129-158.
- De Bouton, R. Avraham (Thessalonica, 16th century) 1974. (reprint Warsaw 1881). *Lechem Mishne on Mishne Torah*. Jerusalem: s. n.
- Duran R. Shimon ben Tzemach (Algiers, 15th century). 1901. *Tashbetz Katan*. Warsaw: s. n.
- Feinstein, R. Moshe (USA, the 20th century). 1959-1973. *Responsa Iggerot Moshe*. Brooklyn, New York: Moriah.
- Flavius, Josephus. 1932. *Chaye Yosef (The Life of (Flavius) Josephus)*. Heb. trans. M. Stein. Tel Aviv: Shtibel.
- Florsheim, Yoel. 1986. *Medinat Israel – Chevra Yehudit? (The State of Israel - A Jewish Society?)*. Jerusalem: R. Mass.
- Frankel R. David, (Germany, 18th century), 1757. *Commentary Korban HaEda on the Jerusalem Talmud*. Vol. II. Berlin: s. n.
- Gafni, Yeshayahu. 1990. *Yehude Bavel BiTkufat HaTalmud*. Jerusalem: Merkaz Zalman Shazar.
- Gaon R. Saadia. 1979. *Sefer HaMitzvot, Seder Rav Seadja Gaon*. Jerusalem: Meki-tze Nirdamim, IV ed. Reuven Mass.
- Glick, Shmuel. 1999. *ha-Hinukh bi-re'i ha-hok veka-halakhah (Education in Light of Israeli Law and Halkhic Literature)*. Jerusalem: Shechter Inst.
- Glicksberg, Moshe. 1975. *Hachinuch HaYehudi BeVarsha (Jewish Education in Warsaw)*, September 1939 - April 1943. Ramat Gan: Bar Ilan University.
- HaLevi R. Aharon of Barcelona. 1999. *Sefer HaChinuch*. Jerusalem: Shay LaMora.
- Halevy, R. Yitzhak. 1923. *Dorot Rishonim*. Vol. II. Frankfurt am Main: s. n.
- Halivni, David. 1999. *Ale Lo Nidaf: Chaim shel Limud Betzel HaMavet (A Leaf That Does Not Fade: A Life of Learning in the Shadow of Death)*. Tel Aviv: HaKibbutz HaMeuchad.
- Hyman, Aaron. 1910. *Toldoth Tannaim veAmoraim*. Vol. II. London: Express.
- Ibn Aderet R. Shlomo ben Avraham, Rashba (Spain, 13th century). 1988. *Chidushe HaRashba*. Zihron Yaakov: s. n.
- Ibn Zimra, David ben Solomon R. Radbaz (1479 – 1589). 1972. *Responsa Radbaz*. Jerusalem: s. n.
- Iserlish, R. Moshe (Poland, 16th century). 1992. *Rama on Shulchan Aruch*. Jerusalem: Ketuvim.

- Jerusalem Talmud*. 1523. Venice: s. n.
- Karo, R. Josef (16th century). 1992. *Šulhan Aruh*. Jerusalem: Ketuvim.
- Ladi, R. Shneur Zalman (Russian Empire, 18th century). 2003. *Shulchan Aruch HaRav*. New York: s. n.
- Lev, Baruch. 1998. *HaTihyena HaAtzamot HaEle (Will These Bones Come to Life)*. Bnei Brak: Ganzach Kidush Hahem.
- Levi, ben Gershon (1288 – 1344). 1547. *Gersonides commentary (Beur HaMilot)*. Venice: s. n.
- Maimonides. 1974. (reprint Warsaw 1881). *Mishne Torah*. Jerusalem: s. n.
- Maimonides, 1990. *Sefer HaMitzvot*. Jerusalem: Mossad harav Kook.
- Mechilta DeRabi Ishmael*. 1970. (Horovitz-Rabin ed.). Jerusalem: Bamberger & Wahrmann.
- Metz. R. Eliezer ben Samuel. 1902. *Sefer Yereim*. Vilnius: s. n.
- Midrash Bereshit Rabbah*. reprint Vilnius 1878. Jerusalem: s. n.
- Midrash Devarim Rabbah*. reprint Vilnius 1878. Jerusalem: s. n.
- Midrash Esther Rabbah*. reprint Vilnius 1878. Jerusalem: s. n.
- Midrash Kohelet Rabbah*. reprint Vilnius 1878. Jerusalem: s. n.
- Midrash Tanaim on Deutoronomy*. 1908. (Hofmann ed.). Berlin: s. n.
- Midrash Tanna Debei Eliyahu Rabbah*. 1968. (M. Ish Shalom ed.). Jerusalem: Bamberger & Wahrmann.
- Midrash Yalkut Shimoni*. 1960. (reprint Warsaw, 1878.). Jerusalem: s. n.
- Mikkotsi. R. Moses ben Jacob. 1991. *Sefer Mitzvot Gadol*. Jerusalem: s. n.
- Mishna with Commentary by Pinhas Kehati*. 1987. Jerusalem: Eliner Library, Dept. for Torah Education and Culture in the Diaspora of the World Zionist Education.
- Nachmanides. *Commentary on the Torah*. 1859. Jerusalem, Vienna: Mikra'ot Gedolot.
- Oshry, R. Ephraim. 1959. *Responsa Mi-ma'amaqim*. New York: Modern Linotype Co.
- Shochetman, Eliav. 1962. „Dine Chinuch Al Pi HaMishpat HaIvri (Education Laws According to Jewish Law)“. Master thesis. The Hebrew University of Jerusalem.
- Tamar, R. Isasschar. 1982. *Alei Tamar, On the Jerusalem Talmud, Seder Nashim, Beurim LeMasechet Ketubot*. Givatayim: s. n.

- Targum Jonathan ben Uziel*, (Bible Aramic translation). 1997. Jerusalem: Wertheimer.
- Tosefta*. 1955–1988. (Lieberman ed.). New York: Jewish Theological Seminary.
- Uziel, R. Ben Zion Meir Chai (Israel, 20th century). 1953. Shimon ben Shetach veTorato. *Sinai* 32: 348.
- Uziel, R. Ben Zion Meir Chai. 2009. *Machmane Uziel*. Jerusalem: HaVaad LeHotzaat Kitve Maran.
- Weiss, Isaac Hirsch. 1871. *Dor dor VeDorshav*. Vol. I. Vilnius: s. n.
- Wiesel, Elie. 2001. *Kol HaNechalim Holchim el HaYam (All Rivers Run to the Sea)*. Tel Aviv: Yediot Aharonot.
- Yosef, R. Ovadia. 2020. *Responsa Yechave Daat*. Jerusalem: Maor Israel.

Kotel Dadon

The History of Discipleship in Judaism: From a Biblical Commandment on the Individual to Rabbinic Regulation on the Establishment of Public Jewish Educational System

Abstract

This article deals with the history of discipleship in Judaism and its transition from an individual obligation to a public education system. The article is divided into three main sections: The first section discusses the centrality of education to Torah study in Judaism as well as the Jewish legal concept of “educational obligation” as opposed to the modern legal concept of “right to education.” The second and central section examines the development of the Jewish obligation to educate – the transition from private to public education. The author analyzes the various Talmudic regulations that led to this transition and the relationship between them. At the end of this section, the author discusses the funding structure of the public education system and the right of parents to choose the educational framework for their children. In the third section, the author emphasizes the distinctiveness of Jewish education as the supreme value of the pure intellectual study of the Torah, which refers both to financial interests such as the teachers’ right to strike in Jewish law, and to dedication to study in times of severe hardship and darkness such as the time of the Holocaust. For this research, the author analyzes various Jewish sources, from the written Torah and the oral Torah. From the Talmud, the Mishnah, the Midrash, and rabbinic responsa from the Middle Ages to modern times. Much of this literature has been translated from Hebrew and Aramaic.

Kako Isus definira učenika u odlomku o Velikom poslanju?¹

Greg Ogden

ORCID: 0009-0008-2748-2755

Global Discipleship Initiative

greg@globaldi.org

UDK: 27-318:27-247.4 Veliko poslanje

Kategorija: Izlaganje sa skupa

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.2>

Sažetak

Svaka konferencija o učeništvu mora biti ukorijenjena u biblijskoj definiciji pojma „učenik“. Kada Isus zapovijeda da „činimo učenike“, koga ili što točno stvaramo? Kako izgleda učenik? Ne treba tražiti dalje od definicije koja je sadržana u izvornom Isusovu nalogu koji je poznat kao Veliko poslanje (Mt 28,16-20). Postoji jasno određena struktura ovoga teksta kojom se iskazuju osnovne karakteristike učenika: tekst sadrži jedan imperativ, „činite učenike“, no ono što se često previđa jest to da se ova glavna zapovijed dodatno pojašnjava trima participima: „idući“, „krsteći“ i „učeci“. U ovome slučaju participi su glagolski prilozi s nastavkom „-ći“ koji govore o naravi učenika. U ovom će se izlaganju usporediti popularno razumijevanje toga što znači biti kršćanin s biblijskom definicijom pojma „učenik“. Kršćani, kako se uobičajeno razumije, oni su koji su povjerovali Kristu radi svog spasenja i vjeruju da će biti s Isusom kada umru. Drugim riječima, na taj je način možda nesvjesno rečeno: „Možete biti kršćanin, a da ne budete učenik.“ „Evandjelje“ koje je naviješteno izravno je dovelo do evanđelja koje se svodi samo na oprost grijeha tj. na „evandjelje oprosta“. Bill Hull i Ben Sobels iznose dvije istine: 1. Ne možete stvoriti učenika sličnog Kristu na temelju evanđelja koje ne sadrži učenništvo. 2. Evandjelje koje propovijedate određuje učenike koje ćete stvoriti. Nasuprot tome, bit će istaknuto da tri opisna participi, „idući“, „krsteći“ i

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenništva među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

„učeci“, kada se detaljnije razmotre, u sebi sadrže Isusovu definiciju učenika. To je potvrđeno porukom evanđelja koje je Isus propovijedao na početku svoje službe: „A pošto Ivan bijaše predan, dođe Isus u Galileju propovijedajući evanđelje Božje i govoreći: ‘Ispunilo se vrijeme i približilo se kraljevstvo Božje. Pokajte se i vjerujte u evanđelje!’“ (Mk 1,14-15).

Ključne riječi: *evanđelje koje ne sadrži učenje, kršćanin, učenik, „idući“, „krsteći“, „učeci“*

Uvod

Zahvalan sam za ovu prigodu što mogu biti s vama dok zajedno istražujemo mnoge dimenzije poziva Velikoga poslanja kako bismo činili učenike kroz biblijsko i teološko promišljanje, teološke tradicije koje oblikuju naše razumijevanje stvaranja učenika i mnoge specifične teme o kojima valja nešto reći. Popis je tema velik. Imam osjećaj da se nalazim pred švedskim stolom čiji sadržaj prelazi moje gurmanske kapacitete.

Prije nego što započnem govoriti o temama koje želim istraživati s vama, navest ću nekoliko pojedinosti iz svoga životopisa. Rukopoložen sam kao pastor u Prezbiterijanskoj crkvi SAD-a, ali u svoja dva posljednja pastorata izišao sam iz toga stada u neovisne, evanđeoske crkve: jednu u Silicijskoj dolini u Kaliforniji i jednu u predgrađu Chicaga. Počeo sam intenzivno razmišljati o Velikom poslanju kad sam imao trenutak spoznaje u crkvi u Silicijskoj dolini. Kad sam počeo raditi tamo, crkva nije imala nikakvu službenu misijsku izjavu. U to je vrijeme izašla knjiga Stevea Coveyja *Seven Habits of Highly Effective People* u kojoj on tvrdi da je jedna od navika učinkovitih ljudi ta da imaju osobnu misijsku izjavu koja usredotočeno izlaže sudbinu njihova života. Činilo se da svi, od pojedinaca preko tvrtki pa sve do crkava stvaraju svoje misijske izjave.

Priključio sam se tom trendu i uvjerio svoje starješine da je i nama potrebna misijska izjava. „Postavio“ sam malu skupinu starješina da se bace na taj posao. To je definitivno bilo kao da slijepac vodi slijepu. Nisam bio siguran kako bi trebao izgledati konačan proizvod. Pisali smo nacrt za nacrtom koje bismo potom donijeli pred odbor, što bi oni obično popratili zijevanjem. Zatim, nakon otprilike godinu i pol, toliko smo ih izmorili da su konačno u stanju krajnje iscrpljenosti pristali potvrditi što god smo im u tom trenutku donijeli. Tada sam imao trenutak spoznaje. Konačno mi je svanulo da je Isus obavio sav taj posao umjesto nas kad je svojim učenicima dao mandat: „Pođite dakle i UČINITE MOJIM UČENICIMA sve narode.“ Shvatio sam da je svakoj crkvi dana ista misija. Možda će ona izgledati ili zvučati malo drugačije ovisno o teološkim, povijesnim i kulturalnim okvirima u kojima je bila oblikovana, ali će još uvijek u osnovi biti ista. Kao da mi je Gospodin rekao: „Upri pogled u ovu misiju. Ne skidaj očiju s nje. Učinkovitost

tvoje crkve mjerit će se time u kolikoj je mjeri ostvaruješ. Ako se Isus pojavi kako bi napravio reviziju crkve, što će pronaći?“

Na početku drugog predavanja otkrit ću vam još neke pojedinosti svoga putovanja u ono što je oblikovalo moje razumijevanje načina na koji se čine učenici, ali to je fokus drugoga predavanja. Mislio sam da bih mogao doprinijeti tako što ću pružiti svojevrsne okvire za sve velike teme koje ćemo istraživati. Ukratko rečeno, pokušat ću osloviti s biblijskog stajališta dva osnovna pitanja: 1. Na ovom predavanju pokušat ću odgovoriti na pitanje tko ili što je, prema Isusu, učenik? 2. Na drugom predavanju pozabavit ću se time što možemo naučiti iz Isusova modela i prakse o tome kako činiti učenike. Ova dva pitanja glavne su značajke moga života u službi.

Ja sam praktičan teolog. Pod time želim reći da ovaj sadržaj u mnogo manjoj mjeri spada u rubriku ortodoksije, a mnogo više u rubriku ortoprakse. Moja biblijska i teološka razmišljanja moraju završiti u praksi. Moja je motivacija obuzeta pitanjem „kako“ u jednakoj mjeri kao pitanjem „što“. Činiti učenike tiče se odgovaranja na imperativ koji Isus uspostavlja kao misiju Crkve. U ovom predavanju iznova ćemo sagledati zapovijed koju je Isus dao svojoj Crkvi. Pogledajmo pet posljednjih redaka Evanđelja po Mateju.

Jedanaestorica učenika odoše u Galileju, na goru gdje im je Isus odredio. Kad ga ugledaše, pokloniše mu se. A neki bijahu sumnjali. Tada im se približi Isus te im reče: „Dana mi je sva vlast, nebeska i zemaljska. Zato idite i učinite sve narode učenicima mojim! Krstite ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga! Učite ih da vrše sve što sam vam zapovjedio! Ja sam s vama u sve vrijeme do svršetka svijeta“ (Mt 28,16-20).

1. Mjesto radnje Velikog poslanja

Prije nego što detaljno istražimo Veliko poslanje u Mateju 28,18-20, postavimo scenu u kojoj su se učenici našli.

Jedanaestorica učenika odoše u Galileju, na goru gdje im je Isus odredio. Kad ga ugledaše, pokloniše mu se. A neki bijahu sumnjali (Mt 28,16-17).

Razmotrimo ova dva retka izraz po izraz.

„Jedanaestorica...“

Odmah primjećujemo da nam Matej ukazuje na činjenicu da sada ima 11, a ne 12 učenika. Zašto je zapisao taj točan broj? Mogao je jednostavno reći: „Učenici odoše u Galileju“ i izostaviti njihov točan broj. Ipak, odlučio nas je podsjetiti da nisu bili u punom broju. Jednoga su izgubili. Među sobom su imali izdajnika koji

je Isusa predao vjerskim vlastima. Tragično si je oduzeo život kad je shvatio da je izdao nevinoga čovjeka.

Međutim, ne baca li ovo sjenu na Jedanaesticu? Nisu ni oni bili uzori kreposti. Poznato je da je Petar zanijskao Isusa kad se našao u prilici stati uz njega u Kajfinom dvorištu dok je Isus bio na suđenju. Također znamo da je ostalih deset potrčalo u zaklon i napustilo svoga gospodara. Govori li nam Matej od početka da će Veliko poslanje ostvariti nesavršeni ljudi? Da! On će upotrijebiti vas i mene da ostvari svoju misiju sve do kraja zemlje. Ipak, Isus nam daje dostojanstvo time što nas poziva u ovaj vječni pothvat.

„Jedanaestica učenika...”

Opet, primijetite da Matej ne kaže „jedanaestica **apostola**“. Matej izbjegava isključiv naziv i proširuje ga na učenike. Nije ih odvajao kao da se ovo poslanje odnosilo samo na odabranu nekolicinu koja je imala službu apostola. Kad Isus obećava da će biti s njima do svršetka svijeta, on gleda mnogo dalje od toga naraštaja na one koji će ostvariti ovu misiju. Gledao je na nas i očekivao da ćemo biti sljedbenici velikog učitelja, a upravo to znači biti učenik.

„Jedanaestica učenika odoše u Galileju“

Kako su znali da im valja ići u Galileju? Marija Magdalena i ona koju znamo kao „drugu Mariju“ bile su prve koje su došle do Isusova groba onoga uskrsnjeg nedjeljnog jutra. Bile su prisutne kad je potres zatresao zemlju i gledale su silazak anđela koji je otkotrljao kamen s groba. Anđeo ih je uputio da kažu učenicima kako je Isus uskrsnuo od mrtvih i da je otišao pred njima u Galileju gdje će ih čekati. Izgleda da nije bilo dovoljno čuti to samo jednom. Dok su dvije Marije odlazile reći učenicima, uskrsnuli Isus objavio im se i rekao: „Zdravo!“ Obujmile su mu noge (sigurno su osjetile ožiljke gdje je bio proboden) i pale su ničice pred njim u štovanju. Isus je ponovio anđelovu poruku: „Ne bojte se! Idite, javite mojoj braći da pođu u Galileju! Ondje će me vidjeti!“ (Mt 28,10).

Jesmo li ikad uzeli u obzir rizik razočaranja koji su učenici možda iskusili? Jesu li išli sumnjajući da će se Isus pojaviti i pitali se zašto bi trebali vjerovati ovim deliričnim ženama? Kao što znamo, žene u Isusovo vrijeme nisu se smatrale pouzdanim svjedocima, a bilo im je zabranjeno svjedočiti na sudu. Ovisno o tome gdje su se u Galileji trebali susresti s Isusom, imali su nekoliko dana putovanja iz Jeruzalema da razmisle je li to bila uzaludna misija. Hoće li se Isus zaista pojaviti? Imali su samo riječ ovih zabludjelih žena.

„...na **goru** gdje im je Isus odredio“

Još od gore Sinaja, Gospodin se sa svojim ljudima susretao na planinama. U Mateju imamo Propovijed na gori i Isusa na Gori preobraženja, gdje je postao blještavo bijel, otkrivajući svoju slavu. Isus je imao specifično mjesto na umu na koje je uputio učenika. Zacijelo su tamo već bili prije; znali su kamo moraju ići. Sada je novi i bolji Mojsije bio tamo kako bi im jasno pokazao kakvi trebaju biti i čime se trebaju baviti.

„Kad ga ugledaše, **pokloniše mu se**. a neki bijahu **sumnjali**“

Kad su vidjeli Isusa, odgovorili su tako da su mu se poklonili. Možda su mislili: „Istina je. Eno ga ondje – živ je i slavan u svom uskrsnulom tijelu.“ Znamo iz drugih opisa da je Isus još uvijek imao ožiljke od čavala na rukama i mjesto gdje ga je koplje probolo kroz bok. Ipak, bio je pred njima živiji nego što su ga ikad vidjeli u njegovu stanju prije uskrsnuća.

Isusova prisutnost bila je toliko snažna da su pali ničice i štovali ga. Grčka riječ kojom se ovdje označava štovanje upućuje na to da nisu samo malo klecnuli pred Isusom, nego da su legli na tlo pred njim. U znaku počasti i apsolutnog poštovanja, davali su čast Isusu kao Bogu. On prima njihovo štovanje. Veliko poslanje rođeno je u kontekstu bogoslužja.

Naravno, volimo iskrenost Matejeva izvješća: „...a neki bijahu sumnjali.“ Možete li štovati i sumnjati istovremeno? Svakako se nadam da je to moguće. Dale Bruner piše ovo Blaženstvo: „Blago onima koji štiju uskrsnuloga Gospodina i koje još uvijek muče sumnje; oni su ljudi koje On koristi kako bi ostvario svoju misiju u svijetu.“

2. Isusova vlast

Nakon ovih riječi ulazimo u glavni dio Velikog poslanja: „Tada im se približi Isus te im reče: ‘Dana mi je sva vlast, nebeska i zemaljska’“ (Mt 28,18). Volim reći da svaki put kad pročitamo ove riječi, trebamo zastati i reći sebi: „Što je rekao?“ Nikad se ne bismo trebali prestati diviti Isusovim riječima o sebi.

Nikada iz ljudskih usta nisu izišle tako zapanjujuće riječi, pa čak ni ljudskoga bića koje je Bog. U svojoj poznatoj izjavi Abraham Kuyper veli: „Ne postoji kvadratni milimetar na cijelom području našega ljudskog postojanja nad kojim Krist, koji je suveren nad svim, ne kliče: ‘Moje!’“ Drag mi je naziv koji je Dale Bruner dao Isusu. On je Kozmokrator – Gospodin nad cijelim stvorenjem. Isus polaže izvršnu vlast nad svim nebeskim silama, što znači da se ne trebamo bojati čak ni demonskih duhovnih sila ili čak svih zemaljskih sila. Budući da smo na strani Kralja, nijedna ljudska sila ne može nas u konačnici pobijediti. Poredak riječi u

ovoj rečenici stavlja Isusa još jasnije u središte: „Dana mi je sva vlast, nebeska i zemaljska.“

U 19. retku Isus nastavlja i koristi imperativ, zapovijed koja je u srcu Velikog poslanja: „Zato idite i UČINITE sve narode UČENICIMA mojim.“ Kao što ćemo poslije potpunije vidjeti, ovi redci sadržavaju samo jednu zapovijed, ali ne smijemo prijeći preko riječi „zato“. Budući da Isus ima svu vlast na nebu i na zemlji, *zato* učinite učenike.

2.1. Isusova vlast kao temelj Velikog poslanja

Zašto Isus naviješta svoju vlast prije davanja Velikog poslanja da činimo učenike? Mislim da je to iz najmanje dvaju razloga. Prije svega, Isus očekuje poslušnost. Isus je naveo primjer rimskog stotnika, zapovjednika stotinu vojnika, kako bi nas poučio tome što sve njegova vlast podrazumijeva. Ovaj visoko cijenjeni zapovjednik poslao je Isusu poruku preko posrednika da je njegov voljeni sluga nasmrtno bolestan. Prije nego što je Isus stigao u njegov dom, satnik je poslao prijatelje rekavši mu da nije dostojan da Isus uđe pod njegov krov. Prijatelji su prenijeli ovu poruku svog zapovjednika:

Ta i ja, premda sam vlasti podređen, imam pod sobom vojnike pa rekнем jednomu: „Idi“ – i ode, drugomu: „Dodi“ – i dođe, a služi svomu: „Učini to“ – i učini. Čuvši to, zadivi mu se Isus pa se okrenu mnoštvu koje je išlo za njim i reče: „Kažem vam, ni u Izraelu na nađoh tolike vjere.“ Potom su se poslanici vratili kući i našli slugu zdravoga (Lk 7,8-10).

Isusovi sljedbenici su ljudi pod vlašću, pod novom upravom. Isusov učenik pokorava svoj život Isusovoj vlasti, mudrosti i vodstvu. Isusovu učeniku prioritet je činiti druge učenike.

Drugi razlog zašto Isus objavljuje svoju vlast je taj da imamo njegovu punu podršku za izvršavanje ove misije. Isus ne kaže samo što trebamo raditi, nego nam daje način na koji ćemo to učiniti. Pada mi na pamet jedna slika koja ilustrira da idemo pod njegovom vlašću i s njim. Sjetimo se starih vesterna, koje ponekad nazivaju špageti vesternima, iz kojih smo dobili Clintu Eastwooda (koji mi je inače susjed). U gradu je propisno imenovan šerif s ovlastima da zatvori negativce. S vremena na vrijeme ti negativci pobjegnu iz grada i valja ići za njima. Šerif treba pomoć. Sakuplja sve raspoložive ljude, proglašava ih zamjenicima i stavlja im sjajnu značku na prsluke, kao simbol autoriteta zakona. Zamjenici idu za negativcima pod vodstvom šerifa. Upravo tako Isus nas proglašava zamjenicima, a zatim idemo van predstavljajući suverenoga Vladara svemira.

Ništa neće više osujetiti naše ostvarivanje Isusove misije od straha. Tako lako zaboravimo da se s Isusovom vlašću nemamo čega bojati. No ipak nas je lako preplašiti. Zbog toga posljednji redak u Velikom poslanju glasi: „Ja sam s vama

u sve vrijeme do svršetka svijeta.“ U cijelom Svetom pismu, gotovo svaki put kad vidimo obećanje „Ja sam s vama“ ili „Bit ću s tobom“, to se nalazi u kontekstu straha. Kad je Mojsije bio pozvan stati pred faraona, od straha je postao manji od makova zrna: „Tko sam ja da se uputim faraonu?“ Gospodin mu je odgovorio: „Ja ću biti s tobom“ (Izl 3,11-12). Kad je Jeremija bio pozvan da bude prorok, on je prigovorio da je previše mlad i neiskusn. No Gospodin je rekao: „Ne boj ih se: jer ja sam s tobom da te izbavim“ (Jer 1,8). Prorok Izaija izgovorio je riječi na koje smo se oslanjali kad se strah činio nepremostivim: „Ne boj se, jer ja sam s tobom; ne obaziri se plaho, jer ja sam Bog tvoj. Ja te krijepim i pomažem ti, podupirem te pobjedničkom desnicom“ (Iz 41,10).

Kozmokrator, Gospodar svemira, ima poziv za sve nas. Činite učenike! Dopuštam vam da budete dio najvećega pothvata koji možete zamisliti. Vodit ćete ljude k meni, kaže Isus, diljem svijeta, a zatim ih izgrađivati u zrele učenike.

2.2. *Isusove karakteristike učenika*

Sada dolazimo u samo središte Velikog poslanja s posebnim fokusom na Mateju 28,19-20. Vidjeli smo da Isus, glavni i izvršni vladar svemira ima misiju za sve nas. Rekao nam je što treba karakterizirati svakoga njegovog sljedbenika. Samo je jedna zapovijed u ovome tekstu – činite učenike! Moramo ostati sasvim usredotočeni na stvaranje učenika kao misiju Crkve Isusa Krista.

C. S. Lewis zgodno obuhvaća našu misiju ovim moćnim riječima:

Isto tako ni Crkva nema druge zadaće već da ljude privuče Kristu, da svakog čovjeka učini poput Krista. Ako to ne uvidamo, uzalud su sve katedrale, svećenstvo, misije, propovijedi, uzalud je čak i sama Biblija. Bog je samo zbog toga postao čovjekom. Možda je to i jedini razlog postojanja svemira, tko zna? (C. S. Lewis, *Kršćanstvo*)

2.2.1. *Možete li biti kršćanin, a da pritom niste učenik?*

Mislim da trebamo priznati da postoji prilična zbrka oko toga tko ili što je učenik. Dopustite da ilustriram tu zbrku kratkom pričom. Jedne je nedjelje neki pastor žestoko i žarko propovijedao o pozivu na učenje. To nije baš sjelo jednoj ženi u crkvi (moglo se isto tako raditi i o muškarcu). Žena je poslije jutarnje propovijedi prišla pastoru i rekla: „Pastore, ja samo želim biti kršćanka. Ne želim biti učenica. Sviđa mi se moj život ovakav kakav je sad. Vjerujem da je Isus umro za moje grijeha i da ću biti s njim kad umrem. Zašto moram biti učenica?“ Istražimo ovu kratku izjavu.

- *Koju razliku ova žena vidi između izraza kršćanin i učenik?* Žena je očito mislila da je pred nju stavljen izbor. Kršćanka ili učenica? Mislim da ću izabrati biti kršćanka.

- *Zašto ne želi biti učenica?* Što god ona mislila da je učenik, a to nije sasvim jasno, ona ipak misli da će to poremetiti njen život. Rekla je: „Sviđa mi se moj život ovakav kakav je sad.“ Ako je učenica, morat će unijeti neke neodređene promjene. Možda će morati postati misionarka u Africi.
- *Što je njena definicija kršćanina?* „Vjerujem da je Isus umro za moje grijeha i da ću biti s njim kad umrem.“ Njeno evanđelje glasi: oproštenje grijeha sada i vječni život s Isusom poslije. Na temelju svoje definicije kršćanina, ona postavlja vrlo logično pitanje: „Zašto moram biti učenica?“ Nije vidjela nikakvu poveznicu između bivanja kršćaninom i bivanja učenikom. Je li bila u pravu? Po svijetu postoje milijuni ljudi poput nje.
- *Kako je došla do zaključka da može biti kršćanka, a pritom ne biti učenica?* Smatram da je njen zaključak apsolutno u skladu s okvirima u kojima smo do sada propovijedali evanđelje. Drugim riječima, ona izvlači taj zaključak ne unatoč evanđelju koje smo propovijedali, nego upravo zbog njega.

Kojim terminima obično dijelimo Radosnu vijest? Nazivam to *transakcijskim evanđeljem*, zato što tako često komuniciramo evanđelje *računovodstvenim* terminima.

1. Zbog našega grijeha na našem se računu nalazi vječan dug koji ne možemo sami platiti.
2. No radosna je vijest da je Bog poslao svoga Sina Isusa da poništi taj dug: Isus je platio naš dug na križu.
3. Isus je ustao od mrtvih i time pokazao da je ovaj grijeh plaćen i da je smrt poražena.
4. Sad ide transakcija: ako se pouzdamo u Isusa Krista, onda se njegove zasluge prebacuju na naš račun i time se poništava naš dug.
5. Mi potom primamo račun na kojemu piše: U POTPUNOSTI PLAĆENO.

Oproštenje grijeha je evanđelje. To vam je to.

Možda ćete reći: „Čuj, to stvarno zvuči kao Radosna vijest.“ Naravno, to je jedan vid Radosne vijesti, ali svakako nije zbir svega što je ona. Volim reći da je to uključivanje u plan beneficija. Radi se u potpunosti o onome što dobivamo od Boga. Dallas Willard nazvao je to „bar kod kršćanstvom“. Pod svaku cijenu želimo dobiti „bar kod“ spasenja kako bi nas mogao skenirati Božji vječni skener na nebu. Žena postavlja pitanje: „Zašto moram biti učenica?“ Da je Isusu postavila to pitanje, kako bi joj on odgovorio? Isus u Velikom poslanju definira osnovne elemente učenništva.

Uđimo malo dublje u sadržaj Mateja 28,19-20. Veliko poslanje ima veoma preciznu strukturu. Glavnu zapovijed, (U)ČINITE UČENICIMA, podupiru tri načela. U slučaju da ste zaboravili nastavu materinskog jezika iz srednje škole, u

participe se svrstava glagolski prilog sadašnji i završava na -ći. Tri su glagola koji opisuju učenike. Stoga, devetnaesti redak mogli bismo ovako prevesti:

„Zato, *idući*,
učinite sve narode *učenicima* mojim,
krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga,
učeci ih da vrše sve što sam vam zapovjedio!“

Tri glagolska priloga sadašnja jasno nam pokazuju što je učenik: *idući*, *krsteći*, *učeci*. Možemo vidjeti da učenje pokriva širok raspon: (1) od početnog *idući* „svim narodima“ kako bi dijelili dobru vijest evanđelja, (2) potom, nakon što osoba primi ili bude primljena od Isusa, dolazimo do *krsteći* (uranjajući) obraćenike u život Trojedinoga Boga, i (3) onda na kraju po ulasku u cjeloživotan poziv učenja *vršeći* sve što je Isus zapovjedio.

Pogledajmo svaki od ova tri glagolska priloga sadašnja kao kritične elemente koji sačinjavaju Isusova učenika koji čini druge učenike.

I. „*Idući...* [u] *sve narode*“

Kao prvo, *idući* svim narodima (narodima: *ethnes*): Dale Bruner jednostavno kaže: „Idite van.“ Od našega začeca pozvani smo služiti misionarskoga Boga. Doseg učenikova poziva proteže se na sve narode. Isus je došao uspostaviti kraljevstvo koje obuhvaća cijeli svijet – kraljevstvo bez granica. Naglasimo tri stvari koje bolje pojašnjavaju mentalitet izraza „idite“:

A. *Idite van prema svim narodima (skupinama ljudi)*

Britanski crkveni povjesničar i misiolog Andrew Walls primijetio je da se kršćanstvo razlikuje od svih ostalih svjetskih religija zato što se naš geografski centar stalno mijenja. Islam dolazi iz Meke i Medine. Budizam je većim dijelom na dalekom Istoku (Kina i Tibet). Hinduizam je nacionalna religija Indije i Nepala. Ove svjetske religije geografski su većinom ostale unutar svojih početnih okvira. To nije slučaj s kršćanstvom.

Živimo u vrijeme ogromne geografske promjene svjetskoga kršćanstva na Globalni jug. Nemamo vremena baviti se cijelim svijetom, stoga pogledajmo samo Afriku. Početkom 20. stoljeća kršćanstvo je još uvijek bilo većinski zapadnjačka religija s europskim korijenima. Subsaharska Afrika bila je 9 % kršćanska. Do 2023. subsaharska Afrika postala je 62 % kršćanska i taj je postotak u porastu. Ako spojite afričko i latinsko-američko kršćanstvo, do 2050. samo 1 od 6 kršćana bit će bijelac, a Globalni jug bit će središte kršćanstva.

Isus nam kaže da učinimo učenike od svih „naroda“, što zapravo znači od svih *ethne*, od čega dobivamo izraz „etničke skupine“. Misiolozi su opisali ove kao „skupine ljudi“ sa svojim vlastitim jezikom i kulturom. Kod posljednjeg zbrajanja Joshua Project, koji prati različite „skupine ljudi“, rekao je da mogu identificirati 17 453 skupina ljudi na svijetu, od koji je 7400 nedosegnuto. „Nedosegnutima“ se definiraju oni koji nemaju crkvu na svom jeziku ili kulturi. Ideal je da ljudi mogu čuti evanđelje na svome materinskom jeziku i unutar svojega kulturnog okruženja. Učenik ima svijest koja obuhvaća cijeli svijet; osjećaj Božjega prihvatanja svih skupina ljudi.

B. Idite van tako što ćete biti relacijska poveznica s evanđeljem

Isus je podijelio još jednu verziju Velikoga poslanja u Djelima 1,8: „Nego primit ćete snagu Duha Svetoga koji će sići na vas i bit ćete mi svjedoci u Jeruzalemu, po svoj Judeji i Samariji i sve do kraja zemlje.“ Naš posao. Budite svjedoci. Budite oni koji ljude povezuju s Isusom i evanđeljem. Budite privlačni Isusovi sljedbenici. Posebno volim priču koju Sheldon Vanauken iznosi u svojoj knjizi *A Severe Mercy*. Sheldon i njegova supruga Davy početkom 1950-ih godina studirali su na Sveučilištu u Oxfordu u Engleskoj. Tamo su došli s vrlo negativnim stereotipima o kršćanima. Kako sami kažu, kršćani su „uvijek bili užtogljeni, zatucani ili glupi – ljudi od kojih ste se htjeli držati podalje.“ Poslušajte Vanaukenovo iskustvo:

No ljudi s kojima smo se počeli družiti na Oxfordu bili su iskreni, duboko posvećeni kršćani. Toliko su nam bili dragi da smo im to oprostili. Počeli smo, nesvjesni da to činimo, revidirati svoja mišljenja, ne o kršćanstvu nego o kršćanima... Puka kvaliteta kršćana koje smo susreli na Oxfordu razbila je naše stereotipe... Shvatili smo nešto čudesno: naši vršnjaci mogli su biti u isto vrijeme veoma inteligentni, civilizirani, zabavni – i kršćani.

Bilo je samo pitanje vremena kad će Isus probiti njihove obrambene zidove.

C. Idite van djelima suosjećanja i pravde

Isus je rekao: „Tako neka svijetli vaša svjetlost pred ljudima da vide vaša dobra djela i slave Oca vašega koji je na nebesima“ (Mt 5,16). Požrtvovna djela milosrđa još uvijek privlače pažnju. Nicholas Kristoff jedan je od novinara koji uređuju New York Times. U nekoliko navrata pisao je o utjecaju evanđeoskih kršćana kroz djela milosrđa. Kristoff prenosi priču o sedamnaestogodišnjoj djevojci koja se zove Sonia Angeline i njenom izbavljenju iz gradskog odlagališta otpada na Mozambiqueu: nakon četiri dana porođajnih muka, bila je na pragu smrti. Katrin Blackert, dvadesetogodišnja volonterka koja služi u organizaciji Iris susrela ju je na redovnim posjetama djeci na odlagalištu. Blackert je platila taksi da odvede Soniu do medicinskog centra i spasila joj život. Kristoff je zaključio: „Uvjeren

sam da bismo trebali slaviti činjenicu da evanđeoski kršćani prodiru sve dublje u Afriku zato što to na kraju krajeva znači više sirotišta, više škola i iznad svega, više klinika i bolnica.“ Učenik na prvom mjestu mora imati sklop razmišljanja koji kaže: „Idi“.

II. Krsteći ih u vječnu zajednicu Trojedinoga Boga

Ovo nas vodi do drugog elementa činjenja učenika, a to je „*krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga*“. Vjerujem da smo ovdje općenito promašili Isusovu namjeru. Na najjednostavnijoj razini to pretvaramo u formulu krštenja koja se izgovara dok dodirujemo glavu ili spuštamo nekoga pod vodu krštenja. Kada razmišljamo o značaju krštenja, padaju nam na pamet četiri istine. O krštenju razmišljamo kao (1) o činu javnog očitovanja naše vjere; (2) znaku uključenja u Crkvu; (3) očišćenju od krivnje našega grijeha; (4) i sredstvu identifikacije s Isusovom smrću i uskrsnućem. Već je to mnogo, ali još uvijek ne mislim da u potpunosti uviđamo čudesnost Isusova postavljanja krštenja kao središnjega znaka našeg učenitva.

Oči su mi se otvorile kad sam pročitao opis Trojstva iz pera Ivana Damašćanskog kao *perichoresis*, što je grčki izrazi za ples u krugu, ili kolo. *Choros* je svečani ples koji se izvodi u prilikama kao što su vjenčanja ili gozbe. Dodavanje *peri* kao prefiksa, što znači „okolo“, naglašava kružnu narav plesa. Ples u kolu vrlo je čest u židovskoj zajednici. Pada mi na pamet Hava Nagila. Ivan je zamislio jednog Boga koji je tri osobe u plesu intimnosti, jednakosti i jedinstva, koji uvijek iskazuju ljubav i čast jedni drugima. Jedan Bog, koji je u isto vrijeme Otac, Sin i Duh Sveti, pleše u skladnoj ljubavi u središtu svemira i poziva nas u kolo.

Pokušat ću obuhvatiti dubinu značenja kroz parafrazu: „Dok idete, činite učenike od svih naroda, *uranjajući ih u život vječne troosobne zajednice ljubavi koja postoji u središtu svemira*.“ Zašto je Bog uopće stvorio ljudska bića? Postanak 1 pokazuje nam put prema vrhuncu Božje kreativne svrhe. Krunski dragulj prema kojem je sve stvoreno išlo bilo je stvaranje ljudskih bića, isključivo stvorenih na sliku Božju. Bog kaže: „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična“ (Post 1,26). Kada gledamo prvo lice množine u kojem Bog piše ove riječi kroz veće svjetlo Novog zavjeta, vidimo kroz Isusa da je Jedan Bog – Tri osobe. Drugim riječima, prije stvaranja Bog je postojao kao izvorna zajednica puna ljubavi, biće čija je sama bit odnos. Slika je Božja relacijska slika. Michael Lloyd piše: „Odnosi su nam najvažniji jer smo stvoreni ne samo za odnos, već i kroz Odnos. Stvoreni smo na sliku Božju, a Bog je odnos.“

C. S. Lewis nas podsjeća da Bog kao usamljeno, pojedinačno biće, ne bi mogao biti Bog ljubavi. „Ljubav je nešto što jedna osoba osjeća prema drugoj. Kad bi Bog bio jedna osoba, onda prije nego što je svijet stvoren, On nije bio ljubav.“ Biti kršten u život Oca i Sina i Duha Svetoga znači biti uključen u sam Božji život,

obavijen njegovom ljubavlju. Krštenjem se oblikuje naš temeljni identitet vjernika – nas koji smo dio Ljubljenoga.

Možda će nam domaća ilustracija pomoći da shvatimo ovu nezamislivu istinu. U ljudskim okvirima, mislim o tome kao o pozivu da se pridružite obiteljskom stolu. Zamislite [neki možda ne moraju zamisliti] da ste odrasli u kući u kojoj je obitelj rijetko sjedala za stol i jela zajedno. Kućom je vladao kaos. Činilo se nemogućim pronaći toplinu u domu. Svatko je živio za sebe. Srećom ste se sprijateljili s nekim tko je s poštovanjem i ljubavlju govorio o svojim roditeljima i imao braću i sestre s kojima je uživao, koji su se istinski oduševljavali jedni drugima. Jedne večeri vaš vas prijatelj pozove da dođete kod njega na obiteljsku večeru. Nikada niste doživjeli takvu atmosferu za stolom. Radosni otac vam kaže da je presretan što ste im se pridružili. Na stol dolazi domaće jelo, a svaki član obitelji brine se da je stol postavljen. Razgovor prelazi na događaje dana. Svi su zainteresirani jedni za druge. Humor dolazi prirodno u obliku međusobnog zadirkivanja, ali u duhu dobrodušnosti. U zraku se osjeća lakoća. Obitelj se zadržava za stolom jer uživaju jedni u drugima. Sjedite tamo i razmišljajte: „Nisam uopće znao da je moguće imati obitelj ovako ispunjenu ljubavlju.“ Dok se tanjuri kupe sa stola, majka vam kaže: „Slobodno nam dođi kad god želiš. Smatraj se dijelom naše obitelji.“ Dok razmišljate o iskustvu te večeri, pitate se: „Kako da postignem da me usvoje u ovu obitelj? Ovo sam želio cijeloga života, a nisam to ni znao dok nisam vidio da je to moguće.“ Krštenje u osnovi znači da smo prihvaćeni u ovu stvarnost – voljeni smo i uključeni u Božje srce. Naš osnovni identitet je da smo ljubavlju primljeni u život samoga Boga.

III. Učeci ih da vrše sve Isusove zapovijedi

Jednom kada osoba odgovori na spasonosnu poruku evanđelja u Kristu i zatim pronađe svoj identitet u vječnoj zajednici Trojedinog Boga, ulazi u cjeloživotni poziv „učenja vršenja svega što je Isus zapovjedio“. Opet, Bruner je ovdje od velike pomoći: on kaže da je učenik školska riječ. „Činiti učenike znači stvarati učenike, dovoditi ih u školu, obrazovati, raditi s ljudima tijekom vremena u obrazovnom procesu.“ To zahtijeva mentalitet obuke i poučljiv duh. John Ortberg je rekao: „Nitko ne može biti Isusov učenik jer smatra da bi to trebao. Naime, to uistinu moraš željeti.“ Ako slijedimo Isusa iz neke obveze, zato što moramo, to će na kraju dovesti do suhoparnog legalizma. Što vodi do toga da „želimo“? Dallas Willard ponovno sažima srž stvari: „Nažalost, mnogi ljudi u tome vide da ih uči što bi trebali raditi, međutim tu se govori da ih podučava na način da ne žele raditi ništa drugo.“ Philip Yancey piše: „Nije prvi korak sasvim upoznati Boga, a onda činiti njegovu volju. Naime, upoznajem Boga čineći njegovu volju.“

Doživio sam to kad sam se počeo ozbiljno baviti zatvorskom službom. Cijeloga sam života slušao kako ljudi daju svjedočanstva o službi iza rešetaka. Moj instin-

ktivni odgovor bio je: „Neka vas Bog blagoslovi za sve što radite, ali osobno ne mogu zamisliti da činim nešto takvo.“ Da budem iskren, to me nasmrt plašilo. No, budući da su se moji materijali o učeništvu koristili u jednomu teksaskom zatvoru najviše sigurnosti, odazvao sam se pozivu u posjet. Velika greška! Volim reći da me je Bog zaskočio iz zasjede.

Ušao sam u taj zatvor najviše sigurnosti u stanju tjeskobe, osobito kad su se metalna vrata zatvorila iza mene. Susreo sam se i razgovarao s četiri različite grupe toga prvog dana u kapelici, pozdravljajući svakog zatvorenika i predstavljajući se dok su ulazili. Sljedećeg sam dana bio u sobi s 48 muškaraca koji su učinili strašne stvari, ali su se obvezali slijediti Isusa. Prvo pitanje koje su mi postavili bilo je: „Jesi li bio nervozan kad si došao ovamo?“ Muškarci su bili svjesni koliko mogu biti zastrašujući. Priznao sam da sam bio nervozan. Čovjek koji je postavio pitanje rekao je: „Nisi djelovao nervozno.“ Bila je to Božja milost. Na kraju sastanka s ovim Isusovim sljedbenicima, čovjek po imenu Rocky rekao je nešto što je Duh Sveti upotrijebio kako bi uputio poziv u moj život. Rocky je pred 48 muškaraca rekao: „Mi smo zaboravljeni ljudi, ali nemoj nas zaboraviti!“ To je bio ubod Duha Svetoga u srce. Svake srijede ujutro tijekom šest i pol godina gledao sam Isusa na djelu u životima preobraženih ljudi. Kao što sam im rekao: „Dolazim ovamo jer vidim Isusa u vama.“ Vidio sam Božje srce čineći njegovu volju.

3. Definicija učenika

Kako bismo definirali što znači biti učenik na temelju ovoga teksta Velikog poslanja? Učenik je onaj koji se, prije svega, podlaže Isusu kao Gospodaru svemira i Gospodaru naših života. Jednom kada je to na mjestu, učenici se usklađuju s Isusovom misijom stvaranja učenika dok istovremeno rastu u tri dimenzije učenika koje Isus ističe: (1) Učenici imaju neumoran duh koji želi „ići“. (2) Učenici pronalaze svoj identitet u vječnoj Božjoj zajednici ljubavi u koju su uključeni. (3) Konačno, učenici provode ostatak svojih života znajući da je njihov primarni poziv uskladiti svoje živote sa svime što Isus zapovijeda.

- Tko ili što je učenik? *Učenik je netko tko slijedi Isusa, netko koga Isus mijenja, netko tko je posvećen Isusovoj misiji i koga pokreće Isusova ljubav.*
- Što je učenništvo? *Učenništvo je cjeloživotni proces umiranja sebi dok dopuštamo Kristu da oživi u nama.*
- Što znači činiti učenike? *Činiti učenike je „svrhovit odnos u kojemu hodamo s drugim učenicima kako bismo jedni druge ohrabрили, opremili i potaknuli na više ljubavi ne bismo li rasli prema zrelosti u Kristu. To također uključuje opremanje učenika da čine učenike koji čine druge učenike.“*

U sljedećem izlaganju istražiti ćemo pitanje primjera učenništva koji nam je Isus ostavio i zašto nismo slijedili njegov model.

Greg Ogden

What is Jesus' Definition of a Disciple Embedded in the Great Commission?

Abstract

Any conference on discipleship must be rooted in the biblical definition of a disciple. When Jesus commands us to “make disciples,” who or what exactly are we making? What does a disciple look like? We need to look no further than the definition embedded in Jesus’ original mandate known as the Great Commission (Matt 28:16-20). There is a precise structure to this text which gives us the basic characteristics of a disciple. We find here a singular imperative, “make disciples.” What is often overlooked is that this central command is modified by three participles, “going,” “baptizing,” and “teaching.” Participles are verbal adjectives (descriptive images) ending in “ing” that describe the nature of a disciple. In this presentation, I will contrast the popular definition of a Christian with the biblical definition of a disciple. Christians, as commonly understood, are those who have trusted Christ for their salvation and believe that they will be with Jesus when they die. In other words, we have, perhaps unwittingly said, “You can be Christian without being a disciple.” The “gospel” we have been proclaiming has led directly to a non-discipleship or “forgiveness only” gospel. Bill Hull and Ben Sobels assert two truths: 1. You cannot make a Christlike disciple from a non-discipleship gospel. 2. The gospel you preach determines the disciples you make. In contrast, I will note that the three descriptive participles of “going,” “baptizing,” and “teaching,” when fleshed out, contain within them Jesus’ definition of a disciple. This is further underscored by the gospel Jesus proclaimed as recorded in Mark’s gospel at the inception of Jesus’ ministry: “Now after John was arrested, Jesus came into Galilee, proclaiming the gospel of God, and saying, ‘The time is fulfilled, and the kingdom of God is at hand, repent and believe in the gospel’” (Mk 1:14-15).

Portreti manjkavog učenitva: teološko promiřljanje o Mateju 8,18-27¹

Daniel G. Oprean

ORCID: 0009-0007-4029-8330

Fakultet humanističkih i društvenih znanosti „Aurel Vlaicu“, Sveučilište u Aradu, Rumunjska
daniaoprean@gmail.com

UDK: 27-318:27-247.4

Kategorija: Izlaganje sa skupa

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.3>

Sažetak

Cilj je ovoga članka istražiti način na koji evanđelist Matej prikazuje manjkavost učenitva skiciranjem triju portreta ljudi čije je učenitvo bilo manjkavo. Usredotočit ćemo se na Matejevo evanđelje 8,18-27. Prvi portret prikazuje nadobudnog učenika, kojega Matej opisuje kao entuzijastičnu osobu koja ipak ne razumije kakav je Isus učitelj (Mt 8,19-20). Ova je osoba prikladna ilustracija prve vrste manjkavog čovjekova pokušaja da slijedi Isusa, a možemo je nazvati besplatnim učenitvom. Drugi portret pokazuje osobu koja jest učenik, no koja ipak oklijeva slijediti Isusa zato što mu nisu jasni vlastiti egzistencijalni prioriteti i ne razumije kakav je Isus učitelj (Mt 8,21-22). Ovaj portret služi nam kao korisna ilustracija druge vrste manjkavoga čovjekova pokušaja da slijedi Isusa, koju ćemo nazvati neobvezno učenitvo. Treći portret prikazuje učenike koji su pozvani, ali su ipak opisani kao oni koji se boje jer ne razumiju kakav je Isus Gospodin (Mt 8,23-27). Ovaj je portret realistična ilustracija treće vrste manjkavoga čovjekova pokušaja da slijedi Isusa, a to je učenitvo bez nevolja. Međutim, kada se susreo s ovim trima kategorijama protagonista u biblijskom tekstu, Isus je ispravio sve tri vrste manjkavog učenitva. Štoviše, Matej spaja simptome ovih triju vrsta manjkavoga učenitva s rješanjem koje nalazimo u Isusovim odgovorima kako bi primateljima – či-

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenitva među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

tateljima svoga Evanđelja – pomogao razumjeti da učenje ima cijenu, da iziskuje obvezu i podrazumijeva nevolje.

Ključne riječi: *učenje, manjkavost, cijena, obvezanost, nevolje*

Uvod

Učenje je iznimno važno za kršćanske zajednice diljem svijeta. U ovom pogledu Biblija je vjernicima stoljećima bila najvažniji izvor pouka o učenju. U Bibliji su Evanđelja oduvijek bila najproučavanije knjige iz perspektive učenja. Najzad, Evanđelje po Mateju oduvijek se smatralo najvažnijim Evanđeljem, čiji je autor svoje izvorne čitatelje poveo upravo putanjom učenja.

Ovaj članak namjerava pokazati da Matej nije htio iznijeti samo putopis učenja nego da se na putanji kojom namjerava provesti svoje čitatelje nalaze i manjkave vrste učenja. Proučavat ćemo Mateja 8,18-27. U ovom tekstu Matej daje tri portreta koja bismo mogli nazvati ilustracijama manjkavog učenja. Jedan od ovih portreta ilustrira učenje ukorijenjeno u ljudskoj odluci, koje je istovremeno entuzijastično, ali i nesvjesno da učenje podrazumijeva cijenu. Drugi portret ilustrira učenje koje bismo mogli nazvati neodlučnim zbog raskoraka egzistencijalnih prioriteta. Treći portret ilustrira učenje koje je uplašeno zato što nema dovoljno pouzdanja u susretu s nevoljama.

Što se tiče metode, članak počinje analizom prve perikope, u čijem se središtu nalazi entuzijastičan pismoznak koji je izjavio da želi postati Isusov sljedbenik, nakon čega mu Isus odgovara u obliku upozorenja i tužaljke (Mt 8,19-20). Istraživanje se zatim nastavlja s osobom koju Matej priznaje kao učenika, ali koja traži dopuštenje da najprije ode izvršiti obiteljske i religijske dužnosti, kojoj pak Isus odgovara u obliku radikalne zapovijedi (Mt 8,22). Istraživanje završava s odanim učenicima koji se nalaze u čamcu i usred oluje na moru strahuju za svoj život. Njima Isus najprije odgovara ukorom zbog toga što nemaju pouzdanje u njegovu sposobnost da ih zaštiti, a zatim čudesno smiruje oluju.

1. Učenje bez žrtve

Prvi portret prikazuje nadobudnog učenika (Mt 8,19-20), osobu punu entuzijazma koja ne razumije previše kakav je Isus učitelj. On je pismoznak (Mt 8,19a) i učenje je, prema tome, njegov poziv. Čini se da traži pravog učitelja pod čijim bi autoritetom mogao razviti svoju osobnost i svoj poziv te u Isusu vidi takvoga učitelja. Pristupajući Isusu s ovakvom samouvjerenom izjavom: „Učitelju, za tobom ću kamo god ti pošao“ (Mt 8,19) pismoznak pokazuje veliku odlučnost te činjenicu da je već donio odluku.

Njegov entuzijizam vjerojatno dolazi od dojmova koje je stekao zbog Isusova učenja i njegovih čudesnih djela. Ovaj je pismoznancu vjerojatno razumio ono što su razumjeli i mnogi drugi, naime, da Isusovo učenje proizlazi iz njegova autoriteta i da se po tome razlikuje od načina na koji su drugi pismoznanci poučavali (Mt 7,28-29) (Howard 2023, 237). Jednako je moguće da je bio očevdac Isusovih čudesnih djela ili da je čuo o njima (Mt 8,1-17), što u Matejevu evanđelju čini kontekst ove pripovjedne *inkluzije* o učenitvu (Talbert 2010, 111).

No, pismoznancu je svoje razumijevanje Isusa razotkrio kada ga je oslovio – riječ je samo o učitelju, premda najimpresivnijem učitelju kojega je do tada sreo (Bruner 2004, 519). David L. Turner zapaža činjenicu da „do ovoga trenutka u Mateju, pismoznanci nisu prikazani u pozitivnom svjetlu (2,4; 5,20; 23,13.15.23.25.27.29...)“ te činjenicu da u „Mateju oni koji Isusa zovu ‘učiteljem’ nisu učenici (12,38; 19,16; 22,16.24.36)“ (Turner 2008, 239). Matthew Henry točno je zapazio:

Njegovo je ispovijedanje predanosti Kristu: [1.] Veoma spremno, i čini se da je *ex mero motu*—iz njegove nepristrane sklonosti: na nju ga nije pozvao Krist, na nju ga nije potaknuo nijedan učenik, nego se on sam nudi da postane bliski Kristov sljedbenik; on nije čovjek pod pritiskom, nego volonter. [2.] Veoma odlučno; čini se da se po ovom pitanju nalazi na prekretnici; ne kaže: „Razmišljam o tome da te slijedim“, nego: „Odlučio sam, učinit ću tako.“ [3.] Neograničeno i bezrezervno: „Slijedit ću te kamo god pođeš; ne samo na drugi kraj države, nego čak i na drugi kraj svijeta“ (Henry 1994, 1650).

Uvodno oslovljavanje otkriva činjenicu da je Isusa stavio na istu razinu s drugim učiteljima njegova vremena. Bruner signalizira i činjenicu da je on sam subjekt svoje izjave jer on je odlučio slijediti Isusa (Bruner 2004, 519). Ipak, pismoznancu će ubrzo naučiti da ovoga jedinstvenog učitelja ne može slijediti osoba koja ga najprije ne prizna kao Gospodina, ali i to da on poziva i izabire učenike, a ne obrnuto. Isusov se poziv, isto tako, ne odnosi na kratko misijsko putovanje čamcem s jedne na drugu obalu (Eaton 2020, 52), nego na potpunu i cjeloživotnu predanost (France 2007, 872).

Isusov odgovor u Mateju 8,20 sadrži upozorenje koje pismoznanca pojašnjava činjenicu da se njegovi uvjeti radikalno razlikuju od uvjeta koje su postavljali tadašnji pismoznanci, koji su svojim učenicima mogli ponuditi krov nad glavom i egzistencijalnu sigurnost (Bruner 2004, 520). Isusov je odgovor također tužaljka kojom oplakuje svoj položaj u svijetu, položaj neimaštine i marginalizacije. Robert J. Myles dobro je opisao Isusov položaj:

Matejev Isus ne može pustiti duboko korijenje u bilo kojoj geografskoj regiji te je društveno dislociran od glavne društvene struje. S druge strane, pismoznancu se vjerojatno nalazi u središtu ove glavne društvene struje; njegov poziv se prvenstveno bavi podržavanjem nepromijenjenog stanja ideološko-politič-

koga reda koji je Isusa gurnuo na same margine društva (Myles 2014, 126-127).

Lisice i ptice spominju se možda vezano uz sigurnost i udobnost koju uživaju članovi političke ili religijske elite (Myles 2014, 119, 127) toga vremena. No kada sebe opisuje kao Sina Čovječjega, Isus naglašava postojanje na tragičnoj putanji velikih patnika u povijesti Božjega naroda, a njegov život i njegova patnja njihova je rekapitulacija i kulminacija. On nije samo „Izaijin Sluga Božji (Iz 53,4)“ (Ye-Atkinson 2020, 121) nego je i Božji Sluga patnik.

Myles primjećuje da glagol κλίνω (‘nasloniti’) nalazimo jedino u ovom tekstu u Mateju (8,20) te ga povezuje s korištenjem istoga glagola u Ivanu 19,30, koji opisuje trenutak kada je Krist „prignuo glavu i predao duh“ (Myles 2014, 120). Činjenica da je križ bio jedino mjesto na koje je Isus mogao nasloniti svoju glavu prikazuje cijenu koju i njegov sljedbenik treba platiti. Ovaj nadobudni učenik dobar je primjer prve vrste manjkavoga ljudskog pokušaja da slijedi Isusa – učenništva koje ne razumije cijenu koju to uključuje. Ipak, cijena učenništva dio je evanđelja (Bonhoeffer 1959, 48). Štoviše, Matthew Henry napravio je portret pismoznanca i Krista, koji služi kao zrcalo u kojemu bi se svaki nadobudni učenik trebao preispitati zašto slijedi Isusa:

Mogli bismo pomisliti da je ovaj čovjek vjerodostojan. No zbog Kristova odgovora vidimo da je njegova odluka bila ishitrena, a njegovi ciljevi niski i tjelesni: on ili uopće nije razmišljao ili nije razmišljao o onome o čemu je trebalo razmišljati. Vidio je Kristova čudesna djela, nadao se da će uspostaviti vremenito kraljevstvo te je htio na vrijeme upisati svoj udio u njemu. Primijetite, mnogi donose iznenadne odluke u pogledu religije koje nisu promišljene, koje se na kraju pokazuju neuspješnima i ne urode trajnim rodом. Hitro sazriju, ali hitro i istrunu (Henry 1994, 1651).

Ukratko, ovaj prvi portret manjkavoga učenništva podsjetnik je nadobudnim učenicima svakog naraštaja da autentično učenništvo počinje Kristovim pozivom, a ne našom odlukom da ćemo slijediti Krista. Pismoznancu dobro ilustrira povišnu osobu koja je pokušala slijediti Krista na temelju vlastite slijepe teologije učenništva u čijem se središtu nalazi čovjek i koja je uvjerena u ljudske sposobnosti (što je očito u korištenju riječi *kamo god* u Mt 8,19). Nadobudni učenik u ovom prizoru, kao i slični učenici tijekom povijesti, možda vješto igraju kada su sami na terenu, ali ne razumiju cijenu (što je očito iz korištenja riječi *nema gdje* u Mt 8,20) koju traži križoliko učenništvo, utjelovljeno u Kristovu pozivu i zvanju. Ili, riječima Waltera Brueggemanna:

Božji poziv znači da se trebamo odvojiti od naših držanja, navika i pretpostavki, koje definira svijet moći i nepravde lišen milosrđa i suosjećanja u svakom području života. Poziv je to da se udaljimo od običnog života, obične imovine i običnih pretpostavki i prionemo uz način života koji svijet pro-

suđuje nemogućim. Prema tome, ovaj nas poziv zbija poziva na ono što je čovjeku nemoguće ostvariti (Brueggemann 2006, 95).

2. Učeništvo bez predanja

Drugi portret prikazuje čovjeka kojega Matej priznaje učenikom (Mt 8,22), ali koji očigledno oklijeva zbog poremećenih egzistencijalnih prioriteta te nerazumijevanja kakav je Isus učitelj. Za razliku od pismoznanca u prvome portretu, ovaj učenik oslovljava Isusa Gospodinom (Mt 8,22a), premda „to što koristi ovaj izraz ne mora nužno značiti da je posve predan Isusu kao ‘učitelju’“ (Card 2013, 129). No čini se da je ovaj učenik veoma pobožan Židov, koji je htio skrupulozno ispuniti svoje religijske i obiteljske obveze (Mt 8,22b). Zakonitost njegova zahtjeva naglasio je Ben Witherington III:

Želimo li razumjeti radikalnost Isusova odgovora zahtjevu njegova učenika, trebamo imati na umu da različiti židovski tekstovi ističu kako dužnost pokapanja nekoga nadilazi čak i najobveznije religijske dužnosti (m. Ber. 3:1; Tob. 4.3; 6.13), a ovo je još relevantnije kada je riječ o članu obitelji. Čak je i svećenik trebao odložiti svećeničke dužnosti da ukopa oca ili majku (S. Lev. 21.3). Jedino su veliki svećenik i nazirej bili oslobođeni dužnosti da ukopaju svojega oca (Lev 21,11; Br 6,6-7) (Witherington III 2006, 188).

Nakon što je pismoznancu iz prethodnoga prizora odgovorio upozorenjem i tužaljkom o cijeni učenitva, u slučaju ovoga učenika Isusov odgovor poprima oblik zapovijedi. Kontrast naglašava činjenicu da su ovo negativni primjeri učenitva (Davies i Allison 1991, 39). Ovo su stoga primjeri diskvalificiranoga učenitva: „Prvi je entuzijastičan zato što nije svjestan cijene učenitva, a drugi je plah upravo zato što je svjestan njegove cijene“ (Turner 2008, 240). U oba prikaza, Isusov odgovor otkriva pravi smisao učenitva:

Pismoznancu Isus kaže da njegov učenik mora živjeti u vrsti beskućništva u kojem nije moguće pronaći udobnost i odmor. Učeniku kaže da biti beskućnik znači živjeti izvan doma, a to onda znači živjeti i izvan društva, zbog čega je potrebno odbaciti zahtjeve i doma i društva (Basser i Cohen 2015, 222).

U ovom drugom prizoru, Matej stvara još jedan kontrast, naime, kontrast između učenikova zahtjeva koji bi „bio razuman u njegovoj židovskoj kulturi“ (Talbert 2010, 116) i radikalnosti Isusova poziva u pogledu prvenstva učenikove obveze prema njemu kao Gospodinu (Mt 8,22c). Jer, riječima Craiga S. Keenera: „Slijediti Isusa treba imati prvenstvo nad svim društvenim dužnostima, čak i onim obiteljskim dužnostima koje naše društvo i religija smatraju najvažnijima“ (Keener 1999, 844). U istom smjeru ide i tvrdnja Joea Kapolyoa da ovaj učenik „stavlja svoje društvene i obiteljske obveze ispred svojeg učenitva“ (Kapolyo 2006, 1153).

Ovaj učenik oklijeva zato što se nije potpuno obvezao uz Krista, čak i ako je potpuno predan Zakonu. Ovu stvarnost otkriva njegov pokušaj pregovaranja oko egzistencijalnih prioriteta. Njegovo oklijevanje u prakticiranju učenitva zorno nam predočava činjenicu da učenitvo iziskuje trajnu odluku da obveza prema Kristu treba biti na prvom mjestu. Svako oklijevanje da učinimo tako znači duhovno nazadovanje. Ovaj je portret korisna ilustracija druge vrste manjkavog čovjekova pokušaja da slijedi Isusa, naime, učenitva bez predanja, koje je simptomatično za učenitvo koje je već počelo i stoga se ne odnosi na oklijevanje osobe da započne slijediti Isusa (Gundry 1982, 153). Ili, riječima Heinza Joachima Helda (1963, 203): „... drugi se prikaz više ne bavi prvom *odlukom* za učenitvo, nego opetovanim zahtjevom za novom odlukom u pogledu potpune poslušnosti *unutar* učenitva. Međutim, ovakvo tumačenje Mateja oslikava situaciju Crkve koja prakticira učenitvo“.

3. Učenitvo bez nevolja

Treći portret prikazuje učenike koji su pozvani, opisane kao one koji se boje jer ne razumiju kakav je Isus Gospodin (Mt 8,23-27). Ipak, ovo su poslušni učenici jer su se odazvali Isusovu pozivu u Mateju 8,18 (Gundry 1982, 154). Ako je pismo-znanac iz prvoga prikaza opisan kao entuzijastična osoba nesvjesna cijene učenitva, a učenik iz drugoga prikaza kao osoba koja oklijeva zbog zbunjenosti u pogledu odanosti, ovaj treći prikaz opisuje predane učenike koje, suočene s olujnim morem, hvata strah. Međutim, ova oluja više je od oluje, a priča dočarava više od zastrašujućeg iskustva na uzburkanom moru.

Neki komentatori smatraju da nam ovaj prikaz ukazuje na Isusovovo božanstvo i služi kao podsjetnik na Božja suverena spasonosna djela u povijesti njegova naroda. Margaret Davies, na primjer, zapaža da se „[u] Svetom pismu, more i potopi uvijek smatraju opasnošću (npr. Post 6–9; Ps 104,25-26; Jona 1,4-6; Am 9,3; Iz 5,30; 17,12), a ponekad su simboli kaosa (npr. Post 1,2)“ te da je moguće da je Matej zamislio ovu priču kao zrcalo u kojemu čitatelji mogu vidjeti „društvene i političke opasnosti koje će Isusa i učenike zadesiti zbog njihovoga nesigurnog životnog stila“ (Davies 2009, 79).

Robert Gundry smatra da Isus svojim ukorom učenika želi osloviti njihov „neuspjeh da pronađu spokoj u Isusovu božanskom autoritetu“ (Gundry 1982, 156). Na sličnoj interpretativnoj putanji, za Matthewa Anslowa priča ima kristološku funkciju jer Isusa poistovjećuje s Bogom, s obzirom na to da je u ulozi Onoga koji u Pismu smiruje more koje se „smatra silom kaosa koju Bog dovodi u red, odnosno s kojom se Bog bori (npr. Post 1,6-10; 6–10; Job 38,8-11; Ps 74,13-15; 77,17; 89,8-11; 104,7; 107,23-30; Jona 1,4-16)“ (Anslow 2022, 438).

N. T. Wright spaja ovu priču s božanskim ukroćivanjem mora u Izlasku i korištenjem mora „da zaustavi nepokornog proroka Jonu“ (Wright 2004, 89), dok

Anslo priču ne povezuje samo s Božjim moćnim djelovanjem u Izlasku 14;15,10, nego i s proročkim odjekom ovoga događaja u Izaiji 43,1-2 „gdje se odnosi na YHVH-ino buduće spasenje Izraela iz izgnanstva“ (Anslo 2022, 438).

Drugi komentatori naglašavaju da je ova priča značajna kao prikaz napretka Isusovih učenika prema zrelosti u vjeri, kao zrcalo za nužno putovanje crkve prema njezinoj zrelosti u vjeri. Gerhard Barth razmatra da evanđelist „ovdje u život učenika tijekom Isusova zemaljskog djelovanja uvrštava situaciju koju nalazi u Crkvi“ (Barth 1963, 111) dok Bruner smatra da kao što je „[p]otres (seismos, Mateju svojstvena riječ) pogodio jezero i udario čamac valovljem“, tako i „svijet preplavljuje učenike“ (Bruner 2004, 523).

Gunter Bornkamm primjećuje jedinstvenost Matejeva evanđelja u prikazivanju ove priče kao „opisa opasnosti u svjetlu kojih Isus upozorava svakoga tko previše nepromišljeno želi postati učenikom“ (Bornkamm 1963, 56). On isto tako prikazuje Isusa kao utjelovljenje Božjega kraljevstva, čineći ovu priču „kerigmat-skom paradigmom opasnosti i slave učenitva“ (Bornkamm 1963, 57). Keener smatra da nas ova priča poziva vidjeti Isusa kao Onoga koji ima autoritet nad prirodnim silama, kao i nad „bilo kakvom prirodnom krizom s kojom se suočavamo, bez obzira na to radi li se o progonstvu (10,28-31), potrebama (14,32-38), vjetrovima eshatološkog suda (7,25) ili o bilo čemu drugom“ (Keener 1999, 849).

Štoviše, Brian Wintle smatra kako je razlog za obrat u redoslijedu – od Markova smirivanja oluje preko ukora učenika do Matejeva ukora pa tek onda smirivanja oluje – „taj što je Isusova prva gesta, iako se razočarao nedostatkom vjere učenika, bila u ljubavi ih utješiti“ (Wintle 2015, 1238). Held također iznosi informativnu usporedbu između svrhe priče koju nalazimo u Evanđelju po Marku i one koju nalazimo u Evanđelju po Mateju te se pritom usredotočuje na učenitvo u Mateju:

Premda u Marku (4,38-40, usp. Lk 8,24-25) Isus najprije smiri oluju, a onda kudi učenike, u Mateju ih najprije kori, a zatim čini čudesno djelo (8,25.26). Ukratko, Marko u središte priče stavlja prirodno čudo smirivanja oluje, a riječi upućene učenicima služe kao dodatak. Kada je promijenio redoslijed ove scene, Matej je stvorio razgovor između učenika i Isusa, koji je stavio u središte priče, tako da sada smirivanje oluje izgleda kao dodatak. Tako da sada glavnu temu pripovijesti više ne čine Isus i prirodni elementi, nego Isus i njegovi učenici koji se nalaze u opasnosti. Priča o čudesnom djelu postaje, mogli bismo reći, priča o učenicima. Evanđelist u priču o smirivanju oluje ugrađuje sliku Crkve u učenitvu (Held 1963, 203-204).

Ukratko, ovaj je prikaz realistična ilustracija treće vrste manjkavoga čovjekova pokušaja da slijedi Isusa, odnosno učenitva bez nevolja. Učenitvo počinje poslušnošću, ali nastavlja se pouzdanjem. S biblijske perspektive, strah označava manjak pouzdanja, a bojažljivi su učenici savršena slika učenitva bez nevolja. Ipak, vrsta pouzdanja koje je kristoliko, koje je Isus pokazao spavajući usred uzburkanog mora (Mt 8,23-27), sazrijeva usred egzistencijalnih nevolja, a ne izo-

stankom istih. Štoviše, ovim putem kroče svi predani učenici Božjega naroda tijekom povijesti, od slabe vjere do zrele vjere. Strah je izraz samoočuvanja dok je vjera izraz potpuna pouzdanja u Isusa.

Zaključak

Cilj je ovoga članka bio istražiti način na koji je evanđelist Matej pokazao manjkavost učenitva pomoću tri portreta manjkavog učenitva u tri scene u Mateju 8,18-27. Pismoznanc iz prvoga portreta, nadobudni učenik, bio je veoma entuzijastičan, ali nije zapravo razumio kakav je Isus učitelj (Mt 8,19-20) te služi kao prikladna ilustracija prve vrste manjkavoga čovjekova pokušaja da slijedi Isusa – učenitva bez žrtve. Učenitvo u drugom portretu, opisano kao očigledno oklijevanje koje dolazi od nedovoljne jasnoće u pogledu egzistencijalnih prioriteta i toga kakav je Isus učitelj (Mt 8,21-22), realističan je prikaz druge vrste manjkavog čovjekova pokušaja da slijedi Isusa – učenitva bez predanja. Treći portret, onaj pozvanih učenika, opisuje strah koji nastaje zbog nerazumijevanja kakav je Isus Gospodin (Mt 8,23-27) te je realistična ilustracija treće vrste manjkavog čovjekova pokušaja da slijedi Isusa – učenitva bez nevolja.

U sva tri prikaza Isusovi odgovori ispravljaju manjkava gledišta protagonista o učenitvu. U prvom odgovoru Učitelj postavlja uvjete koje učenik treba prihvatiti, a to je pristajanje na beskućništvo i marginalizaciju. U drugom odgovoru zapovijeda osobi da slijeđenje Isusa stavi na prvo mjesto, iznad svih drugih egzistencijalnih obveza. Skupini predanih učenika Isus odgovara dijagnozom da im nedostaje pouzdanje u njega.

Ova tri odgovora ne odnose se samo na učenike o kojima se radi u biblijskom zapisu. Sva tri objašnjavaju koordinate za kristoliko učenitvo, koje počinje pozivom na radikalnu promjenu života, odnosno trajnu odluku prihvaćanja cijene, zahtjeva i poteškoća koje slijeđenje Isusa Krista kao Gospodina traži. Kao takve, ove koordinate otkrivaju putokaz biblijskog učenitva u kojemu su odanost, obveza i pouzdanje najvažnije odlike Kristovih sljedbenika svakog naraštaja.

Popis literature

- Anslow, Matthew. 2022. *Fulfilling the Law and the Prophets: The Prophetic Vocation of Jesus in the Gospel of Matthew*. Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers.
- Barth, Gerhard. 1963. „Matthew’s Understanding of the Law“. U: *Tradition and Interpretation in Matthew*, ur. Gunther Bornkamm, Gerhard Barth, Heinz Joachim Held, 58-164. Philadelphia: The Westminster Press.

- Basser, Herbert W., i Marsha B. Cohen. 2015. *The Gospel of Matthew and Judaic Traditions, A Relevance-based Commentary*. The Brill Reference Library of Judaism, Svezak 46. Leiden: Brill.
- Bonhoeffer, Dietrich. 1959. *The Cost of Discipleship*. London: SCM Press.
- Bornkamm, Gunther. 1963. „The Stilling of the Storm in Matthew“. U: *Tradition and Interpretation in Matthew*, ur. Gunther Bornkamm, Gerhard Barth, Heinz Joachim Held, 52-57. Philadelphia: The Westminster Press.
- Brueggemann, Walter. 2006. *The Word That Redescribes the World: The Bible and Discipleship*. Minneapolis: Fortress Press.
- Bruner, Frederick Dale. 2004. *Matthew, A Commentary, Volume 1: The Christbook Matthew 1-12*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Card, Michael. 2013. *Matthew, The Gospel of Identity*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Davies, W. D., i Allison Jr., Dale C. 1991. *The Gospel According to Saint Matthew*, svezak 2. The International Critical Commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testament. London: T&T Clark.
- Davies, Margaret. 2009. *Matthew*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.
- Eaton, Michael E. 2020. „Matthew“. U: *The Branch Exposition of the Bible. A Preacher's Commentary on the New Testament*, ur. Mihael E. Eaton, 5-122. Carlisle: Langham Global Library.
- France, R. T. 2007. *The Gospel of Matthew*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Gundry, Robert H. 1982. *Matthew: A Commentary on His Literary and Theological Art*. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Company.
- Held, Heinz Joachim. 1963. „Matthew as Interpreter of the Miracle Stories“. U: *Tradition and Interpretation in Matthew*, ur. Gunther Bornkamm, Gerhard Barth, Heinz Joachim Held, 165-299. Philadelphia: The Westminster Press.
- Henry, Matthew. 1994. *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible: Complete and Unabridged in One Volume*. Peabody: Hendrickson.
- Howard, Melanie A. 2023. „Word and Deed: Jesus as a Teacher in the Gospel of Matthew“. U: *Character Studies in the Gospel of Matthew*, ur. Matthew Ryan Hauge, Craig Evan Anderson, 71-82. London: T&T Clark.
- Kapolyo, Joe. 2006. „Matthew“. U: *Africa Bible Commentary*, ur. Tokunboh Adeyemo, 1131-1196. Carlisle: Langham Creative Projects.
- Keener, Craig S. 1999. *A Commentary on the Gospel of Matthew*. Grand Rapids, MI: Wm B. Eerdmans Publishing Company.
- Myles, Robert J. 2014. *The Homeless Jesus in the Gospel of Matthew*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

- Talbert, Charles H. 2010. *Matthew*. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- Turner, David L. 2008. *Matthew*. Grand Rapids MI: Baker Academics.
- Witherington III, Ben. 2006. *Mathew*. Smyth & Helwys Bible Commentary. Macon, Georgia: Smyth & Helwys Publishing, Inc.
- Wintle, Brian. 2015. „Matthew“. U: *South Asia Bible Commentary*, ur. Brian Wintle, 1219-1284. Rajasthan, India: Open Door Publications.
- Wright, N. T. 2004. *Matthew for Everyone, Part 1, Chapters 1-15*. London: SPCK.
- Ye-Atkinson, Rebecca. 2020. *By What Authority? The Literary Function and Impact of Conflict Stories in the Gospel of Matthew*. Carlisle: Langham Monographs.

Daniel G. Oprean

**Portraits of Deficient Discipleship:
A Theological Reflection on Matthew 8:18-27**

Abstract

This paper aims to explore the way the evangelist Matthew illustrates the deficiency of discipleship by sketching three portrayals of deficient discipleship. The section under scrutiny is that of chapter 8:18-27 from Matthew's Gospel. The first portrayal is that of a disciple-to-be, described in terms of much enthusiasm without much understanding of the kind of teacher Jesus is (Matt 8:19-20). He is a proper illustration of the first type of deficient human attempt to follow Jesus, namely, discipleship without costs. The second portrayal, is that of an acknowledged disciple, described in terms of manifest hesitation that comes from an insufficient clarification of his existential priorities and of the kind of master Jesus is (Matt 8:21-22). This portrayal is a helpful illustration of the second type of deficient attempt to follow Jesus, namely, discipleship without commitment. The third portrayal is that of the called disciples, described in terms of fear that comes from the lack of understanding of the kind of Lord Jesus is (Matt 8:23-27). This portrayal is a realistic illustration of the third type of deficient human attempt to follow Jesus, namely, discipleship without hardships. Yet, in his answers in the encounters with the three categories of protagonists in the biblical text, Jesus offers corrections to all three types of deficient discipleship. And Matthew combines the revelation of the symptoms of the three deficient types of discipleship with the solution coming from Jesus' answers, to make the recipient-audience of his Gospel understand that discipleship is costly, is based on commitment, and involves hardships.

Učenik će biti „kao njegov učitelj“ (Lk 6,40): učeništvo u Lukinu evanđelju¹

Kenneth L. Cukrowski

ORCID: 0009-0005-6445-3994

Abilene Christian University

cukrowskik@acu.edu

UDK: 27-318:27-247.7

Kategorija: Izlaganje sa skupa

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.4>

Sažetak

Koristeći Luku 6,40 kao odskočnu dasku, ovaj članak istražuje kako dolazi do oblikovanja učenika te kako funkcionira Lukina moralna logika. Istražuju se tri aspekta oblikovanja: uloga oponašanja, uloga zajednice i uloga navika. Ova studija ističe tri glavne osnove Lukine moralne vizije: nagrade, kazne i oponašanje.

Ključne riječi: Lukino evanđelje, učeništvo, oponašanje, etika, osnove

Uvod

U Lukinu evanđelju redovno nailazimo na opise karakterističnih vrлина i ponašanja Isusovih učenika kao što su molitva i upotreba imovine.² Međutim, ova se studija fokusira na drugi aspekt učeništva, naime, proces oblikovanja. U svrhu opisivanja procesa oblikovanja u Luki, ova studija istražuje tri varijable: ulogu oponašanja, ulogu zajedništva te ulogu navike.³ Na temelju ovog propitivanja stječe se ne samo shvaćanje *kako* se stvaraju učenici nego i uvid u Lukinu moralnu

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učeništva među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

2 Vidi Fitzmyer 1981, 1:244-251; Johnson 2011, 96-105.

3 Također vrijedi imati na umu i druge čimbenike, poput uloge objave, Svetoga Duha i srca.

logiku, odnosno *zašto* se učenici ponašaju u skladu s načelima kraljevstva (tj. Lukinim etičkim osnovama).

1. Oblikovanje učenika: Kako dolazi do njega

1.1. Uloga oponašanja

Oponašanje primjera uobičajen je način razmišljanja u grčko-rimskom svijetu. Primjerice, Filon opisuje patrijarhe kao „živuće zakone“ (*Life of Abraham* 4), a Plutarh u svojem djelu *Parallel Lives* (Meeks 1993, 190) nabraja mnoge pojedince koje valja nasljedovati i njima se nadahnjivati. Luka 6,40 predstavlja središnji tekst za raspravu o tome kako dolazi do oblikovanja. Tamo piše: „Nije učenik nad učiteljem. Pa i tko je posve doučen, bit će samo kao njegov učitelj.“ Zašto je ovaj odlomak važan? Lukino evanđelje prvenstveno govori o svojem junaku Isusu, a razlog za tako mnogo sadržaja o Isusu nalazi se u tome da sljedbenici trebaju oponašati Isusove riječi i djela, ono što preporučuje i zapovijeda. Ovaj redak izričito kaže da učenicima treba pouka te da na kraju te pouke trebaju biti poput svojeg učitelja.

Luka bira paradigmatičke odlomke s početka Isusova djelovanja kako bi opisao Isusovu službu, a to su odlomci o kušnjama te propovijed u Nazaretu. Drugim riječima, kušnje opisuju *što Isusova služba nije*, a propovijed u Nazaretu opisuje *što Isusova služba jest*. Stoga sa svakom kušnjom u 4,1-13 Isus odbacuje službu 1) koja je egocentrična u smislu da donosi fizička zadovoljstva i ugodu (tj. pretvaranje kamenja u kruh u 4,3); 2) koja traži moć i poštovanje (tj. „svu ovu vlast i slavu njihovu“ u 4,6) štjujući nekoga mimo Boga; i 3) koja je služba stila (tj. baciti se s vrha hrama u 4,9) naspram požrtvornosti i služenja.

Primijetite da izvješće iz Nazareta (4,16-30) *ne* opisuje prvi put kada je Isus služio.⁴

- Isus je već bio u Galileji (4,14).
- Već „glas o njemu puče po svoj okolini“ (4,14; usp. r. 37).
- Isus je već bio „slavljen od sviju [i] naučavaše po njihovim sinagogama“ (4,15; r. 31).

Luka proširuje ovo izvješće iz Nazareta jer je ono paradigmatičko u odnosu na Lukino razumijevanje Lukine službe.

Nakon što su mu pružili svitak, Isus „nađe mjesto“ – u čemu vidimo njegovu nakanu – odlomka u Izaiji, koji onda čita. Citat iz Izaijina 61. i 58. poglavlja pokazuje tipičan Lukin utjecaj Duha: „Duh Gospodnji na meni je“. Osim toga, Lukino

4 Za svoje komentare na Lk 4,16-30 koristim izvadak iz mog komentara: Cukrowski 2009, 795.

zanimanje za one koji žive u neimaštini vidljivo je u četiri skupine kojima se tu služi:

- siromasi (6,20; 7,22; 14,13.21; 16,20.22; 18,22; 21,3)
- sužnji
- slijepi (7,21-22; 14,13.21; 18,35)
- potlačeni.

Nadalje, vidimo ulogu Isusova primjera u kriteriju postavljenom za izbor učenika koji je imao zamijeniti Judu: „Jedan dakle od ovih ljudi što bijahu s nama za sve vrijeme što je među nama živio Gospodin Isus – počevši od krštenja Ivanova pa sve do dana kad bi uzet od nas – treba da bude svjedokom njegova uskrsnuća“ (Dj 1,21-22).⁵ Drugim riječima, Judin nasljednik morao je slijediti Isusa tijekom njegove službe: „...sve vrijeme što je među nama živio Gospodin Isus“.

Obrazloženje oponašanja nalazimo i na drugim mjestima u Luki. Luka 6,35-36 kaže: „Nego, ljubite neprijatelje svoje. Činite dobro i pozajmljujte ne nadajući se odatle ničemu. I bit će vam plaća velika, i bit ćete sinovi Svevišnjega jer je on dobrotiv i prema nezahvalnicima i prema opakima. Budite milosrdni kao što je Otac vaš milosrdan.“⁶ Što Luka govori u ovom odlomku? Parafraza bi glasila: „Ako volite svoje neprijatelje, činite im dobro i posuđujte im pa ćete onda biti dijete Svevišnjega.“ Zašto je netko dijete Božje? Luka odgovara: „Jer je on dobrotiv i prema nezahvalnicima i prema opakima.“ Kada se učenici ovako ponašaju, onda se ponašaju poput svojeg oca – oponašaju Boga. Kako bi sve to što jasnije sažeo, Luka zaključuje: „Budite milosrdni kao što je Otac vaš milosrdan.“⁷

1.2. *Uloga zajednice*⁸

Učenike oblikuje iskustvo slijeđenja Isusa. Isus je na samomu početku svoje službe između svojih učenika izabrao dvanaest pojedinaca (6,12-16; 8,1; 9,1.12; 18,31; 22,3.30.47; usp. 5,1.30.33; 6,1). Njih je Isus intenzivno poučavao (6,20; 7,11; 8,9-10.22; 9,14-16.18-27.40-45.54; 10,23-24; 11,1; 12,1.22; 16,1; 17,1.22; 18,15.31-

5 Za Isusov primjer vidite također mali Lukin dodatak u 6,20-8,3 (materijal za poučavanje) i njegov veliki dodatak u 9,51-18,14 (putna pripovijest); primijetite također da se u ovom dijelu javljaju 23 od 33 prisposode u Luki.

6 O oponašanju Boga, vidi: Lev 19,2; 20,7.26; 21,8 (svet); Mt 5,48; Ef 5,1.

7 Oponašanje Boga vjerojatno se podrazumijeva u opisu Boga kao Boga milosti (1,50.54.58.72.78). Vidi također slike milostivoga Boga u sljedećim odlomcima: 1) Bog kao vlasnik vinograda (13,8; primijetite izraze o čekanju godinu dana); 2) Bog organizira gozbu (14,17.21.23; primijetite tri pozivnice); i 3) Bog je otac pun milosti (15,20-23; primijetite specifično izražavanje o tome kako se otac sažalio, kao i njegovo milostivo ponašanje i obilno darivanje). Po pitanju milosti, usporedite Samarijančev primjer milosrđa (10,33; „iskaza milosrđe“ u 10,37). Vidite također izraz „dostojan zvati se sinom tvojim“ u Luki 15,19.21.

8 Talbert 1985, 71-73 spominje primjere u Luki 8-11, 22 i 24, kao i u nekim odlomcima u Djelima.

34; 19,29; 20,45; 22,11.14-38.39-45; 24,36).⁹ Nakon što Isus šalje Dvanaesticu i Sedamdeseticu u Luki 9,1-6 i 10,1-16, okuplja ih radi pouke (9,10; 10,17-24). Također čujemo o ženama koje slijede Isusa (8,1-3; 23,49.55-56; 24,1-12.22-24). Od početka svoje službe Isus okuplja zajednicu učenika i obučava ih poukom i svojim primjerom.

Nadalje, vidimo nekoliko mjesta na kojima Isusovi učenici spominju izraz „ići“, „poći“ ili „uputiti se“ za Isusom:

- 5,11 Šimun, Jakov i Ivan
- 5,27-28 Levi
- 9,23 Bilo tko: „Neka ide za mnom.“
- 9,49 „Ne ide za nama.“
- 9,57 Čovjek: „Za tobom ću kamo god ti pošao.“
- 9,59 „Drugomu nekom reče: ‘Pođi za mnom.’“
- 9,61 „I neki drugi reče: ‘Za tobom ću, Gospodine.’“
- 14,27 Bilo tko: „Uzmi svoj križ i idi za mnom.“
- 18,22 Bogatom mladiću Isus kaže: „Dođi i idi za mnom.“
- 18,28 Petar i ostali kažu: „Mi... pođosmo za tobom.“
- 18,43 Slijepac: „Uputi se za njim.“

Svi ovi ljudi koji slijede Isusa tvore zajednicu i postoje neka očekivanja u pogledu njihovih stavova i djela. Neka od ovih očekivanja vrijedi posebno pogledati, kao što specifično navode sljedeći podnaslovi: *Aktivnosti zajednice* i *Uloga navike*.

1.2.1. Aktivnosti zajednice

Učenike u zajednici također oblikuje međusobna interakcija. Služeći kao mikro-kozmos, 24. poglavlje Luke daje čitateljima uvid u ovu zajednicu učenika. Pritom se ističu tri radnje: promišljanje, sjećanje i svjedočanstvo. To su čimbenici koji su stvarali, a i danas stvaraju vjerne učenike. Lukino je izvješće opisno, ali nije nužno sekvencijsko ili sveobuhvatno. U smislu promišljanja, Luka pokazuje da su žene bile zbunjene (24,4), Petar se čudio (24,12), dvojica učenika razgovarala su o tome što se dogodilo (24,14-15.17) i bili su zbunjeni (24,22); Jedanaestorica su preplašeni i obuzeti sumnjama (24,38), ali se i čudom čude (24,41). Biti učenik znači tražiti dublje razumijevanje svoje vjere, što je povezano s početnim opisom Marije (1,24; 2,19.51), što je pak odjek Jakovljeva promišljanja o Josipu (Post 37,11).

Sjećanje je druga komponenta onoga što učenici rade zajedno. Luka bilježi da dva čovjeka nalažu dvjema ženama da se sjete što im je Isus rekao: „Treba da Sin Čovječji bude predan u ruke grešnika, i raspet, i treći dan da ustane“ (24,6-8). Kasnije u poglavlju dvojica učenika prenose Isusu događaje koji su se upravo zbili

⁹ Ostali učenici također primaju pouku (npr. 6,17; 19,37-39).

u Jeruzalemu (24,19-24), te se poslije sjećaju: „Nije li gorjelo srce u nama dok nam je putem govorio, dok nam je otkrivao Pisma?“ (24,32). Sjećanje je zajednička radnja koja oblikuje učenike.

Međusobno svjedočenje treći je dio onoga što se događa u zajednici vjernika. Luka opisuje kako žene prepričavaju događaje s groba Jedanaestorici i ostalima (24,9), a to se izvješće ponavlja poslije u istom poglavlju (24,22-23). Dvojica učenika prepričavaju događaje koji su se upravo dogodili u Jeruzalemu (24,19-24), kao i čemu su se nadali u vezi s tim događajima (24,21). Dva učenika također kažu drugim učenicima „ono s puta i kako ga prepoznaše u lomljenju kruha“ (24,35). Jedanaestorica i oni koji su bili s njima pričaju kako je Gospodin uskrsnuo i pokazao se Šimunu (24,34). Ove tri aktivnosti karakteristične su za učenike i predstavljaju neke načine na koje se oblikuje vjera u zajednici učenika.

1.3. *Uloga navike*

Treća glavna varijabla u oblikovanju učenika uloga je navike. Luka redovno govori da se od učenika očekivalo da čine i čuju (6,46-49; 8,15.21; 10,37.39; 11,28).¹⁰ U prvomu stoljeću podrazumijevao se ovaj naglasak na navici. Aristotel je rekao: „Navika izgrađuje karakter“ (Meeks 1993, 7). Kakve se „navike“ javljaju u Lukinoj pripovijesti?

1.3.1. Molitva

Među Lukinim redovnim navikama ističe se jedna aktivnost. Koristeći dvanaest glagola i tri imenice, Luka spominje molitvu više od pedeset puta u svojem Evanđelju,¹¹ koje pak započinje i završava molitvom. Molitva se prvi put spominje u 1,10, a posljednji put u posljednjemu retku tog Evanđelja (24,53). Luka pokazuje Isusa kao čovjeka molitve (22,39 „po običaju“; podrazumijeva se u 11,1; 24,53; usp. Dj 3,1). Isus se često povlači na osamu kako bi se molio (5,16; 9,18). Isus se penje na gore radi molitve (6,12; 9,28; 22,39-42). Luka bilježi barem četiri Isusove molitve (10,21; 11,2-4; 22,42; 23,34). Zapravo, Isusove posljednje riječi vjerojatno bi se također trebale shvatiti kao molitva (23,46).

10 Vidi sljedeće primjere o poslušnosti: Marija (1,38); pastiri (2,15); Isus (2,51); „Što nam je dakle činiti?“ (3,10.12.14); Petar, „na tvoju riječ“ (5,5); Levi, „Pođi za mnom“ (5,27-28; usp. 5,11); svako se stablo po svom plodu poznaje (6,44); djela proizlaze iz srca (6,45; 6,47); slušaj i vrši (8,15.21; 11,28); važnije stvari: pravednost i ljubav Božja (11,42).

11 Dvanaest glagola: αἰτέω (5x), ἀνθολογέομαι (1x), βοάω (1x), δέομαι (3x), ἐξομολογέομαι (1x), εὐλογέω (7x), εὐχαριστέω (3x), ζητέω (2x), κρούω (2x), λέγω (1x), προσεύχομαι (19x), φωνέω (1x). Tri imenice: ἀναίδεια, ἡ (1x), δέησις, ἡ (3x), προσευχή, ἡ (3x). Druge mogućnosti podrazumijevaju sljedeće riječi: αἰνέω, δοῦναι, χαίρω; αἶνος, δόξα, χάρις. Odlomci o molitvi: 1,10.13.64; 2,28.37.38; 3,21; 5,16.33; 6,12(2x).28; 9,16.18.28.29; 10,2.21; 11,1(2x).2.8.9(3x).10(3x).11.12.13; 18,1.7.10.11(2x); 19,46; 20,47; 21,36; 22,17.19.32.40.41.44.45.46; 23,34.46; 24,30.50.51.53.

Luka također pokazuje kako se Isus moli u kritičnim trenucima svojega života. Isus se moli na svojem krštenju prije početka svoje službe (3,21-22). Zanimljivo je što Isus provodi svu noć u molitvi prije nego što bira dvanaestoricu učenika (6,12). Ne iznenađuje to što se Isus moli prije svoje smrti (22,39-42); ranije je u Evanđelju ohrabrio svoje učenike da se mole za snagu tijekom iskušenja (21,36). Ovi nam primjeri pokazuju da Isus u teškim trenucima svoga života traži Božju mudrost i snagu, čime učenicima daje primjer uloge molitve.¹²

1.3.2. Pohađanje sinagoge

Luka naglašava da Isus „uđe *po svom običaju*... u sinagogu“ (4,16). Ovaj tekst upućuje na to da Luka cijeni okupljanje Božjega naroda. Navika pohađanja sinagoge spominje se tek usput, ali u tekstu nalazimo brojne primjere da je Isus tako činio (4,33.38.44; 6,6; 12,11; 13,10.14; 21,12). Ova se tvrdnja ujedno javlja u Djelima 17,1-2, gdje je Pavao „po običaju“ ušao u sinagogu i raspravljao na temelju Pisama.

1.3.3. Obilježavanje Pashe

Običaj obilježavanja Pashe također se spominje tek usputno: Isusovi su „roditeљи *svake godine o blagdanu Pashe* išli u Jeruzalem“ (2,41). Luka cijeni okupljanje Božjega naroda, bez obzira na to radi li se o tjednom bogoštovlju u sinagogi ili o godišnjim obrednim proslavama poput Pashe. Štovanje i proslava Božjih djela značajan su dio oblikovanja učenika.¹³

1.3.4. Čitanje Svetoga pisma / poslušnost Svetomu pismu (podrazumijevano)

Mnogo puta Luka bilježi da su se pojedinci ponašali u skladu s Pismom. Jedan takav primjer nalazimo u sažetom obliku u drugom poglavlju, gdje nam Luka kaže da su Marija i Josip 1) obrezali Isusa (2,21; usp. 1,59); 2) dovršili obred očišćenja (2,22; usp. Lev 12,2-4); 3) prikazali Isusa Gospodinu „po Mojsijevu zakonu“ (2,22-23.27; usp. Izl 13,2); i 4) prinijeli žrtvu „kako je rečeno u Zakonu Gospodnjem“ (2,24; usp. Lev 5,11; 12,8). Luka zaključuje svoj zapis sažetkom: „Kad oba više sve po Zakonu Gospodnjem, vratiše se u Galileju, u svoj grad Nazaret“ (2,39), ne ostavljajući nikakve sumnje u pogledu važnosti poslušnosti Svetom pismu.

12 Isus poučava o molitvi u dva odvojena odlomka (11,1-13; 18,1-14). U ovim poukama, Luka nam daje uzor molitve (11,1-4), naglašava važnost ustrajnosti u molitvi (11,5-8; 18,1-8), opisuje Božju želju da blagoslovi onoga koji se moli (11,9-13) te upozorava da onaj koji se moli treba imati ispravan stav (18,9-14; 20,47). Isus nudi različite vrste molitve. Moli za sebe, kao što smo vidjeli u gornjim primjerima. No isto moli za Petra i osnaženje drugih učenika (22,31-34). Nadalje, Luka pokazuje da Isus u molitvi zahvaljuje Bogu za hranu (9,16; 22,19; 24,28-30) i za napredak kraljevstva (10,21-22). U svim ovim odlomcima Luka naglašava važnost molitve u životu Isusova sljedbenika.

13 Primijetite također ulogu štovanja/euharistije (24,31.35b).

Luka pokazuje istu važnost Svetoga pisma u Isusovu životu. Ovo je posebno značajno u pripovijesti o iskušenju, kada Isus tri puta odgovara đavlu riječima iz Svetoga pisma (4,4.8.12). Isus čita i tumači Sveto pismo u sinagogi u Nazaretu (4,17-19) te daje dva podulja primjera iz Svetoga pisma (4,25-27). Kada Luka opisuje Isusa, pokazuje život koji je bio prožet čitanjem i tumačenjem Svetoga pisma (npr. 5,14; 7,22.27; 8,10; 12,53; 13,27.35; 18,20; 19,46; 20,17.42-43; 21,27; 22,37; 23,30.46).

Luka ne pravi izravnu poveznicu između ove četiri navike i nekih specifičnih vrline koje bi bile njihovi rezultati – naprotiv, čini se da te navike djeluju kao nužni uvjeti u kojima vrline mogu i trebaju napredovati. Ovo su čimbenici koji su stvarali i koji će stvarati vjerne učenike.

2. Osnove

Prema Isusovim riječima, koje su osnove etičkog ponašanja? Kad postavljam ovo pitanje, svrstavam moralne zahtjeve u kategoriju normi i osnova. Norme nam kažu što činiti i što ne činiti, dakle, imenuju vrline i poroke. Pod „osnovama“ za nešto mislim na obrazloženja ponašanja: *zašto* bi osoba trebala činiti ili izbjegavati neku radnju. Zašto je ovo važno? Radnja/vrlina može biti ista što se tiče poganina i kršćanina, ali osnove ponašanja mogle bi se razlikovati.

Nije čudo da su u Lukinom evanđelju osnove ponašanja nagrade i kazne. Onima koji vole neprijatelje, čine dobro i pozajmljuju „bit će... plaća velika“ (6,35b), što je tema koju se može naći i na drugim mjestima (6,23). Tema kazne javlja se nekoliko puta (12,46-47; 13,28; 16,23-24; 19,27; 20,16), a ponekad u korištenju izraza „jao“ (6,24-26 [4x]; 10,13 [2x]; 11,42-52 [6x]; 17,1; 22,22). U nekim je drugim, jezično različitim, slučajevima, jasno zapisana poruka osude:

- suditi (6,37; 11,19; 19,22)
- ustati na sudu (11,31.32)
- propast (6,49; 17,27.29)
- propasti (13,3.5)
- srdžba (3,7; 21,23)
- oganj (3,9.16.17; 12,49; 16,24; 17,29)
- sumpor (17,29)
- sjekira (3,9)
- sjeći (3,9)
- plač i škrgut zubi (13,28)
- baciti / u oganj / van / razvaliti (3,9; 13,28; 14,35; 21,6)
- more (17,2; 21,25).

Oponašanje je još jedna osnova ponašanja za Luku. Dakako, postoji neki problem u vezi s osnovama za oponašanje Isusa. Primjerice, učenik ne može uvijek činiti potpuno ista djela koja Isus čini, kao što je podizati mrtve. Ipak, ako učenik postavlja pitanje: „Zašto bih trebao biti moralan?“ Lukin odgovor barem bi djelomično glasio: „Budi poput svojeg učitelja Isusa. Slušaj ga i čini kako te je poučio.“¹⁴ Već smo gore vidjeli važnost uloge oponašanja Boga (Lk 6,35c-36). Grčko-rimski kontekst sadržavao je slično pozivanje na oponašanje bogova (Meeks 1993, 150).

Zaključak

U ovoj smo studiji vidjeli kako Luka opisuje oblikovanje učenika: oponašanje, zajednica i navike temeljna su sredstva kojima netko postaje Isusov učenik. Uvid koji nam pruža Luka 6,40 ključan je za takvo oblikovanje. Taj redak naglašava ulogu koju su Isusov primjer i pouka igrali u tom oblikovanju. Na kraju, ova promišljanja također nude nove uvide u Lukinu moralnu viziju, posebice što se tiče odgovora na pitanje: „Zašto biti moralan?“ s pozivima na nagrade/kazne i oponašanje Isusa i Boga.

Popis literature

- Cukrowski, Kenneth L. 2009. „Luke“. U: *The Transforming Word*, ur. Mark W. Hamilton, 789-824. Abilene: Abilene Christian University Press.
- Fitzmyer, Joseph. 1981. *The Gospel According to Luke (I-IX)*. AB Vol. 28. Garden City: Doubleday.
- Johnson, Luke Timothy. 1992. *The Acts of the Apostles*. SP Vol. 5. Collegeville: Liturgical Press.
- . 2011. *Prophetic Jesus, Prophetic Church: The Challenge of Luke-Acts to Contemporary Christians*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Meeks, Wayne A. 1993. *The Origins of Christian Morality: The First Two Centuries*. New Haven: Yale University Press.
- Talbert, Charles. 1985. „Discipleship in Luke-Acts“. U: *Discipleship in the New Testament*, ur. Fernando F. Segovia, 62-75. Philadelphia: Fortress.

14 Primjerice, možete vidjeti kako opisi Stjepana (Dj 7) i Pavla (Dj 20) odražavaju Isusov život. Vidi: Johnson 1992, 114-144, 359-368.

Kenneth L. Cukrowski

**A Disciple “Will Be Like His Teacher” (Luke 6:40):
Making Disciples in the Gospel of Luke**

Abstract

Using Luke 6:40 as a springboard, this paper examines how the formation of disciples occurs and how Luke’s moral logic works. Three aspects of formation are examined: the roles of imitation, community, and habit. For Luke’s moral vision, the study points out three key warrants: rewards, punishments, and imitation.

„Izgradnja (a ne rušenje) mostova za evanđelje“: učeništvo u Pastoralnim poslanicama¹

Perry L. Stepp

ORCID: 0009-0008-5532-7680

Biblijski institut, Zagreb

pstepp@bizg.hr

UDK: 27-318:27-248.4

Kategorija: Izvorni znanstveni članak

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.5>

Sažetak

Ovaj članak istražuje što Pastoralne poslanice (Titu te 1 i 2 Timoteju) kažu o stvaranju učenika i bavi se ciljevima Pavlova učenja u ovim pismima i metodama koje je preporučio Timoteju i Titu te crkvama u kojima su oni služili. Ciljevi: dvadeset sedam novozavjetnih dokumenata naglašava različite vidove slijeđenja Isusa prema zrelosti (tj. ciljeve učenja) kako već zahtijevaju situacije iz kojih su pisane i zbog kojih su napisane. U Pastoralnim poslanicama Pavlov je specifični cilj da njegovi čitatelji žive kreposnim životima, velikim dijelom definiranim poganskom kulturom koja ih okružuje. On se nada da će oni na taj način zadobiti i zadržati interes kulture za evanđelje. Time će njegovi čitatelji izbjeći ili ublažiti negativne stereotipe koji se koriste protiv kršćana i popustiti zategnute društvene odnose uobičajene u njihovu svijetu. Metode: u ovim pismima Pavao savjetuje korištenje moralnoga primjera i pozivanje na čast i sram. Osim toga, pokazuje kako koristiti vjeroispovijedi kao alat za poučavanje svojih crkava. Nakana je pokazati da Pastoralne poslanice nude jedinstvenu perspektivu u pogledu stvaranja učenika usredotočenu na važnost javnog svjedočanstva i korištenja metoda poput nasljedovanja i usklađivanja s društvenim vrijednostima. Ovo čine kako bi podigle zrele kršćane koji mogu učinkovito predstaviti poruku evanđelja u svojim zajednicama.

Ključne riječi: učenje, stvaranje učenika, Pastoralne poslanice, moralni primjer, čast, sramota, ukor, vjeroispovijedi

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenja među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

Uvod

Hodajući ruralnim mjestašcem, neki je čovjek vidio da su na nekoliko ograda i građevina nacrtane mete. Zatim je primijetio da svaka meta u središtu ima rupu od metka. Zadivljen, rekao je u sebi: „U ovom kraju sigurno postoji neki ozbiljan strijelac.“ Oduševljenje je trajalo sve dok mu netko nije rekao da je strijelac najprije pucao, a tek onda ocrtao mete oko mjesta koje je pogodio metkom. Pitanje: znamo li svoj cilj pri stvaranju učenika? Ili najprije ispaljujemo naslijepo, a onda se uvjeravamo da smo pogodili u središte mete? Kažemo: „Želimo stvarati zrele kršćane.“ Dakako da želimo. Međutim, jesmo li promislili što znači da je osoba „zreo kršćanin“ u pogledu specifičnih vještina, ponašanja, uvjerenja, znanja i odanosti? Je li naše razmišljanje *toliko* specifično, *toliko* detaljno?

Ako mi koji propovijedamo, poučavamo i vodimo ne znamo točno svoj cilj, onda to neće znati ni prosječni vjernici naših crkava. Trebamo moći odgovoriti na ovakva pitanja:

- Ako želimo da naši vjernici utječu na svoja susjedstva evanđeljem, koje onda vještine, znanja i ponašanja moramo u njih ugraditi?
- Koja ponašanja i koji stavovi kršćanske brakove čine zbilja kršćanskima?
- Kako bi trebao izgledati život kršćanskoga supruga, supruge, majke, oca ili djeda i bake?
- Kako bi se kršćanske tvrtke trebale ponašati prema svojim kupcima? Kako bi se kršćanski učitelji trebali ponašati prema svojim učenicima?
- Kako kršćanstvo potiče poslodavce da se ponašaju prema svojim zaposlenicima? Kako kršćanstvo potiče zaposlenike da se ponašaju prema svojim poslodavcima?

Ovo je ključno pitanje: kada govorimo o specifičnim ponašanjima, vještinama, znanjima ili odanostima, što točno želimo postići u postupku stvaranja učenika? Kako izgledaju učenici koje pokušavamo stvoriti? Ovdje je dobro da budemo što konkretniji. Nejasnoće nas zadržavaju na mjestu gdje se već nalazimo. Uspijemo li biti konkretniji i detaljniji u definiranju svojih ciljeva u stvaranju učenika, puno je veća vjerojatnost da ćemo se kretati prema tim ciljevima.

U ovome članku pokušat ćemo dati odgovor na ovo ključno pitanje. Pritom ću se najprije ukratko osvrnuti na svrhu koju probrani novozavjetni dokumenti ističu kao svrhu stvaranja učenika. Zatim ću se usredotočiti na Pastoralne poslanice (Titu te 1 i 2 Timoteju) te ćemo dublje zaviriti u ciljeve i metode stvaranja učenika koje one preporučuju. Završit ću sažetkom o tome kako ove metode iz Pastoralnih poslanica možemo primijeniti na crkve u Hrvatskoj i Središnjoj Europi.

1. Cilj stvaranja učenika u Novom zavjetu (izvan Pastoralnih poslanica)

Svi novozavjetni autori bave se svrhom stvaranja učenika, ali koriste različite slike koje opisuju ciljeve toga procesa. Opisuju različite vidove ovih ciljeva izjavama koje se tiču učenništva ili slijeđenja Isusa (čemu bi vjernici trebali težiti) te opisima kakva bi trebala biti Crkva jer Crkva bi zapravo trebala biti zajednica učenika.

Novi zavjet ne ističe nijedan specifičan ideal stvaranja učenika. Opisi cilja razlikuju se od autora do autora, od knjige do knjige, već kako su se ovi autori suočavali s različitim potrebama i situacijama. Sagledamo li što ovi autori savjetuju svojim crkvama, njihove ciljeve možemo primijeniti i na naše zajednice i službe u pogledu konkretnih promjena u ponašanju, odanosti, odnosno stjecanju vještina ili znanja. Dozvolite mi da ovo ilustriram istražujući opise koje nalazimo u nekoliko novozavjetnih dokumenata: Matejevu evanđelju, Djelima apostolskim te Pavlovim srednjim i zatvorskim poslanicama.

Matejevo evanđelje Crkvu opisuje kao kraljevstvo slugu u kojemu posljednji dolaze prvi (20,26-28; 23,11), a pokajnici se obnavljaju (18,15-35). Članovi zajednice trebaju u svojoj komunikaciji jedni s drugima odražavati Blaženstva (pogl. 19; usp. 5,3-12). U svemu tome, Crkva odlazi u svijet stvarati učenike (28,18-20), posjedujući pritom duhovnu silu da svezuje i odrješuje (16,19), sigurna da je vrata paklena neće nadvladati (16,18). Matejev opis učenništva općenit je i apstraktan jer radi se o načelima, a ne o pravilima, zapovijedima ili o programu. No primijetite što nas ova načela uče o cilju stvaranja učenika. Na primjer, Matejevu sliku „učenika“ možemo učiniti konkretnijom u našim crkvama učeći vjernike da u sukobu s drugim vjernicima trebaju slijediti Mateja 18,15-17 („Pogriješi li tvoj brat, idi i pokaraj ga nasamo.“), odnosno da konflikt trebaju pokušati razriješiti osobno, jedan na jedan, umjesto da ogovaraju ili kritiziraju osobe iza leđa.

U Djelima apostolskim Crkva nastavlja Isusovu službu nakon njegova Uzašašća. Luka ovo pokazuje u paralelama između Isusove službe u Lukinom evanđelju i službe Crkve u Djelima apostolskim. Crkva živi svoju odanost Bogu kroz načine na koje se vjernici ponašaju jedni prema drugima i prema svijetu koji ih okružuje (2,42-47; 4,32-37). Vjernici svjedoče o Božjim spasonosnim povijesnim djelima za Izrael i za cijeli svijet (2,39; 9,15; 10,1-11,26; 15,1-29). Pavao koristi vlastito ponašanje kao primjer načina na koji bi kršćanski vođe trebali štititi Crkvu (20,18-35). Ponovno, nailazimo na općenitu i apstraktnu sliku. Međutim, ipak možemo utjeloviti neke od ovih ciljeva u našim crkvama čineći ih konkretnijima, vodeći naše crkve da prakticiraju dobronamjernost i darežljivost na načine koji slijede primjere prve crkve u Djelima 4,32-37 i 6,1-7.

U Pavlovim srednjim poslanicama (Rimljanima, Korinćanima) i zatvorskim poslanicama (pogotovo Kološanima i Efežanima), Crkva djeluje kao Tijelo Kri-

stovo (Rim 12,4-5; 1 Kor 10,16-17; 1 Kor 12,12-27; Ef 1,22-23; 2,14-16; 4,4; 4,11-16; 5,23; 5,30; Kol 3,15). Ova slika određuje način na koji bi se vjernici trebali odnositi jedni prema drugima i kako bi trebali razumjeti sebe. Oni su udovi jedni drugih te na neki način pripadaju jedni drugima. Oni su isto tako dio veće cjeline koja pripada Kristu. Članovi Tijela ne postoje u vakuumu te nisu ni iznad ni ispod drugih dijelova Tijela (jer svi se udovi časte i svi su Kristovi). Ponovno, ovo funkcionira kao načelo, a ne kao specifičan savjet, ali to načelo trebamo utjeloviti pozivajući vjernike da pronađu i koriste svoje duhovne darove, kao što opisuje Efežanima 4,11-16.

Ovaj je kratak sažetak dovoljan kao ilustracija onoga što želim istaknuti. Novozavjetni autori u svojim su se crkvama suočavali s različitim situacijama i problemima. U tim različitim situacijama, naglašavali su različite vidove slijeđenja Isusa te različite vidove zadatka stvaranja učenika kako bi zadovoljili potrebe nastale u tim situacijama. Stoga nas mogu voditi dok razmišljamo na koji način Bog želi da usmjerimo svoje službe u svojim kontekstima.

2. Cilj stvaranja učenika prema Pastoralnim poslanicama

Pastoralne poslanice opisuju ciljeve stvaranja učenika za koje je Pavao smatrao da se najbolje uklapaju u crkve u kojima su Timotej i Tit služili.² Sveobuhvatni cilj stvaranja učenika u Pastoralnim poslanicama je oblikovati vjernike koji će javno svjedočiti svojim životima, koji će biti hodajući pokazatelji Božje dobrote putem javne pobožnosti i kreposti. Pavao je ovaj cilj iznio na barem dva načina.

Prvi način kako je Pavao iznio ovaj cilj odnosi se na često poticanje čitatelja da na prvo mjesto stave svjedočenje onima koji su izvan zajednice. Pavlov poticaj ima tri oblika.

1. Pavao često savjetuje dobro ponašanje, a posebno ističe da je svrha toga zaštititi njihovo svjedočanstvo i ugled. Evo primjera takvih izjava iz ovih Poslanica:

- 2 Smatram da su pisma nastala redoslijedom Titu – 1 Timoteju – 2 Timoteju jer to iziskuje logika naracije koju ova pisma iznose o Pavlovu životu. Tako npr. vidi Marshall 2004. Isto tako, ovim pismima prilazim kao zasebnom korpusu zbog zajedničkih značajki, ali i kolektivnog zanemarivanja u studijama o Pavlu i Pavlovim pismima. Primijetite također da su ova pisma osobna, ali ne i privatna. Drugim riječima, iako ih je Pavao poslao pojedincima, sva su tri pročitana pred Pavlovim zajednicama. U tom pogledu, primijetite zamjenice u drugom licu množine na kraju svakog pisma. Napisana su tako da ih „slučajno osluhnu“ crkve u kojima služe njihovi primatelji. Također, na ovaj redoslijed čitanja ovih pisama ne utječu previše naši zaključci u vezi s njihovim autorstvom. Pisma smatram ranim i iskreno povezanim uz Pavlovu misiju, bez obzira je li ih napisao sam Pavao ili netko tko je uvrštavao građu preuzetu od Pavla. No čak i ako su pisma, kao što neki tvrde, iz kasnijeg razdoblja i posve pseudonimna, još uvijek su kanonski dokumenti koji oslovljavaju stvarne probleme u stvarnim crkvama.

„... da se riječ Božja ne bi pogrđivala“ (Tit 2,5).³

„... da se onaj nasuprot postidi nemajući o nama reći ništa zlo“ (Tit 2,8).

„... neka im iskazuju svaku dobru vjernost da u svemu budu ures nauku Spasitelja našega, Boga“ (Tit 2,10).

„... te ne daju protivniku nikakva povoda za pogrđivanje“ (1 Tim 5,14).

„(Robovi neka se ponašaju tako) da se ne bi pogrđivalo ime Božje i nauk“ (1 Tim 6,1).

2. U drugim tekstovima iz Pastoralnih poslanica Pavao zapovijeda vjernicima da u svom življenju pred svijetom koji promatra kršćane očituju krepost:

„Pojavila se doista milost Božja, spasiteljica svih ljudi; odgojila nas da se odrekemo bezbožnosti i svjetovnih požuda te razumno, pravedno i pobožno živimo u sadašnjem svijetu“ (Tit 2,11-12).

„Podsjećaj ih da se podlažu poglavarstvima, vlastima... da očituju svaku blagost prema svim ljudima“ (Tit 3,1-2).

Pavao poziva vjernike da „... uznastoje prednjačiti dobrim djelima. To je dobro i korisno ljudima“ (Tit 3,8).

„Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude... To je dobro i ugodno pred Spasiteljem našim Bogom, koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine“ (1 Tim 2,1-4).

„(Starješina) treba da ima i lijepo svjedočanstvo od onih vani, da ne bi u rug upao i zamku đavlovu“ (1 Tim 3,7).

„(O)ni koji dobro obavljaju službu, stječu častan položaj i veliku smjelost u vjeri, vjeri u Isusu Kristu“ (1 Tim 3,13).

„... da tvoj napredak bude svima očit“ (1 Tim 4,15).

3. Pavao očekuje da vjernici žive istinu da evanđelje nije samo za *njih*, nego da je Božji naum učiniti spasenje dostupnim svim ljudima. Opazite univerzalni aspekt Pavlovih riječi:

„Pojavila se doista milost Božja, *spasiteljica svih ljudi*...“ (Tit 2,11, kurziv dodan).

„Podsjećaj ih da se podlažu poglavarstvima... da očituju svaku blagost *prema svim ljudima*“ (Tit 3,1-2, kurziv dodan).

3 Ukoliko nije drukčije naznačeno, citati iz Biblije preuzeti su iz prijevoda Kršćanske sadašnjosti, <https://biblija.ks.hr/>.

(Pavlovi vjernici se trebaju) „... posveti(ti) činjenju dobra. To je dobro i korisno *za sve ljude*“ (Tit 3,8 SHP, kurziv dodan).

„Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice *za sve ljude*... To je dobro i ugodno pred Spasiteljem našim Bogom, koji hoće da se *svi ljudi spase* i dođu do spoznanja istine“ (1 Tim 2,1-4, kurziv dodan).

„Krist Isus, koji sebe samoga daje kao otkup *za sve*“ (1 Tim 2,5-6, kurziv dodan).

„Ta za to se trudimo i borimo jer se pouzdajemo u Boga živoga, koji je Spasitelj *svih ljudi*“ (1 Tim 4,10, kurziv dodan).

„Stoga sve podnosim radi izabranih, da i oni postignu spasenje, spasenje u Kristu Isusu, zajedno s vječnom slavom“ (2 Tim 2,10).

„A sluga Gospodnji treba da... s blagošću preodgaja protivnike, ne bi li ih Bog podario obraćenjem te spoznaju istinu i ponovno budu trijezni izvan zamke đavla, koji ih drži robljem svoje volje“ (2 Tim 2,25-26).

„Gospodin je stajao uza me, on me krijepio da se po meni potpuno razglasi Poruka te je čuju *svi narodi*...“ (2 Tim 4,17, kurziv dodan).

U svemu ovome, jasan je Pavlov prioritet da vjernici u njegovim crkvama žive živote svjedočenja.

Drugi način na koji Pavao iznosi ovaj cilj (da ljudi u njegovim crkvama javno žive svjedočanstvo) je putem zapovijedi čitateljima i slušateljima da teže i ispoljavaju „javne kreposti“, koje će poganska zajednica u kojoj žive vidjeti i cijeniti.⁴ Ovo su one kreposti koje su se često koristile na natpisima u čast pojedincima koji su vodili izvrsne živote. Na umu imam pogotovo sljedeće kreposti:

- Pobožnost ili odanost (εὐσέβεια), koja se tradicionalno prevodila ‘pobožnost’; zbrojio sam da se εὐσέβεια i srodni izrazi koriste šesnaest puta u ovim pismima. Očitovanje pobožnosti značilo je očitovati stavove i ponašanje prema religiji i Bogu ili bogovima koje su ljudi smatrali poštovanima i prikladnima. Suprotno od εὐσέβεια bila je ἀσεβεία, porok slučajnoga ili namjernog izraza nepoštovanja prema duhovnim stvarima ili stvarima koje ljudi smatraju svetima. Slično ἀσεβεία bila je ‘bogohula’, koja se u pismima osuđuje šest puta. Takvo je ponašanje bilo sramotno i štetilo bi svjedočanstvu vjernika.⁵

4 Javne su se kreposti često spominjale u grčko-rimskim natpisima. Vidi: Winter 1988.

5 Juda 8-10 pokazuje razliku između ἀσεβείαε i εὐσεβείαε, ne koristeći ni jedan od ovih izraza. Juda ovdje govori o kršćanskim lažnim učiteljima koji odbacuju autoritet i vrijeđaju nebeska bića, uspoređujući ih pritom (r. 9) oprečnom stavu arhandela Mihaela, koji se u prepirci sa Sotonom oko Mojsijeva tijela ponašao s poštovanjem. Judini lažni učitelji primjer su ἀσεβείαε, a Mihael je primjer εὐσεβείαε.

- ‘Dostojanstvo’ (σεμνότης); ako se εὐσέβεια odnosi na ponašanje osobe prema religiji, σεμνότης se odnosi na ponašanje osobe u odnosu na ljude, ponašanje na način koji štiti ugled te osobe jer nije ni skandalozan ni čudan.⁶ „Dostojanstvo koje su drevni Rimljani poštivali odnosilo se na veliku ozbiljnost osobe koja se ne uzbuđuje brzo... koja je namjerna i besprijeekorna“ (Quinn 1990, 130). Σεμνότης i srodan pridjev σεμνός koriste se šest puta u Pastoralnim poslanicama.
- ‘Samokontrola’ (ili senzibilitet; σωφροσύνη, σώφρων i srodne riječi), koristi se deset puta u ovim pismima. Ova krepost smatrala se jednom od četiriju glavnih rimskih kreposti povezanih s ugledom, a odnosi se na svijest o tome što je prikladno reći ili učiniti u određenim situacijama, kako treba, a kako ne treba djelovati. Louw & Nida (1988, 88.94) predlažu da ovu riječ razumijemo kao „posjedovanje ispravnih misli o tome što trebamo učiniti“ i „[dopustiti] svome umu da upravlja našim tijelom“.
- ‘Dobra djela’ (ἀγαθὸν/καλὸν ἔργον, ἀγαθοποιέω) spominju se četrnaest puta u ovim pismima. Činjenje dobrih djela samo se po sebi smatralo krepošću u drevnom svijetu (du Toit 2019, 223). Ovaj se izraz odnosi na „različite aktivnosti koje preporučuju grčko-rimski standardi“ (du Toit 2019, 221-22).⁷ Diljem novozavjetnoga svijeta, od ljudi se očekivalo da vrše javnu službu („javno dobročinstvo“) razmjerno svojim sposobnostima, velikim ili malim, kao pojedinci ili kao dio skupine.⁸ Prema Winteru (1988, 87) „... vladari nisu samo hvalili i poštovali one koji su činili dobra djela koja su koristila gradu nego su i obećavali da će na isti način javno iskazati čast onima koji će slična dobročinstva učiniti u budućnosti“.

Dakle, s pohvalama javnih kreposti i življenjem naočigled drugih, Pavao zapovijeda svojim vjernicima da posebno paze na svoje svjedočanstvo.

Zašto je Pavao to zapovjedio vjernicima? Zato što su ovi vjernici živjeli usred poganskoga društva koje nije razumjelo ili cijenilo njihovu religiju. Rimsko je društvo cijenilo stabilnost i usklađenost, a kršćani se nisu usklađivali. To je samo po sebi bilo dovoljno da rimsko društvo na kršćane gleda kao na prijetnju svome poretku. Kritičari su kršćane smatrali „ateistima“ jer nisu štovali idole ili posjedovali hram. Prigovarali su kršćanskom socijalnom nauku jer je bio uznemirujuće egalitaristički; kršćani su se odnosili jedni prema drugima kao prema braći i sestrama, nasuprot jasne klasne hijerarhije koju je Rim smatrao jamcem stabilnosti.

6 No vidi Dibelius i Conzelmann 1972, 39 za εὐσέβεια i σεμνότης; Dibelius i Conzelmann obrnuli su orijentaciju ovih izraza u odnosu na način na koji ih razumiju drugi komentatori (npr. Marshall i Quinn, *The Letter to Titus*, Anchor Bible [Doubleday, 1990]).

7 Du Toit citira Trávisa B. Williamsa 2014.

8 Za natpise i druge tekstualne dokaze, vidi Winter 1988. du Toit također citira Williamsa 2014, 68-81 i 280-295 u tom pogledu.

Nadalje, rimsko društvo prvoga stoljeća mučilo je nekoliko društvenih boljki, a smatrali su da ih ranokršćansko učenje još pospješuje. Pastoralne poslanice zagovaraju ponašanje koje kršćane štiti od optužbi da doprinose dvama specifičnim rimskim društvenim boljkama. Prvo je pojavljivanje onoga što klasicisti ponekad nazivaju „novom rimskom ženom“: „Neke imućnije i utjecajnije žene (udane i udovice) u nekim su slučajevima podupirale muškarce koji su bili slobodni mislioci, a koji su se ismijavali tradicionalnim vrijednostima vezanim uz nakit, oblačenje i seksualnu moralnost. Pojava ovoga pokreta toliko je potresla *status quo* da ga je August stavio izvan zakona“ (Towner 2006, 196).⁹ Kršćanstvo je dalo prava i slobode ženama, čak i ženama iz nižih društvenih staleža, koje su do tada bile bez presedana. Rimljani su smatrali da to prijeti stabilnosti njihova društva. U nekim slučajevima, uključujući 1 Timoteju, ovu je zabrinutost pojačalo nepromišljeno kršćansko učenje koje je žene ohrabrivale da poradi slobode u Kristu odbace standardna očekivanja od žena da budu majke i kućanice.

Drugi društveni problem kojega je autor Pastoralnih poslanica svjestan strah je od ustanka robova. Znanstvenici tradicionalno procjenjuju da je Italija Rimskoga Carstva imala oko 6-7 milijuna stanovnika, od kojih su dva milijuna bili robovi. Moguće je da su robovi činili polovicu stanovnika grada Rima. Robovlasništvo se temeljilo na dugovima i osvajanju, a ne na rasi. Prema tome, robovi nisu nužno bili siromašni. Zapravo, značajna manjina grčko-rimskih robova imala je veću naobrazbu, bolje vještine i (ponekad) veće bogatstvo od svojih gospodara. Zbog osnove po kojoj su ljudi postajali robovima (dugovi, osvajanje itd.) nisu nužno morali postojati nikakvi vizualni znakovi po kojima bi se robovi razlikovali od drugih žitelja. Ovo je potpirivalo strah od pobune. Seneka piše da je rimski senat raspravljao o zakonu koji bi svim robovima nametnuo nošenje nekakve uniforme. Prijedlog nije prošao zato što senatori nisu htjeli da robovi shvate koliko su brojni (Seneca, *De clementia* 1.24.1, citiran u Ferguson 2003, 56) zbog čega bi mogli dobiti neke opasne ideje. Zbog straha od pobune, robovlasnici su morali održavati vlast nad svojim robovima. No Crkva se prema robovima i gospodarima ponašala kao prema ravnopravnima. Postoje čak i priče o robovima koji su postali vođe Crkve i tako se uzdigli iznad svojih gospodara. Kao što je slučaj s ravnopravnošću žena u Crkvi, ravnopravnost robova i gospodara prijetila je potencijalnom destabilizacijom društva.¹⁰

Prema tome, u svjetlu ovih strahova, Pavao zapovijeda čitateljima da očituju javne kreposti koje će smiriti njihove nekršćanske sugrađane. Sean du Toit (2019, 222) ističe: „Drevni kršćani su ‘dobra djela’ [i druge kreposti] smatrali rješenjem

9 Za „novu rimsku ženu“, vidi Winter 2003.

10 Treća društvena boljka iz ovoga razdoblja koju spominju Pastoralne poslanice je pijančevanje; opazite „trijezni“ i „ne ropkinje mnogog vina“ itd. u Tit 1,7; 2,2,3; 1 Tim 3,2,8; 2 Tim 4,5. Mnogi izvori spominju alkoholizam kao problem, pogotovo među starijima. Drame iz ovoga vremena redovno imaju lik „starog pijanca“.

za društvena neprijateljstva i sukobe.“¹¹ Očitovanjem ovih kreposti i kreposnim ponašanjem Pavlovi su vjernici mogli potaknuti (ili barem zadržati) zanimanje kulture za evanđelje.

Ovo nam daje uvid u pozadinu Pavlovih zapovijedi vjernicima po Titu i Timoteju. Ne radi se samo o tome da on vjernicima savjetuje standardne javne kreposti, nego im i zapovijeda da izbjegavaju ponašanja koje bi društvo koje ih okružuje moglo smatrati prijetećim, iskvašenim ili sramotnim. Evo nekoliko primjera:

- U Poslanici Titu Pavao zapovijeda vjernicima da izbjegavaju razuzdanost, buntovništvo, aroganciju; da ne budu zajedljivi, skloni vinu, nasilju ili prljavom dobitku (1,6-7); da ne uzrokuju podjele ili nemire u obiteljima (1,10-11);¹² da ne proturječe i pronevjeruju (2,9-10); da se odreknu bezbožnosti i svjetovnih požuda (2,12); i da se klone rasprava i sukoba (3,9-11).
- U 1 Timoteju, Pavao zapovijeda vjernicima da ne promoviraju krivovjerja koja uzrokuju podjele (1,3-7); da se ne opijaju, da ne budu nasilni, skloni prepirkama, da ne vole novac (3,3); da ne promoviraju asketizam koji se ruga društvenim konvencijama (4,1-3); da izbjegavaju lijenost, nametljivost, ogovaranje, izgovaranje skandaloznih stvari ne razmišljajući o šteti koju čine (5,13); da ne iskazuju nepoštovanje prema onima koji nad njima imaju autoritet (6,2).
- U 2 Timoteju, Pavao osuđuje učitelje i učenike koji se prepiru oko riječi i izgovaraju svjetovna praznorječja (2,14-16); one nad kojima vladaju požude (2,22); koji traže polemike (2,23); koji su sebeljupci, arogantni, goropadnici, koji ne poštuju vlasti itd. (3,2-5).

Pavao zapovijeda vjernicima da izbjegavaju ove poroke, da teže za javnim krepostima te žive uzornim životima. Kada bi društvo poznavalo članove Crkve po ovim krepostima (i po izbjegavanju ovih poroka), to bi ublažilo nemir rimske kulture koja ih je okruživala. Pavlova je svrha apologetske naravi jer želi zaštititi vjernike od lažnih optužbi. Protiv optužbe da su kršćani ateisti, Pavao im zapovijeda da budu puni poštovanja i pobožnosti, tako da nikoga ne sablažnjavaju. Protiv optužbe da su anarhisti, Pavao ih poziva da budu dostojanstveni, njeguju samokontrolu, budu pristojni i ponašaju se tako da ih svijet koji ih okružuje smatra stabilnim, časnim i kreposnim ljudima.

Međutim, nije Pavlov krajnji cilj bio da kršćani pridobiju poštovanje ili čast za same sebe. Kao što je Teodoret napisao sredinom petoga stoljeća, Pavao je htio

11 Vidi Musonius Rufus, *Discourses* 14.9; Marcus Aurelius, *Meditations* 1.15.3; Philo, *Special Laws* 4.58 itd.

12 Upozorenje protiv učenja koje potiče polemike i podjele glavna je tema ovih pisama, koja je spominju dvanaest puta (Tit 1,10-11; 3,9-11; 1 Tim 1,3-4; 4,1-3.7; 6,3-5.20-21; 2 Tim 2,14.16-18.23; 3,6-7; 4,3-4).

da njegovi vjernici „ne teže ka časti, nego ka kreposti; ne priželjkuju ugled, nego da istu (pravu) vrijednost“ (Dibelius i Conzelmann 1972, 51). Pavao ih potiče da čine sve što je u njihovoj moći kako bi društvo pokazalo zanimanje za evanđelje.¹³ Pavao im, nadalje, zapovijeda da se ponašaju kreposno prema mjerilima društva u kojem žive, bez obzira na to hoće li ti nevjernici i sami postati kršćani ili neće. Ponekad će savjest potaknuti Pavlove vjernike da odstupaju od normi svoje kulture; npr., u odbijanju da pale tamjan Caru.¹⁴ U ovim slučajevima, trebali su biti drukčiji, ali i ovdje su trebali biti drukčiji na kreposne i časne načine. Živjeli su naočigled drugima i pritom su znali da ono što drugi vide može imati vječne posljedice. Nevjernici su promatrali njihovo ponašanje tražeći isprike ili prilike da odbace evanđelje.

Ukratko, Pavao poziva vjernike da se ponašaju časno kako bi nevjernici vidjeli i priznali Božju dobrotu koja se u njima odražavala. Kada su se društvena mjerila sukobila s kršćanskim uvjerenjima, Pavao je htio da im se oni suprotstave časno. Ako trebaju uvrijediti pogansku kulturu koja ih okružuje, neka to bude radi Krista, a ne zbog vlastitih slabosti ili poroka. Žive naočigled svijeta, pred svijetom koji ih promatra, tako da moraju živjeti na načine koji će otvoriti vrata evanđelju. To je cilj stvaranja učenika u Pastoralnim poslanicama.

3. Metode stvaranja učenika

Pastoralne poslanice ne opisuju samo ciljeve stvaranja učenika, nego i metode stvaranja učenika koje su Timotej i Tit trebali primijeniti. Pavao savjetuje barem tri metode koje crkve primatelja njegovih pisama mogu koristiti kako bi izgradile i oblikovale ljude za svjedočenje. Ove metode su:

1. nasljedovanje moralnih primjera
2. pažljiva uporaba časti i sramote
3. korištenje vjeroispovijedi i himni kao alata za poučavanje.

Prva je metoda nasljedovanje moralnih primjera. Ova pisma redovito ističu tri glavna lika (Pavla, Tita i Timoteja) kao moralne primjere koje valja nasljedovati, a povremeno kao primjere ističu i zrele članove crkava. Koji su vidovi njihova karaktera ili priče vrijedni nasljedovanja?¹⁵ U Poslanici Titu, Pavlov prijašnji

13 Usporedi Mateja 5,16: „Tako neka svijetli vaša svjetlost pred ljudima da vide vaša dobra djela i slave Oca vašega koji je na nebesima“ i 1 Petrovu 2,12: „(Ž)ivljenje vaše među poganima neka bude uzorno da upravo onim za što vas sada potvaraju kao zločince, pošto promotre vaša dobra djela, proslave Boga u dan pohoda.“

14 „U rimskom svijetu ranokršćanskog razdoblja, premda se tamjan koristio u mnogim okolnostima, njegov bi miris, po svemu sudeći, dao dojam da se prinosi žrtva“ (Caseau 2022, n.p.).

15 Esler 2005, 7-8, primjećuje važnost primjera za oblikovanje karaktera u etici karaktera/kreposti. Vidi i McClendon 1971 i 1986; te Walker 2011.

život Židova i progonitelja kršćana služi kao pozadina teološkoj građi u 2,11-14 i posebno 3,3-7, gdje njegova biografija pokazuje evanđeoske implikacije. Primiteljite priču iza 3,3-7: „Jer i *mi* nekoć bijasmo nerazumni, nepokorni, luralice... Ali... Bog... *nas* spasi... po svojem milosrđu... po Duhu Svetom, koga obilno izli na *nas*... da... budemo... baštinici života vječnoga“ (kurziv dodan).

Što se tiče samoga Tita, on treba biti „primjer dobrih djela... i cjelovitosti, dostojanstva i zdravoga govora koji drugi neće moći osuditi u njegovu učenju“ (2,7-8, autorov prijevod). Pogotovo treba biti primjer mlađim muškarcima u crkvi, ali i općenito cijeloj crkvi. Nadalje, Pavao ga potiče da ohrabri zrele kršćanke dobroga karaktera i ugleda da budu mentorice mlađim ženama (2,3-5). Paralele između ovoga odlomka i uputa o udovicama u 1 Timoteju 5,3-16 daju naslutiti da je postojao udovički red, koji je Crkva pomagala, a koji je služio među ženama u Crkvi na načine paralelne starješinskoj službi (Thurston 1989, 7-8). U skladu s načelima primjerenosti, Tit i drugi muški vođe nisu smjeli i sami biti mentori mlađim ženama; usporedi upute koje je Pavao dao Timoteju u 1 Timoteju 5,1-2.

Pavao se u 1 Timoteju ističe kao primjer pravednoga patnika (ovo je slučaj i u 2 Timoteju, dolje, iako s drugim naglaskom). Pavlov život služi kao očitovanje Isusove strpljivosti (ἐνδεΐξται Χριστὸς Ἰησοῦς), kojom je ljudima trebao pokazati kako se mogu spasiti po vjeri u Isusa Krista (1,16) (Pao 2014, 743-755). Članovi Pavlovih crkava trebali su nasljedovati njegov primjer smatrajući i sebe živim očitovanjima Božjega milosrđa i njegove milosti. Usporedi s Efežanima 2,6-7: Bog „nas zajedno s njim uskrisi i posadi na nebesima u Kristu Isusu: da u dobrohotnosti prema nama u Kristu Isusu pokaže (ἐνδείκνυται, 'očituje') budućim vjekovima preobilno bogatstvo milosti“¹⁶

Zahvalan sam... Kristu Isusu, Gospodinu našem – jer me smatrao vrijednim povjerenja, kad u službu postavi mene, koji prije bijah hulitelj, progonitelj i nasilnik. Ali pomilovan sam... I milost Gospodina našega preobilovala je zajedno s vjerom i ljubavlju, u Kristu Isusu. ... [koji] dođe na svijet spasiti grešnike, od kojih sam prvi ja. A pomilovan sam zato da na meni prvome Isus Krist pokaže svu strpljivost i pruži primjer svima koji će povjerovati u njega za život vječni (1,12-16).

I Timotej služi kao primjer koji vjernici trebaju slijediti.

Nitko neka ne prezire tvoje mladosti, nego budi uzor vjernicima u riječi, u vladanju, u ljubavi, u vjeri, u čistoći. Dok ne dođem, posveti se čitanju, poticanju, poučavanju. Ne zanemari milosnog dara koji je u tebi... Oko toga nastoj, sav u tom budu da tvoj napredak bude svima očit. ... jer to vršeci, spasit ćeš i sebe i one koji te slušaju (4,12-16).

16 Vidi još δοκιμάζειν u Rim 12,2: „(P)reobrazujte (se) obnavljanjem svojega uma, kako biste mogli očitovati što je volja Božja, da je ona dobra, prihvatljiva i savršena“ (autorov prijevod).

2 Timoteju gotovo se u cijelosti usredotočuje na odnos između Pavla i Timoteja. Središte njihova odnosa je ideja da će Timotej slijediti Pavlov primjer i u njegovu pozivu evangelizatora te misionara i u patnji koja dolazi s tim pozivom. Bude li slijedio Pavlove stope, trpjet će kao što je Pavao trpio. Pogotovo u ovom pismu Pavao služi kao primjer koji Timotej treba slijediti i prenijeti svojim vjernicima. Ovo nalikuje na priču o Seneki, stoičkom filozofu i državniku iz prvoga stoljeća. Kada su ga, po naredbi njegova prijašnjeg učenika cara Nerona trebali smaknuti, Seneka je svojim učenicima prenio „sliku svoga života“ (Tacitus, *Annals* 15.62). Primijetite način na koji nasljedovanje treba djelovati u ovim tekstovima iz 2 Timoteju:

„Nego zlopati se zajedno sa mnom za evanđelje, po snazi Boga, koji nas je spasio i pozvao pozivom svetim – ne po našim djelima, nego po svojem naumu i milosti...“ (1,8-9).

„po evanđelju za koje sam ja postavljen propovjednikom, apostolom i učiteljem. Poradi toga i ovo trpim... Uzorom neka ti budu zdrave riječi koje si čuo od mene“ (1,10-13).

„Ti se dakle, dijete moje, jačaj milošću u Kristu Isusu i što si od mene po mnogim svjedocima čuo, to predaj vjernim ljudima koji će biti podobni i druge poučiti. S njima se zlopati kao dobar vojnik Krista Isusa“ (2,1-3).

„Spominji se Isusa Krista, uskrsla od mrtvih, od potomstva Davidova – po mojem evanđelju. Za nj se ja zlopatim sve do okova, kao zločinac. Ali riječ Božja nije okovana! Stoga sve podnosim radi izabranih. ... Ako s njime *ustrajemo*, s njime ćemo i kraljevati“ (2,8-12) (kurziv dodan).

„A ti si pošao za mnom u poučavanju, u ponašanju, u naumu, u vjeri, u strpljivosti, u ljubavi, u postojanosti; u progonstvima, u patnjama koje su me zadesile... Kakva li sam progonstva podnio! ... A i svi koji hoće živjeti pobožno u Kristu Isusu, bit će progonjeni“ (3,10-12).

U 3,14-15 Pavao je stao uz dvije vjerne žene (1,5) koje su podigle Timoteja – njegovu majku i baku.

„Ti, naprotiv, ostani u onome u čemu si poučen i čemu si vjeru dao, svjestan od koga si sve poučen i da od malena poznaješ Sveta pisma koja su vrsna učiniti te mudrim tebi na spasenje po vjeri, vjeri u Kristu Isusu.“

„Dobar sam boj bio, trku završio, vjeru sačuvao. Stoga, pripravljen mi je vijenac pravednosti kojim će mi u onaj Dan uzvratiti Gospodin... ne samo meni nego i svima koji s ljubavlju čekaju njegov pojavak“ (4,7-8).

Prije svega primijetite kako Pavao uključuje Timoteja u priču o svom spasenju i neprestanoj službi (npr., „Boga, koji nas je spasio i pozvao“, 1,8-9). Opazite i to kako Pavao poziva Timoteja da nastavi njegovu službu, pa ga čak upozorava da

je riječ o putu na kojem će trebati trpjeti (npr., 1,11-13). Također primijetite da Pavao nije jedini mentor ili duhovni roditelj u Timotejevoj pozadini (1,5; 3,14-15), nego su i Timotejeva majka i baka važni doprinositelji njegovu rastu.

Također, u 2,2, primijetite što Pavao čini suočen sa smrću. On daje Timoteju autoritet nad svojim učenjem i poziva Timoteja da prenese njegov nauk na treći naraštaj pavlinista, koji će ga i sami vjerno poučavati četvrtom naraštaju.¹⁷ Pavao ne prenosi Timoteju samo niz dokumenata ili priručnika, pa čak ni teološki sustav. Poput Seneke, Pavao prenosi Timoteju sliku svoga života, koji (poput Seneke) sadrži više od teksta njegovih učenja: „A ti si pošao za mnom u poučavanju, u ponašanju, u naumu, u vjeri, u strpljivosti, u ljubavi, u postojanosti; u progonstvima, u patnjama...“ On očekuje da će Timotej nasljedovati tu sliku, njegov primjer razvojem, mentorstvom, *učeništvom* onih koji će biti zaduženi za Pavlov nauk nakon Timoteja.

Ukratko, u ovim pismima, glavni i sporedni likovi ističu se kao primjeri koje treba nasljedovati, primjeri koje treba slijediti. Pavao zapovijeda Timoteju i poziva ga da slijedi njegov primjer. Pavao zapovijeda Timoteju i Titu da budu primjeri koje će njihovi vjernici slijediti. Pavao ističe sebe i priču o svom obraćenju i svojim patnjama kao primjer svima koji povjeruju u Isusa, pogotovo onima koji pate za tu vjeru. Štoviše, Pavao zapovijeda zrelim vjernicima da budu primjeri koje je moguće nasljedovati, koji ulažu svoje vrijeme i trud u manje zrele vjernike, hodaajući uz njih u vjeri, kroz nevolje i poteškoće.

Druga metoda stvaranja učenika u Pastoralnim poslanicama pažljiva je uporaba časti i srama. Čast i sram dvije su temeljne vrijednosti novozavjetnog svijeta premda je njihov značaj moguće i prenasaglasiti (Pao 2014, 745-746). Čast se odnosi na javno priznatu vrijednost ili krepost. Sram je „suprotan časti... javno zanijekana ili opovrgnuta tvrdnja o vrijednosti. ‘Sramiti se’ uvijek ima negativne konotacije; to znači da nam je čast zanijekana ili umanjena. [No] ‘imati sram’ uvijek ima pozitivne konotacije; znači brinuti za svoju čast“ (Pilch i Malina 2016, 89). Na engleskom jeziku u istom kontekstu koristimo izraz *Have you no shame?*; na hrvatskom možda ‘Kako te nije sram?’ ili ‘Zar te nije sram?’. Pavlove zapovijedi da težimo za kreposti i bježimo od poroka, o kojima smo govorili gore, bile su slične kao da je rekao vjernicima da *imaju* sram u ovom pozitivnom smislu, što bi ih onda motiviralo da izbjegavaju sramotno ponašanje.

Kako bi utjecali na ljude, vođe su mogli koristiti sram na nekoliko načina. Jedan od alata bio je ukor, koji se pozivao na primateljev zaštitnički osjećaj srama. Pavao u Pastoralnim poslanicama kori ljude izričito prozivajući njihovo ime (npr., Himenej i Aleksandar u 1 Tim 1,20) i zapovijedajući Timoteju i Titu da koriste ukor na isti način (npr., Tit 1,13, „Zato [one koji rade probleme] karaj oštro“).

¹⁷ Ova je briga (za vjernim prenošenjem poučenoga) poanta glagola ὀρθοτομέω u 2 Tim 2,15 (ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον), koji prijevod KJV pogrešno prevodi kao „ispravno raščlanjivanje (riječi)“.

Svrha je ove retorike posramljivanja bila motivirati časno ponašanje, „a ne ponižiti ili uništiti osobu ... , [nego] potaknuti [one koji primaju ukor] da preobrazu svoje [razmišljanje]“ (Honor-Shame 2022).¹⁸

Čast i sram u novozavjetnom svijetu odnosili su se na nasljedovanje moralnih primjera. Pao ističe da „častiti znači oponašati ... Ono što prima hvalu onoga čije mišljenje osoba cijeni prirodno bi postalo glavnom silom koja oblikuje ponašanje te osobe“. Pao citira Plutarha: „Primjereno je da stariji budu zabrinuti za mlade te da ih vode i potiču, kao i da mlađi poštuju, oponašaju i slijede starije“ (Pao 2014, 750; Plutarch, *Frat. amor.* 487A; usp. Plutarch, *Cat. Maj.* 8.4.). Nadalje, „vrijednosti časti i srama usađuju se u mlade putem stalnoga primjera“ (Horden i Purchell 2000, 491, citirao Pao 2014, 750).

Pavao u Pastoralnim poslanicama koristi čast i sram na nekoliko načina:

A. Ukori:

U pogledu buntovnih i pokvarenih učitelja iz 1,11, koji su dodijavali Pavlovim crkvama i koji će se možda pojaviti [ili su se već pojavili] na Kreti: „Zato ih (ove učitelje) karaj (ἐλέχω) oštro da budu (vjernici na Kreti, ne ovi učitelji) zdravi u vjeri, da ne prijanjaju uza židovske bajke i propise ljudi koji se odvrćaju od istine“ (Tit 1,13-14).

„To govori, zapovijedaj, karaj (‘ukor’, ponovno ἐλέχω) sa svom vlašću“ (Tit 2,15).

„... savjest, koju su neki odbacili i doživjeli brodolom vjere. Među njima su Himenej i Aleksandar, koje sam predao Sotoni da nauče ne huliti“ (1 Tim 1,19-20).

„One (starješine) koji griješe, pred svima ukori da i drugi imaju straha“ (1 Tim 5,20).

„Onima koji su u sadašnjem svijetu bogati zapovijedaj neka ne budu bahati i neka se ne uzdaju u nesigurno bogatstvo, nego u Boga koji nam sve bogato daje na uživanje; prikupljajući sebi lijepu glavnicu za budućnost da osvoje onaj pravi život“ (1 Tim 6,17-19).

„Napustiše me, to znaš, svi u Aziji, među njima i Figel i Hermogen“ (2 Tim 1,15).

„Svjetovnih se pak praznorječja kloni: sve će više provaljivati prema bezbožnosti i riječ će njihova kao rak-rana izgrizati. Od njih su Himenej i Filet, koji zastraniše od istine“ (2 Tim 2,16-18).

18 U ovom citatu, koji se temelji na knjizi autora Ti-Le Laua. 2020. *Defending Shame: Its Formative Power in Paul's Letters*. Grand Rapids: Baker Academic, autor govori o Pavlovu korištenju časti i srama u 1 Korinćanima.

„Zaklinjem te pred Bogom i Kristom Isusom, koji će suditi žive i mrtve, zaklinjem te pojavkom njegovim i kraljevstvom njegovim: propovijedaj Riječ, uporan budi – bilo to zgodno ili nezgodno – uvjeravaj, prijeti, zapovijedaj sa svom strpljivošću i poukom“ (2 Tim 4,1-2).

„Jer Dema me, zaljubljen u sadašnji svijet, napustio i otišao u Solun; Krescencije u Galaciju, Tit u Dalmaciju. Luka je jedini sa mnom“ (2 Tim 4,10-11).

„Aleksandar kovač nanio mi je mnogo zla. Uzvratio mu Gospodin po njegovim djelima“ (2 Tim 4,14).

B. Javni savjeti:

„Kad pošaljem k tebi Artemu ili Tihika, požuri se k meni u Nikopol jer sam odlučio ondje prezimiti. 13 Zenu, pravnika, i Apolona brižljivo opremi da im ništa ne ponestane“ (Tit 3,12-13).

„Udovice poštuju – one koje su zaista udovice“ (1 Tim 5,3).

„Starješine koji su dobri predstojnici dostojni su dvostruke časti, ponajpače oni koji se trude oko Riječi i poučavanja“ (1 Tim 5,17).

„Ruku prebrzo ni na koga ne polaži i ne budi dionikom tuđih grijeha“ (1 Tim 5,22).

„... imajući na pameti neprijetvornu vjeru koja je u tebi – onu vjeru koja je najprije prebivala u tvojoj baki Loidi i tvojoj majci Euniki, a uvjeren sam, i u tebi. ... raspiruj milosni dar Božji koji je u tebi po polaganju mojih ruku“ (2 Tim 1,5-6).

„Neka Gospodin milosrđem podari Oneziforov dom jer me često osvježivao i nije se stidio mojih okova, nego kad je bio u Rimu, brižljivo me potražio i našao. Dao mu Gospodin naći milosrđe u Gospodina u onaj Dan! A koliko je usluga u Efezu iskazao, to ti najbolje znaš“ (2 Tim 1,16-18).

„Luka je jedini sa mnom. Marka uzmi i dovedi sa sobom jer mi je koristan za služenje. Tihika sam poslao u Efez“ (2 Tim 4,11-12).

C. Prizivi na sram:

U pogledu učitelja iz Tita 1,11: „Sve je čisto čistima; okaljanima pak i nevjernima ništa čisto, nego su im okaljani i razum i savjest ... odvratni, neposlušni i za koje god dobro djelo nepodesni“ (Tit 1,15-16).

„A ovo znaj: posljednjim danima nastat će teška vremena. Ljudi će doista biti sebeljupci, srebroljupci, preuzetnici, oholice, hulitelji, roditeljima neposlušni, nezahvalnici, bezbožnici, bešćutnici, nepomirljivci, klevetnici, neo-

buzdanici, goropadnici, neljubitelji dobra, izdajice, brzopletnici, naduti, ljubitelji užitka više nego ljubitelji Boga. Imaju obličje pobožnosti, ali snage su se njezine odrekli. I njih se kloni“ (2 Tim 3,1-5).

D. Prizivi na čast:

„Koji su pod jarmom, robovi, neka svoje gospodare smatraju svake časti dostojnima da se ne bi pogrđivalo ime Božje i nauk“ (1 Tim 6,1).

„I natječe li se tko, ne ovjenčava se ako se zakonito ne natječe“ (2 Tim 2,5).

„Uznastoj da kao prokušan staneš pred Boga kao radnik koji se nema čega stidjeti, koji ispravno reže riječ istine“ (2 Tim 2,15).

„Pa u velikoj kući ima posuda... i jedne su časne, druge pak nečasne. Očisti li se dakle tko od toga, bit će posuda časna, posvećena, korisna Gospodaru, za svako dobro djelo prikladna“ (2 Tim 2,20-21).

„Stoga, pripravljen mi je vijenac pravednosti...“ (2 Tim 4,8).

U Pastoralnim poslanicama, čast i sram funkcioniraju tako što podižu ograde prema destruktivnim ponašanjima. Pavlovo pozivanje na javne kreposti (σέμνος, σωφροσύνη, εὐσέβεια, ἀνεπίλημτος) odgovara preporukama i pretpostavkama okolne kulture. Javna krepost treba biti odličje kršćanskoga života, a ovu krepost uvelike definira kultura u kojoj kršćani žive. No u pogledu jedne stvari Pastoralne poslanice koriste sram na način koji preokreće definicije okolne kulture. Ova se iznimka odnosi na način na koji Poslanice Timoteju govore o Pavlovu trpljenju. Drevni je mediteranski svijet općenito smatrao da dobrom i lošom sudbinom upravlja nešto što bismo mogli usporediti s *karmom*, gdje ljudi dobiju ono što zaslužuju.¹⁹ Zato je grčko-rimsko društvo obično imalo vrlo malo suosjećanja prema onima koji trpe i koji su slabi, pogotovo prema onima čije je ponašanje netko na vlasti proglasio sramotnim.

Progonstvo koje je evanđelje donijelo možda je bilo i najveća prepreka njegovu širenju, ne samo zbog straha od boli nego i zbog srama koji bi progonstvo donijelo sa sobom. Pavao se izravno suočio s ovom preprekom preokrećući mjerila kulture u pogledu patnje zbog evanđelja. Pavao je smatrao da su trpljenje i odbačenost preokrenuti, da su od znakova srama postali znakovi časti. Pavao visoko vrednuje patnju koja ga je zadesila i zna da će zadesiti one koji ga slijede. Ovo progonstvo više nije sramotno jer on slijedi rassetoga Mesiju, kojega je Bog potvrdio uskrisivši ga iz mrtvih. Zapravo, Pavao i njegovi vjernici sudjeluju u tom raspeću i potvrdi/

19 U Bibliji nalazimo nekoliko primjera ovakvoga razmišljanja: a) Priča o čovjeku slijepu od rođenja: „Tko je sagriješio da se ovaj čovjek rodio slijep?“ (Iv 9); b) Odupiranje evanđelju zbog Isusove sramotne smrti: „Proklet je tko god visi na drvetu.“ (Gal 3,13, citira Pnz 21,3); c) Psalmisti koji su vapili Bogu: „Što sam učinio da ovo zaslužim?“ (npr., 4. i 5. psalam); d) Razlozi zašto su Grci odbacivali poruku o križu (1 Kor 1,18).

uskrснуću. Čak i dok iščekuje mučeničku smrt, koju je okolna kultura smatrala sramotnom i očitovanjem slabosti, Pavao i njegovi sljedbenici vjerovali su da ga je Bog potvrdio. „Stoga, pripravljen mi je vijenac pravednosti...“ (2 Tim 4,8).

Prema tome, Pavlovo trpljenje, ali i trpljenje Timoteja i drugih koji slijede Pavla, *nije* sramotno. Visoko se vrednuje jer slijedi Isusov primjer. Sam Bog, autoritet iznad svakog drugog autoriteta, prihvaća trpljenje kao nešto časno i potvrđuje osobu koja trpi. Pavla ovo čini „primjerom onima koji će vjerovati u [Krista Isusa] za život vječni“. Ovaj specifičan preokret časti i srama stvara koherentan grupni identitet za Pavla i one koji slijede njegov primjer redefinirajući određena djela, koja su do tada smatrana sramotnima, kao časna (Pao 2014, 748).

Ukratko, u Pavlovu svijetu ljudi su bili sumnjičavi prema kršćanima, a ponekad su ih demonizirali svojom nepoštenom propagandom. Pavao je, zauzvrat, od svojih vjernika tražio da teže najuzvišenijim idealima ponašanja i kreposti. Trebali su živjeti životima koji su se usklađivali s najboljim moralnim očekivanjima okolnih zajednica – kada god je to bilo moguće. No kada to nije bilo moguće, kada se ova očekivanja sukobe s njihovom odanošću Kristu, Pavao je očekivao da će se razlikovati na najčasniji, najkrepesniji mogući način. Sablazan mora doći zbog Krista (a ne zbog njihovih propusta). Kada bi takve razlike dovele do trpljenja, Pavao je od njih očekivao da će nasljedovati njega kao što on nasljeduje Krista.

Treća metoda je uporaba vjeroispovijedi ili drevnih kršćanskih himni; *vjeroispovijedi* i *himne* povezani su književni oblici koji imaju neka preklapanja. Ovi dijelovi pjesnički strukturiranoga materijala način su za poučavanje teološkog sadržaja u kulturama u kojima ljudi ne čitaju ili ne čitaju dobro, bez obzira na to radi li se o nepismenim ili pret-pismenim kulturama (kao što je bio slučaj u vrijeme pisanja Novoga zavjeta) ili poslije-pismenim kulturama (kao što je slučaj sa suvremenim Zapadom). S obzirom na to da je većina članova Crkve bila nepismena, drevne grčko-rimske crkve zajedno su recitirale ove tekstove na bogostovljima kako bi pospješile pamćenje i učenje.²⁰ U Novom zavjetu nalazimo čak 35 vjeroispovijedi i himni, a osam u Pastoralnim poslanicama.²¹ Većina novoza-vjetnih primjera usredotočena je na kristologiju te odgovara na izazove koji su nastali krajem prvoga stoljeća. Ove skupne recitacije naučile su vjernike važnim pravovjernim istinama o Isusovu djelu i njegovoj naravi.²²

Najbolji tekst iz Pastoralnih poslanica koji ilustrira ranokršćansko korištenje vjeroispovijedi nalazimo u 1 Timoteju 3,16:

20 Gamble (1995, 3) procjenjuje kako je manje od 10 % stanovništva znalo pročitati ili napisati više od vlastitog imena.

21 Slijedim broj koji su iznijeli urednici grčkoga izdanja Novoga zavjeta, NA28. U dodatku ovom članku izdvojio sam tekstove ovih himni koje nalazimo u Pastoralnim poslanicama.

22 Vidi: Martin, 1982, 37-49. Također vidi: Gloer i Stepp 2008, 105; Gloer 1996, 209-217; te Gloer 1984, 115-132.

„Ispovijedamo: veliko je Otajstvo pobožnosti.

Onoga koji se utjelovio,

Duh je potvrdio,

anđeli su vidjeli,

među narodima propovijedan,

u svijetu vjerovan,

u slavu uzet.“²³

Prva riječ, *ispovijedamo*, govori o tome da se radi o ispovijedi koju je koristila prva Crkva, nešto što se očekivalo da će svi vjernici potvrditi, što je savezne (ili gotovo zakonske) naravi (Marshall 2004, 522). Zajednica bi, tijekom štovanja, recitirala sljedeće istine o Isusu:

Onoga koji se utjelovio (koji nije duh ili prikaza, nego pravi čovjek)

Duh je potvrdio (*potvrda* znači da Bog kaže da je on u pravu i da je svaki onaj koji mu se suprotstavlja u krivu; ovo se dogodilo prilikom Isusova uskrsnuća)

anđeli su ga vidjeli (ovo se odnosi ili na pale anđele tijekom njegova mogućeg silaska nad pakao ili na nebeske anđele koji su slavili njegovu pobjedu nad smrću i paklom)

među narodima propovijedan

u svijetu vjerovan (dok se evanđelje širi po cijelom svijetu)

u slavu uzet (njegovo uzašašće Bogu zdesna, odakle vlada i posreduje).

Ukratko, u svijetu uglavnom nepismenih ljudi, Pavao i drugi novozavjetni pisci, nadahnuti Svetim Duhom, stvarali su materijale za vjernike, koje su ovi mogli lako razumjeti i vjerovati. Ove bi izjave zajedno pjevušili ili recitirali tijekom bogoštovlja. Pomagale su propovjednicima i učiteljima da prenesu važne teološke istine i etičke standarde.

Zaključak

U ovom je članku opisan pristup stvaranju učenika koji proizlazi iz Pastoralnih poslanica. Ovaj pristup uključuje ciljeve i metode koji proizlaze iz teksta ovih pisama. Što ćemo učiniti s ovim? Želim iznijeti nekoliko prijedloga.

Prije svega, crkveni vođe trebaju pažljivo i u duhu molitve razmisliti o tome što pokušavaju postići dok ljude oblikuju u učenike.

23 Autorov prijevod. Slijedim pjesničku strukturu izdanja NA28.

1. Vođe crkve – ne samo jedna osoba – trebaju u duhu molitve proći Novim zavjetom kako bi u njemu otkrili opise zrelih učenika i ideal za crkve. Kako nadahnuti biblijski autori opisuju ove ciljeve? Koja načela i primjere koriste koji vam mogu pomoći da opišete što bi stvaranje učenika trebalo ostvariti u Hrvatskoj ili drugdje; u Zagrebu ili Osijeku ili Sarajevu ili Novom Sadu; u vašemu susjedstvu, crkvi, u pogledu izazova s kojima se suočavaju vaše društvene zajednice?
2. Budite što konkretniji u svom razmišljanju. Sotona koristi jedno oružje protiv nas kako bi nas držao tamo gdje jesmo, a to je da nas navede da težimo nejasnim, loše definiranim ciljevima.
3. Budite spremni ponoviti ovaj proces. Kako se okolnosti u vašim gradovima i susjedstvima budu mijenjale, kako se vaše obitelji budu mijenjale, možda ćete se trebati prilagoditi. Jedna od koristi od toga što u Novom zavjetu nalazimo toliko puno različitih ciljeva za stvaranje učenika je ta da postoje ciljevi koji nisu prikladni i primjenjivi na svaku moguću okolnost. Izaberite metode koje se najbolje uklapaju u vaše situacije i budite spremni preispitivati ih.

Drugo, pozivam crkvene vođe da razmisle specifično o Pavlovim uputama u Pastoralnim poslanicama te o načinu na koji Pavlovu brigu za svjedočanstvo njegovih crkava mogu primijeniti na današnje vjernike u *njihovim* gradovima i crkvama. Možemo povući važne paralele između situacija u kojima su se našli Pavao i njegove crkve u Rimu prvoga stoljeća i situacija u kojima se nalaze vjernici u današnjoj središnjoj Europi. Najveća je paralela to što se, kao što je bio slučaj s kršćanima u grčko-rimskom svijetu prvoga stoljeća, današnji evanđeoski kršćani u Europi doživljavaju kao nešto neobično. Ljudi oko nas ne razumiju nas ili ne razumiju zašto nismo dio njih. Ne znaju što bi učinili s nama.

1. Na nekim se mjestima evanđeoski kršćani suočavaju s otvorenim neprijateljstvom ili sumnjičavošću. U većem dijelu Europe – iako ne nužno u Hrvatskoj – ljudi su općenito neprijateljski nastrojeni prema religiji te imaju stav: „Religija je samo za ljude kojima je potrebna pomoć.“ Također, postoji duboko ukorijenjena tradicija intelektualnog skepticizma i antagonizma prema religiji.
2. Istovremeno, postoje stvari – a ovo pogotovo vidim u Hrvatskoj – koje možemo okrenuti u svoju korist. Hrvati više poštuju religiju i njeguju pozitivniji stav prema njoj od mnogih drugih europskih naroda. Ovo često obuhvaća i duboko poštovanje prema Bibliji, toliko da je čitanje Biblije često jedan od najučinkovitijih evangelizacijskih alata. Hrvatski evanđeoski kršćani i katolici ponekad govore istim religijskim jezikom. Štoviše, Hrvatska je, kao mediteranska zemlja, u nekim stvarima bliža drevnim gledištima o časti i sramu od suvremenih zapadnjačkih zemalja. Zbog ove sličnosti novozavjetne su upute možda korisnije za stvaranje

učenika u Hrvatskoj nego na individualističkom, libertarijanskom Zapadu.

Hoće li svijet oko nas primijetiti da se u našem životu očituje krepost dok se ponašamo na načine koji koriste drugima i društvu oko nas? Ili smo pronašli utočište u svojoj utvrdi i zatvorili vrata? Brian McClaren je napisao: „U pluralističkom društvu religije se procjenjuju po blagoslovima koje donose onima koji im ne pripadaju“ (McClaren 2006, 111).²⁴ Na koji način služimo onima koji nam ne pripadaju, „autsajderima“ oko nas?²⁵

Prilagodio sam jednu objavu na društvenoj mreži koju sam nedavno vidio: „Žetva je velika, radnika je dovoljno (možda ih nije mnogo, ali ih je dovoljno. Isus je počeo s dvanaesticom, mi ih imamo više). Trebamo prestati nervozno trljati ruke i početi sa žetvom“.²⁶ Stoga, naučite svoje vjernike važnost kreposti i kristolikog ponašanja, ne samo za njihovo vlastito duhovno zdravlje nego i za vječnu sudbinu ljudi oko njih. Kao i onda, svijet nas i dalje promatra.

Treće, crkve bi trebale u duhu molitve razmotriti kako mogu koristiti metode koje Pavao savjetuje u ovim pismima.

1. Nasljedovanje moralnih primjera. Koristite ovaj pristup tako što ćete i sami biti primjer dobrog ponašanja i kreposti. Isto očekujte i od vaših vođa. Poučite svoje vođe i najzrelije ljude da trebaju uložiti vrijeme i napor u to da pasu druge ljude u crkvi. Zreli kršćanski parovi koji žive u ljubavi i čiji brakovi mogu poslužiti kao primjer drugima, trebaju biti dostupni za mentorstvo mlađih parova, čak i onih koji još nisu službeno zaručeni. Zreli kršćanski muškarci i žene koji su se pokazali kao dobri očevi i dobre majke, trebaju biti spremni investirati svoje vrijeme, molitve i svoju pažnju u mlađe majke i očeve, ako je to moguće, čak i prije nego što se ovima rode djeca. Svaki dio Kristova tijela mora znati da je odgovoran ulagati sebe u druge dijelove tijela *ne očekujući ništa zauzvrat*. Zreli kršćani ne mogu očekivati nikakve usluge ili služenje za njihovo ulaganje.

Jedno upozorenje: sjetite se Pavlova upozorenja da ljude trebate ispitati prije nego što im date odgovornosti: „Rukû prebrzo ni na koga ne polaži“ (1 Tim 5,22; usp. 1 Tim 3,10). I sjetite se mjerila koje je on postavio za vođe, sve karakterne zahtjeve koje nalazimo u Titu 1 i 2 te u 1 Timoteju 3 i 5.

24 McClaren pripisuje ovaj citat „jednom [svom] mentoru“.

25 Naravno, veoma je ironično da evanđeoski kršćani, koji su u Hrvatskoj brojčano nadjačani u odnosu tisuću naprema jedan, razmišljaju o onima koji nisu evanđeoski kršćani kao o „autsajderima“. No mnogi su od njih autsajderi po pitanju evanđelja; evanđelje stvara upravo takve obrate.

26 Rebecca McLaughlin (@RebeccaMcLaugh) X, 12. travnja 2024, <https://twitter.com/RebeccaMcLaugh/status/1778774856181362738>. Izvornik je glasio: „Često me pitaju za moja razmišljanja u pogledu opadanja broja ljudi koji pohađaju crkvu u Americi. Evo (ukratko) što mislim: Žetva je velika. Radnika je mnogo. Trebamo prestati nervozno trljati ruke i početi sa žetvom.“

2. Pažljiva uporaba časti i srama. Čast često poprima oblik priznanja koje dobivamo od ljudi koji su u nečemu dobri, pogotovo ako to u čemu su dobri pokazuje krepost ili daje primjer koji drugi mogu slijediti. Stoga, slavite sretne događaje sa svojim vjernicima i budite primjer davanja časti ljudima u svojoj crkvi ili čak ljudima iz drugih crkava. Sjetite se Rimljanima 12,10: „Pretječite jedni druge poštovanjem!“

Teško je i opasno koristiti sram. Moram priznati da se ustručavam spomenuti ga jer postoji velik potencijal i za nastanak štete i za zlostavljanje. Međutim, svaki vođa mora biti svjestan nužnosti ukora. Vođe ponekad trebaju koristiti sram, obično putem javnih ili privatnih ukora. No s ukorom treba biti pažljiv, selektivan, nježan. Ako je moguće, ukoriti treba u privatnosti i tek nakon što su se vođe uvjerali da znaju cijelu priču. Sjetite se da je cilj ukora ispraviti i obnoviti osobu. Cilj je zadobiti svoga brata ili svoju sestru i obnoviti zdravlje crkvene zajednice. Ne korite ih kako biste se otarasili nekoga samo zato što osoba stvara probleme. Dakle, ukoriti trebamo što je moguće nježnije i u ljubavi, koliko već situacija dopušta.

Javni ukor preporučujem isključivo pod određenim okolnostima. Ako je moguće, odluku da se netko ukori, pogotovo javno, treba donijeti vodstvo crkve, a to nipošto ne smije biti inicijativa jedne osobe, i to tek nakon što provedu puno vremena u molitvi i postu. *Ako je moguće*, odluku trebaju donijeti sporo; neke situacije vam neće dozvoliti da sve promišljeno razmotrite, pa se molite da možete dovoljno rano predvidjeti takve probleme. Iz onoga što sam vidio u Novom zavjetu, Pavao je javne ukore rezervirao za vođe koji bi sagriješili (poput Petra, vidi Gal 2) i za grijeha koji su dovodili u opasnost ugled (vidi 1 Kor 5), zdravlje ili jedinstvo Crkve.

- Nakon što bi netko poučavao nešto što se protivilo Pavlovu učenju, vjerojatno bi ih najprije pokušali privatno ispraviti. Ukoliko bi ustrajali u krivovjerju ili bi odvodili ljude na krivi put, onda bi ih javno ukorili. Sjetite se, učitelji su vođe.
- Seksualni grijeh također ponekad iziskuje javan ukor, ako je ugrozio cijelu crkvu narušavajući obitelji i uništavajući čistoću međusobnoga kršćanskog odnošenja.²⁷ Zbog potencijala za skandal koji bi uništio ugled crkve i opasnosti koje predstavljaju, seksualni su grijesi bili i trebaju biti predmetom ukora. Ako se ponašanje može ispraviti u privatnosti, učinite tako. No ako je šteta već počinjena ili ako je osoba u grijehu vođa, trebate ih javno ukoriti.
- Smatram da bi financijski grijesi protiv crkve ili protiv njezinih članova također mogli pasti pod kategoriju grijeha za koje ukor treba biti javan,

27 1 Timoteju 5,1-2: „Na starca se ne otesaj, nego ga nagovaraj kao oca, mladiće kao braću, starice kao majke, djevojke kao sestre – u svoj čistoći.“

ovisno o okolnostima. Na primjer: ako je jedan član crkve prevario drugoga ili ako je član crkve pronevjerio crkvene fondove, onda takve okolnosti vjerojatno zahtijevaju javni ukor.

3. Uporaba vjeroispovijedi ili sličnih izjava u štovanju. Zapad je sve više poslijepismo društvo, u kojemu ljudi ne čitaju ništa što se ne nalazi na ekranu. Osvježavajuće mi je vidjeti Hrvate kako čitaju novine u *kafiću*; to je nešto što se u SAD-u baš i ne vidi. No broj ljudi koji dobro i često čitaju je u opadanju, u Europi jednako kao i u SAD-u.

Kako možemo poučiti osnovnim standardima vjere ili ponašanja u društvu u kojemu ljudi ne žele ili ne znaju čitati? Jedan od načina je zajedničko čitanje (ili zajedničko pamćenje i recitiranje) kratkih, sažetih izjava kršćanskog nauka. Mnoge evanđeoske crkve diljem svijeta koriste Apostolsko vjerovanje na ovaj način: „Vjerujem u Boga, Oca svemogućega, Stvoritelja neba i zemlje. I u Isusa Krista, Sina njegova jedinoga, Gospodina našega...”

Druge crkve ne koriste vjeroispovijedi koje su spjevali ljudi jer smatraju da obezvrjeđuju biblijski tekst. Ako pripadate takvoj tradiciji, onda koristite građu koju nalazite u Pastoralnim poslanicama i drugim novozavjetnim tekstovima. Čitajte ih ili pamтите i recitirajte zajedno, kao što su to činili kršćani prvoga stoljeća. Kada čitamo Sveto pismo naglas jedni drugima, oslobađa se posebna snaga. Isto tako, ove odlomke možete koristiti kao temelj za seriju pouka ili propovijedi, kao što biste koristili bilo koji drugi odlomak iz Svetoga pisma.

DODATAK: HIMNE U PASTORALNIM POSLANICAMA

Na temelju NA28 izdanja grčkoga teksta, u Pastoralnim poslanicama nalazimo osam himni.²⁸

Titu 3,4-7

„Ali kad se pojavila dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našega, Boga,
ne po djelima što ih u pravednosti mi učinismo,
nego po svojem milosrđu,
on nas spasi kupelji novoga rođenja
i obnavljanju po Duhu Svetom
koga obilno izli na nas
po Isusu Kristu, Spasitelju našem,

28 Ovdje slijedim strukturu teksta NA28 izdanja, s manjim izmjenama koje ih prilagođavaju engleskom NRSV prijevodu Biblije (odnosno hrvatskom prijevodu KS; op. prev.).

da opravdani njegovom milošću
budemo, po nadi, baštinici života vječnoga.“

1 Timoteju 2,5-6

„Jer jedan je Bog,
jedan je i posrednik između Boga i ljudi
čovjek – Isus Krist,
koji sebe samoga daje kao otkup za sve.
To je u svoje vrijeme dano svjedočanstvo.“

1 Timoteju 3,16

„Ispovijedamo: veliko je Otajstvo pobožnosti.
Onoga koji se utjelovio,
Duh je potvrdio,
anđeli su ga vidjeli,
među narodima propovijedan,
u svijetu vjerovan,
u slavu uzet.“

1 Timoteju 6,7-8

„Ta ništa nismo donijeli na svijet
te iz njega ništa ni iznijeti ne možemo!
Imamo li dakle hranu i odjeću,
zadovoljimo se time.“

1 Timoteju 6,11-12

„A ti se, Božji čovječe, toga kloni!
Teži za pravednošću, pobožnošću, vjerom,
ljubavlju, postojanošću, krotkošću!
Bij dobar boj vjere,
osvoji vječni život na koji si pozvan
i radi kojega si dao ono lijepo svjedočanstvo
pred mnogim svjedocima.“

1 Timoteju 6,15-16

„On, Blaženi i jedini Vladar,
Kralj kraljeva
i Gospodar gospodara,
koji jedini ima besmrtnost,
prebiva u svjetlu nedostupnu,
koga nitko od ljudi ne vidje niti ga vidjeti može.
Njemu čast i vlast vjekovječna! Amen.“

2 Timoteju 1,9-10

„...koji nas je spasio i pozvao pozivom svetim,
ne po našim djelima, nego po svojem naumu i milosti
koja nam je dana u Kristu Isusu prije vremena vjekovječnih,
a očitovana je sada pojavkom Spasitelja našega Krista Isusa,
koji obeskrjepi smrt i učini da zasja život i neraspadljivost – po evanđelju.“

2 Timoteju 2,11-13

„Ako s njime umrijesmo, s njime ćemo i živjeti;
ako ustrajemo, s njime ćemo i kraljevati;
ako ga zaniječemo, i on će zanijekati nas.
Ako ne budemo vjerni, on vjeran ostaje.
Ta ne može sebe zanijekati.“

Popis literature

- Caseau, Beatrice. 2022. „Early Christian Rejection of Incense Sacrifice (2-5th c)“. *Sensing Divinity*. (hal-03862187).
- Dibelius, Martin, i Hans Conzelmann. 1972. *The Pastoral Epistles*. Hermeneia. Philadelphia: Fortress Press.
- du Toit, Sean. 2019. „Negotiating Hostility through Beneficial Deeds“. *Tyndale Bulletin* 70: 221-243.
- Esler, Philip F. 2005. *New Testament Theology*. Philadelphia: Fortress.
- Ferguson, Everett. 2003. *Backgrounds of Early Christianity*. Grand Rapids: Eerdmans.

- Gamble, Harry. 1997. *Books and Readers in the Ancient Church*. New Haven CT: Yale University Press.
- Gloer, W. Hulitt, i Perry L. Stepp. 2008. *Reading Paul's Letters to Individuals*. Reading the New Testament. Macon GA: Smyth & Helwys.
- Gloer, W. Hulitt. 1984. „Hymns and Homologies in the New Testament“. *Perspectives in Religious Studies* 1984: 115-132.
- Gloer, W. Hulitt. 1996. *An Exegetical and Theological Study of Paul's Understanding of New Creation and Reconciliation in 2 Cor 5:14-21*. Macon GA: Mellen Biblical Press.
- Honor-Shame. 2022. „Defending Shame“. May 25, 2022. <https://honorshame.com/defending-shame/>.
- Horden, Peregrine, i Nicholas Purchase. 2000. *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*. Oxford: Blackwell.
- Louw, Johannes, i Eugene Nida. 1988. *Greek English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains*. New York: United Bible Society.
- Marshall, I. Howard. 2004. *The Pastoral Epistles*. International Critical Commentary. Edinburgh: T&T Clark.
- Martin, Ralph P. 1982. „Some Reflections on New Testament Hymns“. U: *Christ the Lord: Studies in Christology Presented to Donald Guthrie*, ur. Harold H. Rowdon, 37-49. Downer's Grove: Inter-Varsity Press.
- McClaren, Brian A. 2006. *Generous Orthodoxy*. Grand Rapids: Zondervan.
- McClendon, James W. 1971. *Biography as Theology*. Nashville: Abingdon.
- McClendon, James W. 1986. *Ethics: Systematic Theology I*. Nashville: Abingdon.
- Pao, David W. 2014. „Let No One Despise Your Youth: Church and the World in the Pastoral Epistles“. *Journal of the Evangelical Theological Society* 57: 743-55.
- Pilch, John J., i Bruce Malina. 2016. *Handbook of Biblical Social Values*. 3rd ed. Eugene OR: Cascade Books.
- Quinn, Jerome. 1990. *The Letter to Titus*. Anchor Bible. Garden City NY: Doubleday.
- Thurston, Bonnie. 1989. *The Widows: A Women's Ministry in the Early Church*. Philadelphia: Fortress.
- Towner, Phillip. 2006. *The Letters to Timothy and Titus*. New International Commentary on the New Testament. Grand Rapids: Eerdmans.
- Walker, Timothy William. 2011. „The Role of Moral Exemplars in Stanley Hauerwas's Ethics“. Magistarska teza, University of Southern Mississippi.

- Williams, Travis B. 2014. *Good Works in 1 Peter: Negotiating Social Conflict and Christian Identity in the Greco-Roman World*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Winter, Bruce. 1988. „The Public Honoring of Christian Benefactors: Romans 13.3-4 and 1 Peter 2.14-15“. *Journal for the Study of the New Testament* 34: 87-92.
- Winter, Bruce. 2003. *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Women and the Pauline Communities*. Grand Rapids: Eerdmans.

Perry L. Stepp

**“Building (Not Burning) Bridges for the Gospel:
Disciplemaking in the Pastoral Epistles**

Abstract

In this article, I explore what the Pastoral Epistles (Titus and 1-2 Timothy) say about disciplemaking. I deal with the goals of Paul's teaching in the letters and the methods that he commended to Timothy and Titus and the churches they served. Goals: the twenty-seven New Testament documents emphasize different aspects of following Jesus toward maturity (i.e., goals of disciplemaking) as the situations they were written to and from necessitate. In the Pastoral Epistles, Paul's specific goal is that his readers live virtuous lives, largely as defined by the pagan culture around them. He hopes that in so doing they will gain and maintain a hearing for the gospel. Thereby they would avoid or defuse negative stereotypes that were used against Christians and ease societal anxieties that were common in their world. Methods: in these letters, Paul commends the use of moral examples and appeals to honor and shame. He further exemplifies the use of creeds as a teaching tool for his churches. My purpose is to show that the Pastoral Epistles offer a unique perspective on disciplemaking, focusing on the importance of public witness and utilizing methods like imitation and conformity to social values. They do this to produce mature Christians who can effectively represent the gospel message in their communities.

Packerovo korištenje Novoga zavjeta u njegovu nauku o učenishvu¹

Corneliu C. Simuť

ORCID: 0000-0002-1001-230X

Fakultet humanističkih i društvenih znanosti „Aurel Vlaicu“, Sveučilište u Aradu, Rumunjska
corneliu.simuť@uav.ro

UDK: 27-318:27-246Packer J. I.
Kategorija: Izvorni znanstveni članak
DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.6>

Sažetak

Ovaj članak istražuje način na koji je J. I. Packer, jedan od najistaknutijih evanđeoskih teologa 20. i 21. stoljeća, koristio Novi zavjet kako bi izgradio svoje gledište o učenishvu. Premda nam Packer u svojim djelima nije pružio sustavan prikaz učenishva, brojne reference vezane uz taj pojam otkrivaju njegovu duboku preokupaciju ovom temom. Stoga sam odlučio pratiti način na koji je koristio Novi zavjet s namjerom konstrukcije holističkoga razumijevanja učenishva. Kako bih ostvario ovaj cilj, poduzeo sam nekoliko vlastitih koraka. Prvo sam proučio njegov općenit pogled na Bibliju, zatim sam zgrabio malo dublje u istom smjeru, istraživanjem načina na koji je koristio Novi zavjet kao temeljni izvor svoje teologije učenishva. Preostala četiri koraka istražuju Packerovo stvarno korištenje novozavjetnih knjiga, što će nam iznjedrati njegov nauk o učenishvu. Vezano uz to, proučavao sam njegove misli o učenishvu prateći njegovo istraživanje ove teme u četirima Evanđeljima, Poslanicama (Pavlovim i drugim), Djelima apostolskim i Knjizi Otkrivenja. Ujedno sam ukratko istražio ono što nazivam Packerovim dvama stupovima učenishva, koje ističe kao narav učenishva i učenje o učenishvu – prvi stup nalazimo objavljen u Evanđeljima, a drugi u Poslanicama. Činjenica da sam otišao izvan Evanđelja i Poslanica u kratko istraživanje Djela apostolskih i Otkrivenja prirodna je posljedica moje izvorne namjere da pratim Packerove

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenishva među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

korake u cijelomu Novom zavjetu u svrhu izgradnje teologije učenitstva. Na kraju, ova studija nije samo istraživanje Packerova korištenja Novoga zavjeta kako bismo razumjeli njegovo gledište o učenitstvu nego i mogućnost da izvučemo neke osnovne odlike učenitstva na koje je naišao dok je proučavao svaki književni žanr Novoga zavjeta.

Ključne riječi: *učenitstvo, Novi zavjet, Evanđelja, Poslanice, Djela apostolska, Otkrivenje*

Uvod

Packer je teolog veoma praktičnog fokusa, što je vidljivo iz njegovih brojnih knjiga napisanih jednostavnim i jasnim izričajem. Njegov stil pisanja privlačan je čitatelju, a njegova objašnjenja nisu komplicirana. Ipak, njegove su knjige istinski dopadljive – posebno evanđeoskim čitateljima – zbog njegove stalne interakcije s Biblijom. Packer Bibliju drži Božjom nepogrešivom riječi i upravo zbog ove evanđeoske odlike njegove teologije evanđeoski kršćani diljem svijeta s entuzijazmom i zanimanjem prihvaćaju njegove knjige. Drugi vid koji ga je učinio popularnim među evanđeoskim kršćanima bilo je to što se bavio pitanjima koja su općenito zanimala njegovo čitateljstvo. Nesumnjivo, jedno od takvih pitanja je i nauk o učenitstvu. Ovaj članak bavi se načinom na koji Packer koristi Novi zavjet kako bismo, s jedne strane, satkali teologiju učenitstva u kontekstu njegova razumijevanja Biblije te u odnosu na knjige Novoga zavjeta, s druge strane. Odmah je potrebno istaknuti da se Packer u svojem bavljenju Novim zavjetom u pogledu učenitstva koristi određenom metodologijom. Konkretno govoreći, vjeruje da Novi zavjet svjedoči o dva temeljna vida učenitstva: prvi vid odnosi se na narav učenitstva, koju nalazimo u Evanđeljima, a drugi na učenje o učenitstvu, koje prikazuju Poslanice (Packer 2005, 61). U ovome sam se članku fokusirao na oba ova žanra, naime, na Evanđelja i Poslanice, kako bih istražio Packerovo korištenje Novoga zavjeta za njegovu teologiju učenitstva. Međutim, nisam stao na tome, nego sam ujedno istražio način na koji u istu svrhu koristi Djela apostolska i Otkrivenje.

Metodološki sam se morao ograničiti samo na neka Packerova djela, ne samo zato što je puno toga napisao nego i zato što je učenitstvo spomenuo puno puta u većini svojih knjiga, ako ne i u svim. Zato sam smatrao potrebnim usredotočiti se na jednu knjigu u kojoj najviše govori o učenitstvu, a u tu sam svrhu odabrao Packerovu knjigu *Keep in Step with the Spirit* (2005). Upravo u ovoj knjizi obrazlaže narav i učenje o učenitstvu objavljeno najprije u Evanđeljima, a zatim i u Poslanicama, ali se puno puta poziva i na druge dijelove Novoga zavjeta. Koristio sam i njegove knjige „*Fundamentalism and the Word of God* (1958), *Discussions: Finding God's Will* (2010), *Concise Theology: a Guide to Historic Christian Beliefs* (2011) te *Knowing God* (izdanje 2023). Očigledno je da sam u pogledu primarnih

izvora koristio opisnu metodologiju jer sam prošao kroz Packerove knjige i istaknuo kontekst u kojem je govorio o učenishvu, pritom se pozivajući na reference iz različitih novozavjetnih knjiga. Po pitanju sekundarnih izvora koristio sam i analitičku metodologiju. Tri su mi izvora posebno pomogla razumjeti Packerovo sveobuhvatno gledište o učenishvu. Prvi je knjiga Alistera McGratha *J. I. Packer: His Life and Thought* (2020), koja mi je pomogla shvatiti Packerovo 'teologiziranje' kao jednu odliku učenishva koja se temelji na učenikovu razgovaranju s Bogom upotrebom Biblije. Drugi je knjiga Vaughna Bakera *Evangelism and the Openness of God* (2012), iz koje sam koristio pojam evangelizacije kako bih definirao učenishvo u kontekstu Novoga zavjeta. Treći je izvor knjiga Jasona Hooda *Imitating God in Christ* (2013), čija mi je ideja pokristovljenja pomogla razumjeti pneumatološku narav učenishva, koju sam nazvao 'oduhovljenje'. Treća strana moje znanstvene metodologije ključna je u smislu da nisam samo procijenio Packerov nauk o učenishvu iz vlastite perspektive nego sam i osmislio sustavan način da organiziram njegovo razumijevanje učenishva s perspektive korištenja novozavjetnih izvora.

1. Učenishvo u Bibliji

Prije nego što počnemo istraživati kako je Packer koristio Novi zavjet u izgradnji svoje teologije učenishva, moramo razumjeti kako on poima učenishvo u okvirima temeljnih vidova njegova gledišta o kršćanskoj religiji. Packer smatra da se učenishvo ne događa samo po sebi, nego da ga trebamo sagledati u okviru kršćanskih osnova. U njegovu se slučaju to odnosi na dva ključna pojma: pojam Krista i pojam vjere. Učenishvo se, stoga, oblikuje kao obvezna stvarnost koja se javlja između Krista i vjere. Zapravo, ne radi se samo o Kristu i vjeri; radi se o poznavanju Krista i početku vjere, s obzirom na to da – kako je to Packer izrazio – „vjera započinje poznavanjem Krista“ (Packer 2010, 5). Ovo je veoma jasna potvrda kristološkog temelja učenishva, koje se ne može dogoditi u odsutnosti poznavanja Krista. Štoviše, s obzirom na to da je poznavanje Krista sinonimno vjeri – pa se u tom slučaju vjera sastoji od poznavanja Krista – učenishvo u svojoj osnovi ovisi o stvarnosti vjere. Učenishvo nije moguće u odsutnosti vjere jer, prema Packeru, vjera nije nekakav osjećaj, nego poznavanje Krista, a ovo je jedina činjenica koja vodi k učenishvu.

Greg Ogden primjećuje ovu epistemološku jednadžbu u Packeru, odnosno to da je vjera poznavanje, a pravi kršćanin ne može se smatrati kršćaninom ako ne poznaje Boga (Ogden 2019, 102). Kod Packera postoji još jedan vid vjere, koji je istaknuo Gary Thomas: kada vjera uđe u čovjekov život, ona ne može samo postojati, nego ona postoji kako bi zaokupila čitavo čovjekovo biće. Thomasovim riječima: „Vjera upravlja našim životima“ jer ona izranja na „raskrižjima istinskog kršćanskog življenja“ (Thomas 2003, 29).

Postoji još jedan razlog zašto Packer povlači ovu suštinsku poveznicu, a posebno između poznavanja Krista i početka vjere, koji je vezan uz epistemo-lošku ulogu same vjere. Naime, vjera vodi do poznavanja Krista, ali stvarni proces poznavanja Krista – koji je informiran vjerom – ne događa se u vakuumu. Napro-tiv, kada osoba vjeruje u Krista aktivnim korištenjem svoje vjere, onda se stvar-nost vjere razvija na temelju nečega konkretnog, pa u tome Packer razvija ostatak svojega konteksta u kojem se odvija učenje. Dakle, učenje počinje i raste „proučavanjem Biblije, molitvom, kršćanskim zajedništvom“, a onda piše, i „još mnogo toga“ (Packer 2010, 5). Ovo „puno toga“ ostavit ćemo zasad sa strane, ali prva tri vida očigledno su ključna za Packerovu teologiju učenja. Zašto? Prvo, zato što se učenje ne može ni dogoditi ni razvijati bez Biblije. Svaki kršćanin koji želi naučiti više o učenju, treba čitati Bibliju. Drugo, zato što Bibliju ne možemo razumjeti bez molitve. Budući da nam molitva pomaže usredotočiti se na Boga, Packer zna da način na koji gledamo na Bibliju ovisi o molitvi. Treće, kršćani čitaju Bibliju u kontekstu zajednice vjernika, pa je zato ključno prihvatiti ovaj eklesiološki kontekst za stalnu stvarnost učenja.

Edward Gross razumije zašto Packer predlaže Bibliju kao kontekst učenja kroz molitvu i crkveni život. To je zato što živimo u svijetu čije su vrijednosti posve suprotstavljene onima koje nalazimo u Bibliji (Gross 2013, 33). Kada razu-mijemo suprotstavljanje između vjere i svijeta, između Kristovih i svjetovnih vri-jednosti, osjećamo potrebu da o tome razgovaramo s Bogom. Na ovaj način Craig Hazen vidi Packerovu molitvu kao „razgovor s Bogom“ (Hazen 2018, 146). Među-tim, voditi razgovor s Bogom na temelju čitanja Biblije znači baviti se teologijom ili, kao što Alister McGrath primjećuje u svojoj knjizi o Packeru, „teologizirati“ (McGrath 2020).

2. Učenje i Novi zavjet

Premda je jasno da je proučavanje Biblije, što se Packera tiče, ključno za učenje, učenje se ne ostvaruje samo čitanjem Biblije. Zapravo, upravo nam usredoto-čavanje na Novi zavjet kao dio Biblije pomaže da učenje razvijemo u ono što bi ono trebalo postati. Packer naglašava da se u bavljenju Biblijom moramo usre-dotočiti na dva njezina vida. Prvi je čitanje Biblije općenito jer na ovaj način naše „kršćansko predanje“ raste u istinsko učenje (Packer 2005, 61). Budući da je Biblija Božja objava, ne možemo očekivati da ćemo razumjeti Božji način postu-panja u svijetu i naše iskustvo s njime ako nismo svjesni sadržaja cijele Biblije. Drugo, usredotočavanje na Novi zavjet pomaže našem razumijevanju učenja jer nam omogućuje da razumijemo tko je Krist „kao Spasitelj Bog, kao model ljudskoga bića, kao Sudac koji dolazi, kao Onaj koji voli slabe, siromašne i one koji nisu ljupki te kao Vođa na križnom putu“ (Packer 2005, 60). Ukratko rečeno, Novi zavjet pomaže nam da dobijemo cijelu sliku o Isusu „kao utjelovljenom Bogu“

(Packer 2005, 61), po kojemu razumijemo ne samo stvarnost smrti nego i uskr-snuća (Packer 2005, 61).

Ovaj suštinski kristološki naglasak Novoga zavjeta dobro je izrazio George Demetrios, koji piše da „Packer ističe Božje utjelovljenje u Isusu Kristu kao središnju priču Novoga zavjeta“ (Demetrios 2014, 73). Ovo jasno ističe ključne poveznice između Novoga zavjeta i našega poznavanja Krista, bez kojih učenje nije moguće. Također, Graeme Goldsworthy ističe da, prema Packeru, Isus podržava Stari zavjet „kao autoritativnu Božju riječ“ (Goldsworthy 2000, 47), ali to vidimo samo ako čitamo Novi zavjet.

Nakon što je ustanovio ključnu poveznicu između učenja i Novoga zavjeta usmjeravanjem pažnje na Isusovu osobu, Packer ide dalje i pokazuje nam da, što se učenja tiče, Novi zavjet ne trebamo samo čitati nego ga trebamo čitati na određen način. Definitivno je važno imati na umu cijeli Novi zavjet kada ga čitamo u svrhu učenja, ali Packeru je jako bitno da razumijemo kako je u igri određena metodologija u postupanju s Novim zavjetom kada nas zanima učenje. Prema tome, on piše da bismo se trebali usredotočiti na „naglašavanje potrebe za stalnim meditiranjem o četiri Evanđelja“ (Packer 2005, 61). Ne radi se o tome da je ostatak Novoga zavjeta manje važan za učenje. Nipošto! Usprkos tomu, jako je važno razumjeti da Evanđelja imaju izvanrednu sposobnost zadržati nam pažnju na Isusu. Packerovim riječima: „Proučavanje Evanđelja osposobljava nas... držati svojega Gospodina jasno pred očima“ (Packer 2005, 61), što je prelijepa slika koju je Packer zamislio da nam pomogne prihvatiti ideju kako nema istinskog učenja ukoliko, i dokle, naš fokus na Isusa ne postane potpun i stalan. Packer smatra da je to razlog zašto je učenje u svojoj osnovi relacijsko, to jest odnosno. Mora postojati odnos između vjernika koji čita Novi zavjet i Isusa, središnjega lika Novoga zavjeta. Packer piše da zato moramo „držati pred očima ovaj odnosni okvir učenja njemu“, a to nam omogućuje čitanje Evanđelja (Packer 2005, 61).

Budući da Evanđelja govore o evanđelju, Timothy George naglašava da je Packerovo povezivanje evanđelja, kako je ono objavljeno u Evanđeljima, i učenja, bilo očigledno u cijelomu njegovom djelovanju. George smatra da je Packer cijeloga života intenzivno radio na tome kako bi „skovao koaliciju i zajednicu na evanđelje usredotočenih Kristovih sljedbenika diljem svijeta“ (George 2009, 168). Georgeov izraz „Kristovi sljedbenici“ odnosi se na one koje Packer naziva učenicima, tako da se učenje odvija onda kada vjernici razumiju i žive evanđelje koje vidimo na djelu u Evanđeljima. Reid Hensarling također je svjestan Packerova povezivanja „biblijskog evanđelja“ i učenja te ističe da je Packer smatrao da proučavanje evanđelja vodi do snažnije, zdravije i zrelije Crkve (Hensarling 2012, 53). Ovo podrazumijeva da je to Crkva učenika koji su dosegli ovo stanje – kao što vidimo kod Vaughna Bakera – po onomu što Packer opisuje kao evangelizaciju ili propovijedanje evanđelja, u skladu s Novim zavjetom (Baker 2012, 166).

3. Učeništvo i Evanđelja

Međutim, Novi zavjet neprestano upućuje na učeništvo, a Packer pazi da obuhvati sve vrste novozavjetnih dokumenata dok promišlja o tome što učeništvo podrazumijeva. On upućuje na četiri Evanđelja u povezanosti s učeništvom, a prvo takvo upućivanje nalazimo onda kada koristi Matejevo evanđelje da prikaže učeništvo u Isusovu odnosu s „božanskim Ocem“ (Packer 2011, 114), primjerice, u Mateju 11,25-27. Ključan je vid učeništva, prema Packeru, svijest da Isus nije djelovao sam ili samostalno, nego pod usmjerenjem svojega Oca, čija ga je podrška osposobila da privuče ljude sebi. Packer je smatrao da je Očeva pomoć omogućila Isusu da ostavi snažan utisak na ljude koje je „pozivao na učeništvo“ (Packer 2011, 114). Ipak, važno je razumjeti da učeništvo znači imati blizak odnos s Isusom pod vodstvom njegova Oca (Packer 2011, 114), što za Packera predstavlja suštinu onoga što nas Matejevo evanđelje uči o učeništvu. S druge strane, Markovo evanđelje širi svoj fokus s Boga Oca na ljude kao Božja stvorenja. Dakle, Packer piše da je osobno posvećenje ključan vid učeništva prema Markovu evanđelju, što znači da osoba ne treba voljeti samo Boga, nego i bližnjega svoga, kao što čitamo u Marku 12,29-31, jer učeništvo nije samo odnos, kao u Matejevu evanđelju, nego i „proces promjene“ koji se očituje putem osobnog posvećenja (Packer 2005, 61-62).

Poznavanje Boga kao Oca, ne samo u njegovu božanskom odnosu s Isusom nego i u njegovoj soteriološkoj povezanosti s nama, predivno je opisao Pete Alwinson, koji svjedoči da je Packer „u njemu probudio želju za poznavanjem Boga Oca za cijeli život“ (Alwinson 2015, 28). Craig Murison i David Benson ističu da Biblija, prema Packeru, zahtijeva ljubav prema bližnjemu, ali da ljubav nije emocionalni osjećaj (Murison i Benson 2018, 85). Naprotiv, radi se o odnosnoj ljubavi jer – kao Kristovi učenici – kršćani vole Boga Oca i svoje bližnje zbog svojeg osobnog i istinskog odnosa s Isusom, kao što možemo vidjeti u Mateju i Marku.

Packer primjećuje da ljubav prema Bogu Ocu i bližnjemu svomu ne predstavlja cjelokupnu definiciju učeništva. Zato do izražaja dolazi i Lukino evanđelje, s novim aspektom koji je povezan s vječnim životom: oni koji su istinski Kristovi učenici neće samo voljeti Boga kao Isusova i svojega Oca te bližnjega svoga, nego će ujedno biti ljudi koji će, iz toga razloga, baštiniti vječni život. Kada Packer čita Lukino evanđelje, razumije da se učeništvom baštini vječni život zbog ljubavi prema Bogu Ocu i bližnjemu svomu, što je prilično očigledno u poredbi o Dobrom Samarijancu, prikazanoj u Luki 25,37. Packer smatra da je duhovna matematika učeništva zapravo jednostavna: ljubav prema Bogu Ocu i prema bližnjemu svomu zbog ljubavi koju gajimo prema Isusu vodi nas u vječni život. Ipak, ovdje nije kraj priči o učeništvu jer Packer ističe da je ovo nemoguće ostvariti ukoliko Isusovi učenici neće voditi život „nasljedovanja Isusa u poniznosti, ljubavi, izbjegavanju grijeha i vršenju pravednosti“ (Packer 2005, 62). Prema Packeru, nasljedovanje

Krista ključan je vid istinskog učenništva, što možemo vidjeti u Ivanu, posebno kada Isus pere noge svojim učenicima kao primjer iskrene poniznosti koju oni trebaju u ljubavi i iskreno prakticirati jedni s drugima (Iv 13,12-15). Dakle, Packer istinsko učenništvo prikazuje kao nasljedovanje Krista (Ivanovo evanđelje) po ljubavi prema Bogu Ocu (Matejevo evanđelje) i prema bližnjemu svomu (Markovo evanđelje), koje Bog nagrađuje vječnim životom (Lukino evanđelje).

David Scott objašnjava da, prema Packeru, kršćani – pogotovo u svojstvu Božjih izabranika – svoj odnos s Isusom promatraju kroz ovu *imitatio Christi*. Scottovim riječima: „Izabrani se odnose prema utjelovljenju... kao prema nasljedovanju Kristova načina života“ (Scott 2018, 50). Prema Jonathanu Bayesu, nasljedovanjem svojega učitelja Kristovi učenici idu prema vječnomu životu, koji Packer naziva „uživanjem u Bogu“ (Bayes 2010, 235).

4. Učenništvo i Poslanice

Packerovo korištenje novozavjetnih Poslanica za svoj nauk o učeništvu prilično je složeno ali, kao što bismo i očekivali, velik naglasak stavlja na Pavlove spise. Packer tako otkriva da učenništvo počinje sa Svetim Duhom, u smislu da vjernici primaju Svetoga Duha, što je ujedno prvi vid postajanja Kristovim učenicom, što vidimo u Galaćanima 3,2. Drugi je vid učenništva, prema Packeru, vjernikova svijest da pripada Bogu zbog „pečata“ Duha Svetoga, kao što vidimo u Efežanima 1,13. Treći vid učenništva Packer percipira u vjernikovu razumijevanju da, zbog njegova „pečata“, u njemu prebiva Sveti Duh, kao što vidimo u Rimljanima 8,11. Packerov četvrti vid učenništva tiče se vjernikove preobrazbe koja se događa zbog toga što u njemu prebiva Sveti Duh, zbog čega vjernik odražava „Isusovu moralnu sliku“, kao što vidimo u 2 Korinćanima 3,18 (Packer 2005, 61). Peti vid učenništva Packer je vidio u prisutnosti duhovnih darova u vjerniku, što je, ponovno, pneumatološka stvarnost koju ostvaruje prisutnost Svetoga Duha u vjerniku, kao što vidimo u 1 Korinćanima 12, a koja znači da „svi kršćani imaju vlastite darove i zadatke unutar ukupne službe Crkve“ (Packer 2005, 69). Šesti i konačni vid Packerove teologije učenništva, koji sam pronašao u njegovoj teologiji na temelju korištenja Pavlovih poslanica, svijest je koju Sveti Duh pobuđuje u vjerniku da pripada Kristu zbog njegove smrti i uskrsnuća, kao što vidimo u Kološanima 2,12. Packerovim riječima: istinsko se učenništvo sastoji od „gledanja u Krista i pouzdavanja u njegovu prolivenu krv i obećanje oprosta“ (Packer 2005, 59).

Na preobražavajuću prirodu Packerove teologije učenništva ukazao je Alister McGrath, koji piše da, prema Packerovu čitanju Pavla, teologija – a stoga i učenništvo – „mijenja živote“ i tako stalno radi na „obnovi naših umova, a stoga i na preusmjeravanju i ponovnom okrepljivanju naših života“ (McGrath 2019, 112). Kao dio veće rasprave o učeništvu u kojoj se poziva na Packera, Jason Hood govori o činjenici da je učenništvo u Pavlovim spisima „pokristovljenje“ (Hood 2013, 108).

Pa ipak, s obzirom na Packerov fokus na ulogu Svetoga Duha u učenishtvu, mogli bismo valjano ustvrditi kako Packerova teologija učenishva aktivno zagovara pokristovljenje putem oduhovljenja.

Čak i ako Pavlove poslanice predstavljaju glavni oslonac Packerove teologije učenishva, on se poziva i na druge novozavjetne Poslanice, koje mu omogućuju da dalje elaborira stvarnost učenishva. Za početak, Petrova teologija Packeru pruža priliku da objasni duboko kristološku narav učenishva. Učenishvo stoga uvijek mora biti čvrsto usidreno u Kristu, u njegovoj patnji i bezgrješnosti te njegovoj ulozi pastira i nadglednika vjerničkih duša, a sve ovo možemo vidjeti u 1 Petrovoj 2,21-25. Život učenishva po Packeru znači „raditi stvari koje [Krist] kaže“, pa bi zato vjernici trebali voditi „život koji ugađa Bogu“ (Packer 2005, 62). Podupirući ovaj isti argument, Packer se poziva na Hebrejima 12,14, još jedan tekst čiji kristološki fokus naglašava neke ključne vidove učenishva. Naglašava, primjerice, potrebu da vjernik bude stalno usredotočen na Isusa, na njegovu patnju i njegovo uzašašće. Ova neprestana kristološka ustrajnost u Packeru je potakla uvjerenje da se istinsko učenishvo temelji na „terenu... koji je dobro mapiran“ (Packer 2005, 62), što vjerniku pomaže voditi život stalne duhovne preobrazbe. Još jedan odlomak iz nepavlovske Poslanice koji sam pronašao, a koji je Packer koristio u svojoj teologiji učenishva, prva je Ivanova poslanica 1,3. Prema Packerovu razumijevanju ovoga teksta, učenishvo je zajedništvo s Bogom, a posebno s Ocem i Sinom. Ova preciznost Packera je dovela do zaključka da postoji određeni standard kršćanskoga življenja i da, u tom pogledu, učenishvo ima posebne „smjernice“ koje jamče „kvalitetu kršćanskoga iskustva“. Drugim riječima, istinsko učenishvo događa se onda kada vjernik „teži za ovim iskustvenim zajedništvom i ne pristaje ni na što manje od toga“ (Packer 2005, 56).

Jerryju Bridgesu nije promakla ključna važnost zajedništva u Packerovoj misli. On priznaje da, što se Packera tiče, „zajedništvo s Bogom je istovremeno i temelj i cilj zajedništva koje imamo jedni s drugima“ (Bridges 2014, 97). Osobno sam primijetio ovaj Packerov naglasak na zajedništvu, pogotovo u kontekstu našega vjerničkog, a prema tome i učeničkog identiteta. Budući da se ovo zajedništvo kristološki posreduje, napisao sam da u Packerovoj teologiji „suštinu duhovnog oblikovanja“, koja je ujedno srž učenishva, čini „opsesija Kristom... jedina zdrava opsesija kojom čovjek može biti obuzet; ako smo istinski kršćani, uvijek moramo biti obuzeti ovom duhovnom opsesijom“ (Simuț 2022, 87).

5. Učenishvo i Djela apostolska

Jedan od najzanimljivijih načina na koje Packer koristi Novi zavjet u izgradnji svojeg razumijevanja učenishva vezan je uz njegovo čitanje Djela apostolskih. Prva strana učenishva koju možemo vidjeti u Packerovu pristupu Djelima, njegov je početak: učenishvo počinje kada se ljudi pokaju, prihvate krštenje u ime Isusa

Krista za oprostjenje grijeha i onda prime dar Svetoga Duha – a to čitamo u Djelima 2,38. Drugo, učenništvo ne počinje samo pokajanjem, odnosno dramatičnom promjenom mišljenja zbog prihvaćanja Krista i njegova oprostjenja grijeha nego djeluje kao svjedočanstvo. Kao svjedočanstvo, učenništvo je očitovanje Kristove sile u vjernicima po Svetom Duhu, kao što vidimo u Djelima 1,5.8. Packerovim riječima: „Isus je obećao da će Duh, kada dođe, osnažiti učenike za svjedočenje“ (Packer 2005, 75), a ovo je temelj istinskog učenništva. Treće, učenništvo je stalan duhovni poziv koji se očituje u vjernikovu životu. Kao što to Packer izražava, učenništvo možemo vidjeti u pogledu „nove službe“ (Packer 2005, 75) koja se istovremeno i pneumatološki i kristološki očituje; ovaj duhovni poziv, objašnjava Packer, događa se po Duhu koji proslavlja Isusa (Packer 2005, 75).

Kermit Zarley spominje Packerovo uvjerenje da su dvanaestorica učenika doživjela obraćenje prije svojeg iskustva Pedesetnice, a u tom slučaju učenništvo se odnosi na duhovnu čistoću, što ukazuje na otkupljenje, opravdanje, spasenje i preporod (Zarley 2015, 87). To znači da su Dvanaestorica učenika hodala s Isusom prije njegove smrti, uskrснуća i uzašašća, a još važnije, obrazac se nije promijenio ni nakon njegove smrti, uskrснуća i uzašašća. Prema tome, učenništvo se odnosi na hod s Isusom po sili Duha. John MacArthur potvrđuje ovu stvarnost kada ističe da, prema Packeru, Duh uvijek upućuje na Isusa (MacArthur 2013, 43). Drugim riječima, učenništvo je, prema Packeru, kristološki usredotočeno iako se pneumatološki ostvaruje.

U svojem istraživanju Djela apostolskih, pogotovo u kontekstu ove duhovne stvarnosti učenništva, čini se da Packer priznaje kako barem neki vidovi učenništva ostaju nejasni. Primjerice, ističe da je „Bog odgodio jezike i proroštva u Samariji do dolaska Petra i Ivana“ u Djelima 8,12-17 da bi onda „ove fenomene ostvario u dvanaestorici efeških učenika nakon njihova kršćanskog krštenja“ u Djelima 19,1-6. Ove je dvije prigode nešto teže dogmatski protumačiti (Packer 2005, 75). Štoviše, Packer ide toliko daleko da predlaže kako ni sam Luka nije potpuno razumio što se dogodilo u ova dva slučaja jer „nije jasno da je on [Luka] sposoban ponuditi vlastitu teologiju o njima“ (Packer 2005, 75). Kako bi dodatno otežao stvari, Packer se šali i kaže da u opisu ova dva slučaja „Luka ima pokeraško lice“ (Packer 2005, 75). Bez obzira na to je li i sam Luka bio posve zbunjen u pogledu ove dvije činjenice – čuvši o prvoj, a možda i posvjedočivši drugu – očigledno je da je Packer smatrao da se učenništvo događa zbog Svetoga Duha i da je njegova početna točka obraćenje: „U cijelim Djelima apostolskim očekuje se da će puna služba Duha u životu kršćanina početi obraćenjem“ (Packer 2005, 75). U svakom slučaju, upravo je propovijedanje evanđelja, odnosno poruka o Isusu, dovela do promjene u tome kakvi su ljudi bili prije i kakvi su postali nakon što su čuli o Isusu. U ovom smislu, Packer smatra da je učenništvo ona „puna služba koju je Isus predskazao“ i da propovijedanje toga učenništva slavi cijeli Novi zavjet (Packer 2005, 75).

Drugim riječima, učenje se tiče propovijedanja svega što treba znati i dijeliti o Kristu u skladu s Novim zavjetom. Donald Ekstrand tako primjećuje da je Packer smatrao da nas učenje čini „zrelima“, „da imamo s Kristom zreo odnos u kojemu ga štujemo, pouzdajemo se u njega, volimo ga i pokoravamo mu se“, kao i da razvijamo „svježe i istinito viđenje Isusa Krista“ koje se temelji na odbijanju da propovijedamo „izobličenoga Krista“ (Ekstrand 2012, 448). Packer smatra kako nema istinskog učenja bez propovijedanja evanđelja. Zato je Rober Solomon istaknuo Packerovo stameno vjerovanje u „važnost evangelizacije i misije“ (Solomon 2020).

6. Učenje i Otkrivenje

Premda nisam uspio naći mnoga upućivanja na Otkrivenje u kontekstu učenja u Packerovim djelima, pronašao sam jedno u kojemu objašnjava učenje u kontekstu Otkrivenja. Širi je kontekst rasprava o revnosti, koju Packer smatra temeljnom značajkom istinskog učenja. Packerova misao ukratko glasi ovako: on vjeruje da bi revnost trebala biti karakteristika kršćanskog učenja jednostavno zato što je, kao prvo, sam Krist bio veoma revan tijekom svoje službe i, drugo, zato što su Kristovi učenici očitovali revnost tijekom služenja sve do smrti, i to obično mučeničke smrti. Među Packerovim primjerima duhovne revnosti Pavao ima istaknuto mjesto kao Kristov učenik koji se s „tamnicama i boli“ suočio nepokolebljivom predanošću svom Gospodinu (Packer 2023, n.p.). Prema tome, Packer smatra kako revnost ide ruku pod ruku s učenjem jer je revnost zapravo jedna od ključnih osobina Kristovih učenika. Međutim, Packerovo upućivanje na Otkrivenje javlja se kada raspravlja o duhovnoj revnosti i božanskoj ljubomori. U tom pogledu spominje Otkrivenje 3,15-16, tekst koji oslovljava crkvu u Laodiceji i njezin mlak ili neodlučan stav prema Kristu i kršćanskom životu. U ovom kontekstu Packer objašnjava da je revnost suprotstavljena ravnodušnosti, a istinski Kristov učenik trebao bi uvijek biti revan za Gospodina (Packer 2023, n.p.).

Kao ključan čimbenik učenja u Packerovoj teologiji, revnost je primijetio i John Steinreich, koji piše da bi revnost uvijek trebali pratiti „radost, duh molitve, duh štovanja“ jer „ona zasigurno odražava stav i djelovanje kako Krista tako i prvih učenika u njihovoj vjeri“ (Steinreich 2016, 110). Andrew McGowan naglašava još jedan vid revnosti kao vida učenja kod Packera, kada ističe da revnost uvijek treba biti usmjerena prema vjeri, a ne prema racionalističkim objašnjenjima vjere, što vidimo kod nekih teologa, poput A. A. Hodgea i Louisa Berkhofa (McGowan 2008, 115).

Packer je smatrao da je Knjiga Otkrivenja dostatna za njegovu teologiju učenja premda otkriva samo jednu karakteristiku Isusova sljedbenika. Štoviše, s obzirom na to da je ova jedna karakteristika, revnost, antonim za ravnodušnost, Packer upozorava da revnost nije jedina važna karakteristika (Packer 2023, n.p.),

nego je pitanje ipak nešto ozbiljnije zbog Božje ljubomore usmjerene protiv svake vrste pasivnosti ili manjka zanimanja i entuzijazma. Istinsko učenishvo, smatrao je Packer, suprotstavlja se ravnodušnosti i nemaru prema Kristu. Oni koji vjeruju u Krista moraju uvijek biti revni, puni entuzijazma i strasti za Krista kao Gospodina i Spasitelja u svojem životu. Zašto je revnost toliko važna za Packera? Odgovor nije kompliciran: revnost je ključna zato što govori o čovjekovu stavu prema Kristu ne samo u odnosu na ono što se događa sada nego i u vezi s onim što će doći u budućnosti Crkve. Packer stoga smatra da je revnost sinonim za nadu (Packer 2023, n.p.). Revni učenici su vjernici čiji su životi ispunjeni nadom, posebno eshatološkom nadom; učenici moraju biti puni revnosti zato što oni ne samo da žive za Krista nego se nadaju vidjeti Krista licem u lice. I posljednji vid: Packer revnost smatra važnom zato što ide ruku pod ruku s pokajanjem, kao što vidimo u Otkrivenju 3,16, gdje se ravnodušnu crkvu u Laodiceji potiče ne samo da bude revna nego i da očituje plod pokajanja. Drugim riječima, revnost je svijest da trebamo neprestano obnavljati svoj um za Krista. Istinsko učenishvo zato obilježava revnost kao entuzijazam za Gospodina, koji uzrokuje stalna obnova naše psihe u savjesnom nasljedovanju Gospodina, ljubavi prema njemu i donošenju odluka koje su u skladu s njegovom voljom (Packer 2023, n.p.).

Robert Solomon upozorava da Packerovo razumijevanje revnosti nije ni divlji fanatizam ni sebična neodgovornost. Naprotiv, Packerova je revnost tek stav poštovanja, poniznosti i predanja Kristu koji obuhvaća cijeli čovjekov život (Solomon 2022, 227). Kada vidimo učenishvo u kontekstu revnosti, onda razumijemo – zajedno s Christianom Georgeom – da vjernici mogu živjeti na ovaj način samo ako poimaju „važnost biblijske teologije“ (George 2006, 172), koja je jedna od Packerovih životnih težnji.

7. Procjena: Dva stupa na kojima učenishvo stoji

Kao što sam spomenuo u uvodu, Packer je svoj nauk o učenishvu izgradio usredotočen na Evanđelja i Poslanice: dok Evanđelja otkrivaju narav učenishva, Poslanice sadrže učenja o učenishvu. Drugim riječima, Packer je smatrao kako Poslanice predstavljaju teoriju učenishva, a Evanđelja pak praksu učenishva (Packer 2005, 61). Je li Packer pozorno razmotrio temeljnu važnost ostalih književnih žanrova u Novom zavjetu – Djela apostolska i Otkrivenje – za svoj nauk o učenishvu, činjenica je koju nisam uspio potvrditi, unatoč tome što sam pronašao neke karakteristike učenishva na temelju njegove upotrebe Djela apostolskih i Otkrivenja. Ono što je važno vezano je uz Packerovo vlastito gledište o učenishvu, koje stoji na dva stupa: učenje ili teorija o učenishvu, koju nalazimo u Poslanicama, te narav ili praksa učenishva, koja nam je objavljena u Evanđeljima. Packer upozorava da su ova dva stupa jednako važna za učenishvo zato što zajedno daju potpunu perspektivu o tome što je uopće učenishvo i kako se ono ostvaruje u Crkvi (Packer 2005,

61). Nikada ne smijemo dijeliti učenje od naravi učenitstva jer teorija nikada ne može zamijeniti praksu.

Dewey Mulholland piše o Packerovoj perspektivi o naravi učenitstva, u kojoj se ne radi o ugađanju ljudima, nego Bogu; u kojoj se ne radi o nasljedovanju ljudi, nego o nasljedovanju Krista. I na kraju, učenitstvom se ne pokušava zadobiti ono što se sviđa ljudima, nego ono što Bog nudi, posebno božanski i duhovni blagoslovi (Mulholland 1999, 109). Učenje o učenitstvu prema Packeru Hal Stewart je predstavio kao „misiju stvaranja učenika“. U tom pogledu „stvaranje učenika je namjerno prenošenje biblijske vjere na drugu osobu“ (Stewart 2017, 113). Stewart također vjeruje da se Packerova teorija učenitstva može objasniti kao „Božja misija s razumijevanjem koje se temelji na evangelizaciji i stvaranju učenika“ (Stewart 2017, 113).

Upozorivši da se teorija i praksa učenitstva uvijek moraju razmatrati zajedno, Packer objašnjava zašto se učenje o učenitstvu i narav učenitstva nikada ne smiju razdvajati. Razdvajanje ovoga dvoga je, prema Packeru, „jako loš znak“ (Packer 2005, 61), uglavnom zato što usredotočavanje na teoretske vidove učenitstva može dovesti do gubitka interesa za ono što zapravo znači slijediti Isusa i „imati osobno zajedništvo s Gospodinom Isusom“ (Packer 2005, 61). S druge strane, previše usredotočenosti na zajedništvo s Isusom na veoma osobnoj i pojedinačnoj razini vrlo će vjerojatno stvoriti stav nezainteresiranosti prema drugim ljudima. Ovo će zatim rezultirati time da će učenik zanemarivati svoju temeljnu dužnost stvaranja drugih učenika. Pa ipak, Packer je uvjeren da je držanje ravnoteže između teorije i prakse u pogledu učenitstva moguće ako ne izgubimo iz vida činjenicu da je istinsko učenitstvo usidreno u našem preporodu i pokajanju (Packer 2011, 158). Kada razumijemo da nema učenitstva bez preporoda i pokajanja – odnosno bez istinskog početka vjere i jednako autentičnog života vjere – naše će učenitstvo sigurno biti gorljivo (Packer 1958, 13).

Gorljivu narav učenitstva kod Packera istaknuo je V. M. Liew, koji to spominje u kontekstu kršćanskoga štovanja kao načina života (Liew 2014). Ovo znači da je, prema Packeru, učenitstvo – baš kao i štovanje – način življenja za sve kršćane koji prihvate da nisu samo Kristovi sljedbenici nego i ljudi koji potiču druge da slijede Krista. Postoji ipak jedan problem, o kojemu je pisao Cameron Anderson. Naime, možemo slijediti Krista samo onda ako i kada čitamo o njemu u Bibliji, njegovoj riječi, što znači da je učenitstvo legitimno jedino onda kada se temelji na Bibliji (Anderson 2016, 153). Štoviše, upravo iz Biblije Packer i uči o učenitstvu te u Bibliji on vidi ova dva stupa: narav učenitstva u Evanđeljima i učenje o učenitstvu u Poslanicama, zajedno s mnoštvom drugih ključnih karakteristika učenitstva koje nalazimo u ostalim novozavjetnim knjigama.

Zaključak

Svrha ovoga članka bila je pružiti sustavnu perspektivu o tome kako je Packer građio svoju teologiju učenništva koristeći Novi zavjet. Premda je veoma očigledno da sâm Packer možda nije svjesno razmišljao o ovim vidovima, pošlo mi je za rukom ući u trag nekim konkretnim koracima na kojima se temelji njegov pothvat.

U svojem prvom koraku u izgradnji teologije učenništva na temelju Novoga zavjeta, Packer je iznio svoje gledište o Bibliji jer upravo u Bibliji čitamo o vjeri, pogotovo o vjeri u Boga i u Krista kao njegova Sina. Vjera vodi do poznavanja Krista, a poznavanje Krista je, u konačnici, ono od čega se učenništvo sastoji – sve ove vidove učenništva nalazimo u Bibliji. Drugo, Packer sužava svoju perspektivu s cijele Biblije na Novi zavjet, koji, kao što smo vidjeli, sadrži ključne informacije o naravi učenništva u Evanđeljima i o učenju vezanom s učeništvom u Poslasticama. Moj se doprinos ne tiče prvenstveno istraživanja Evanđelja i Poslanica, što sam ipak istražio, nego u napuštanju ova dva književna žanra ne bih li vidio na koji način Packer raspravlja o učeništvu s obzirom na Djela apostolska i Otkrivenje. Novi zavjet važan je za Packera zato što otkriva Krista ne samo kao Boga, Gospodina i Spasitelja – zajedno s drugim ključnim vidovima njegova bića i djela – nego i kao središnjeg lika svih novozavjetnih knjiga. Treće, Packerova rasprava o Evanđeljima otkriva nam da učenništvo ima mnoga lica: Matej stavlja naglasak u učeništvu na poznavanje Boga Oca; Marko u učeništvu stavlja naglasak na ljubav prema ljudima; u Luki učenništvo vodi u vječni život; dok se u Ivanu učenništvo sastoji od nasljedovanja Krista.

U svojem istraživanju Poslanica Packer razumije da učenništvo moramo definirati kao radikalni pneumatološki preobražaj ljudskoga bića u kojemu prebiva Duh Sveti zbog Kristova djela – a to je Pavlova perspektiva. Ostatak novoza-vjetnih Poslanica usredotočuje se na učenništvo kao obvezan proces življenja u skladu s Kristovim primjerom. Djela apostolska informiraju nas o tome na koji se način učenništvo može i treba živjeti u Duhu dok vjernici pronose poruku o Kristu nevjernicima i, čineći tako, sazrijevaju u vjeri. U Otkrivenju Packer vidi da učenništvo ima određeno mjerilo; u tom pogledu, učenništvo bi trebalo biti revno i gorljivo za Krista, koji živi u vjernicima po Svetom Duhu.

Na kraju sam se vratio naravi učenništva koju objavljuju Evanđelja i učenju o učeništvu koje nalazimo u Poslasticama, koje smatram *dvama stupovima* na kojima je Packer sagradio svoju teologiju učenništva. Narav učenništva važna je zato što predstavlja praksu učenništva. Znati što trebamo činiti kao Kristovi učenici ključan je vid života vjernika kao Kristovih sljedbenika. Zatim, učenje o učeništvu jednako je važno zato što nam pokazuje kako trebamo razumjeti učenništvo, posebno dok ga živimo u sili Duha. Packer upozorava da se ova dva stupa – narav ili praksa učenništva i učenje ili teorija učenništva – nikada ne smiju razdvajati. Štoviše, on ima jako dobar razlog za svoje upozorenje: razdvajanje ovih stupova

nesumnjivo vodi k životu kojemu nedostaje autentična vjera u Krista, koji je svoje učenike poučio ne samo što ići za njim podrazumijeva teoretski nego i kako bi se hodanje za njim trebalo živjeti u praksi svakoga dana.

Na kraju, evo vrlo kratkoga popisa onoga što smatram snažnijim i slabijim stranama Packerova pristupa Novom zavjetu u razmatranju učenitstva. Uspio sam izdvojiti tri vida koja smatram snažnijim stranama Packerova pristupa. Prva snažnija strana Packerova korištenja Novoga zavjeta za njegovu teologiju učenitstva je činjenica da široko koristi Novi zavjet dok ističe građevne blokove učenitstva. Druga je snažnija strana to što njegovo korištenje Novoga zavjeta za teologiju učenitstva uzima u obzir cijelu Bibliju kao Božju objavu. Još jedna snažnija strana tiče se njegove odlučnosti da teoriju i praksu, nauk i primijenjenu duhovnost, drži u bliskom odnosu, što njegov pristup ne čini samo holističkim nego i snažno povezanim. Što se mogućih slabijih strana Packerove metodologije tiče, trebao bih možda spomenuti to da se čini kao da ne koristi sve novozavjetne knjige za svoju teologiju učenitstva – ili je možda slučaj da nisam još uspio uočiti svako javljanje teme učenitstva u spoju s biblijskim stihovima iz izvora, posebno Poslanica, s kojima smatram da se Packer nije bavio. Još jedna moguća slabija strana – iako je „slabija strana“ previše snažan izraz za to – je što Packer, unatoč svojem širokom korištenju Svetoga pisma, a posebno Novoga zavjeta, po svemu sudeći ne koristi biblijske komentare kako bi potkrijepio svoje zaključke. Shvaćam da bi to možda bilo previše tražiti od povijesnog teologa i dogmatika, što je bila Packerova uža znanstvena specijalnost, ali to je jedna stvar koju sam primijetio dok sam pregledavao njegova djela. Posljednje što sam smatrao problematičnim je to što nam Packer nije ponudio jedinstvenu i sustavnu teologiju učenitstva; ono što imamo su različita upućivanja na učenitstvo koja su raštrkana po mnogim njegovim knjigama, ali ne postoji integrirana perspektiva o učenitstvu koju je sam Packer ponudio.

Popis literature

- Alwinson, P. 2015. *Like Father, Like Son: How Knowing God as Father Changes Men*. Greensboro: New Growth Press.
- Anderson, C. J. 2016. *The Faithful Artist: A Vision for Evangelicalism and the Arts*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Baker, V. W. 2012. *Evangelism and the Openness of God: The Implications of Relational Theism for Evangelism and Mission*. Eugene: Pickwick Publications.
- Bayes, J. F. 2010. *The Apostles' Creed: Truth with Passion*. Eugene: Wipf and Stock.
- Bridges, J. 2014. *Growing Your Faith: How to Mature in Christ*. Colorado Springs: The Navigators.

- Demetrian, G. 2014. *In Quest of a Vital Protestant Center: An Ecumenical Evangelical Perspective*. Eugene: Wipf and Stock.
- Ekstrand, D. W. 2012. *Soul Transformation*. USA: Xulon Press.
- George, C. 2006. *Sacred Travels: Recovering the Ancient Practice of Pilgrimage*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- George, T. 2009. *J. I. Packer and the Evangelical Future: The Impact of His Life and Thought*. Grand Rapids: Baker Publishing Group.
- Goldsworthy, G. 2000. *Preaching the Whole Bible as Christian Scripture: The Application of Biblical Theology to Expository Preaching*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Gross, E. M. 2013. *Authentic Discipleship: A Workbook to Help You Follow Jesus Intentionally*. Apopeka: Reliance Media.
- Hazen, C. J. 2018. *Fearless Prayer: Why We Don't Ask and Why We Should*. Eugene: Harvest House Publishers.
- Hensarling, R. 2012. *The Biblical Gospel: Its Significance and Impact in Spiritual Renewal*. Bloomington: WestBow Press.
- Hood, J. B. 2013. *Imitating God in Christ: Recapturing a Biblical Pattern*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Liew, V. M. 2014. *The Wedding at Cana: Experiencing the Glory and Kingdom*. Bloomington: WestBow Press.
- MacArthur, J. 2013. *Strange Fire: The Danger of Offending the Holy Spirit with Counterfeit Worship*. USA: Thomas Nelson.
- McGowan, A. T. B. 2008. *The Divine Authenticity of Scripture: Retrieving an Evangelical Heritage*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- McGrath, A. E. 2019. *Mere Discipleship: Growing in Wisdom and Hope*. Grand Rapids: Baker Publishing Group.
- _____. 2020. *J. I. Packer: His Life and Thought*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Mulholland, D. 1999. *Mark's Story of Jesus: Messiah for All Nations*. Eugene: Wipf and Stock.
- Murison, C. B., i D. M. Benson. 2018. „Reimagining Christian Schools as Revelatory Communities“. U: *Reimagining Christian Education: Cultivating Transformative Approaches*, ur. J. M. Luetz, T. Dowden, i B. Norsworthy, 75-90. Singapore: Springer Nature Singapore.
- Ogden, G. 2019. *Discipleship Essentials: A Guide to Building Your Life in Christ*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Packer, J. I. 1958. *“Fundamentalism” and the Word of God*. Grand Rapids: Eerdmans Publishing Company.

- _____. 2005. *Keep in Step with the Spirit: Finding Fullness in Our Walk with God*. Grand Rapids: Baker Publishing Group.
- _____. 2010. *Decisions: Finding God's Will*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- _____. 2011. *Concise Theology: A Guide to Historic Christian Beliefs*. Carol Stream: Tyndale House Publishers.
- _____. 2023. *Knowing God*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Scott, D. C. 2018. *Re-Envisioning Transformation: Toward a Theology of the Christian Life*. Eugene: Wipf and Stock.
- Simuț, C. C. 2022. *Spiritual Formation: A Concise Introduction and Guide*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Solomon, R. M. 2020. *The Sovereign God and the Christian Disciple*. Singapore: Armour Publishing.
- _____. 2022. *The Spiritual Leader: Lessons from the Book of Nehemiah*. Singapore: Discovery House Publishing.
- Steinreich, J. 2016. *A Great Cloud of Witnesses*. USA: Lulu Press.
- Stewart, H. 2017. „Discipleship in Small Churches“. U: *Small Church, Excellent Ministry: A Guidebook for Pastors*, ur. J. C. Farmer, 112-136. Eugene: Wipf and Stock.
- Thomas, G. 2003. *Authentic Faith: The Power of a Fire-Tested Life*. Grand Rapids: Zondervan.
- Zarley, K. 2015. *Solving the Samaritan Riddle: Peter's Kingdom Keys Explain Early Spirit Baptism*. Eugene: Wipf and Stock.

Corneliu C. Simuț

J. I. Packer's Use of the New Testament for His Doctrine of Discipleship

Abstract

This paper investigates how J. I. Packer, one of the most prominent Evangelical theologians of the 20th and 21st centuries, used the New Testament to build his perspective on discipleship. While a systematic presentation of discipleship is not available in Packer's works, his numerous references to the term reveal his deep preoccupation with the subject. Hence my decision to trace his steps back to the way he uses the New Testament to devise a holistic understanding of discipleship. To achieve this goal, I took several steps of my own, first to study his general view of the Bible, second to go a bit deeper in the same direction by seeing how

he works with the New Testament as the fundamental source for his theology of discipleship, and then – the remaining four steps – have to do with Packer’s actual use of New Testament books for his doctrine of discipleship; in this respect, I read about his thoughts on discipleship as he read about it in the four Gospels, in the epistles (Pauline and otherwise), the Acts of the Apostles, and the Book of Revelation. I also did a brief research on what I called Packer’s “two pillars” of discipleship, which he identifies as the nature of and the teaching about discipleship – the former being revealed in the Gospels, and the latter in the epistles. The fact that I went beyond the Gospels and the epistles into a succinct investigation of the Acts of the Apostles and the Book of Revelation is merely a natural consequence of my original intention of tracing Packer’s way throughout the entire New Testament for his theology of discipleship. In the end, though, this study is not merely a search into Packer’s use of the New Testament for his view of discipleship, but also an opportunity to extract some essential features of discipleship which he came across as he studied each literary genre of the New Testament.

Suprotni vjetrovi pušu u pramac kršćanskoga visokog obrazovanja: možemo li se popeti na visove biblijskog obrazovanja... ako ne postavimo čvrst temelj učenja?¹

Dennis Allen

ORCID: 0000-0002-6827-4089

The Disciple Dilemma

dennis@theallencorp.com

UDK: 27-318: 2-756(73)

Kategorija: Izlaganje sa skupa

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.7>

Sažetak

Ovaj članak istražuje izazove s kojima se suočavaju institucije kršćanskoga visokog obrazovanja, a usredotočuje se na trendove i „suprotne vjetrove“ koji prijete operativnoj održivosti. Članak tvrdi da se ove institucije nalaze u rizičnom trenutku gubitka svoje misije s obzirom na svoju ukorijenjenost u šire kulturološke pomake od biblijskoga kršćanskog učenja. Članak koristi procjenu rizika u stilu one koju koriste brokeri s Wall Streeta te svrstava institucije u četiri kategorije na temelju broja studenata i ulaganja: uspješne, obećavajuće, inertne i posrnule. Analiza pokazuje da značajna većina kršćanskih škola spada u posrnuću ili obećavajuću kategoriju zbog čega je upitna njihova dugoročna održivost. Članak predlaže da glavni uzrok ovih izazova nije ni u pokušavanju ni u neuspjehu da se natječu sa sekularnim školama, nego u zanemarivanju učenja koje je Krist poučavao i to najviše u crkvama iz kojih stoga dobivaju studente koji nisu dovoljno napredovali u učenju. Članak zagovara povratak „empirejskom učenju“, pri čemu je važno da predavači zaista podižu učenike. Usredotočujući se na učenje, kršćanske obrazovne institucije mogu povratiti svoju konkurentsku prednost i ispuniti svoju misiju stvaranja obrazovanih Kristovih učenika. Članak zaključuje kako put prema naprijed podrazumijeva stavljanje učenja ispred pukog obrazovanja u svr-

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenja među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

hu plovidbe ususret suprotnim društvenim vjetrovima s kojima se kršćansko visoko obrazovanje suočava.

Ključne riječi: *učeništvo, kršćansko vodstvo, kršćansko visoko obrazovanje, nereligiozni, bivši vjernici, misija, kršćanska kultura*

Uvod

Veoma sam zahvalan za mogućnost da podijelim s vama ovaj govor na Međunarodnoj teološkoj konferenciji „Učeništvo u evandeoskim crkvama“ u Zagrebu. Sličnu sam prezentaciju iznio pred glavnim akademskim referentima američkoga akreditacijskog odbora „Udruženja za biblijsko visoko obrazovanje“ [„The Association for Biblical Higher Education“ (ABHE)] krajem prošle godine. Predstaviti ću prošireno istraživanje i otkrića do kojih sam došao pišući knjigu *The Disciple Dilemma*.

Želim se predstaviti u nekoliko riječi. Služio sam kao glavni izvršni referent za šest industrijskih korporacija pod pokroviteljstvom Wall Streeta kako bih im pomogao povratiti održivu, unosnu operativnost. Istih sam godina služio kao starješina i učitelj u izrazito velikim, srednjim i malim crkvama u gradovima u kojima smo moja supruga i ja živjeli. Naša smo zapažanja i istraživanja izazova, koje smo nazvali „suprotnim vjetrovima“ s kojima se suočava zapadna crkva, prilagodili za ovaj članak koji se bavi nekim istim simptomima i osnovnim uzrocima koji nastaju u kršćanskom visokom obrazovanju.

Iznosim tezu da se institucije kršćanskoga visokog obrazovanja suočavaju s kratkoročnim rizicima održivosti. Rizici su nastali zbog iskrivljenja namjere i gubitka misije ovih institucija. Gubitak misije zatim ostavlja traga na kršćaninovu pravom identitetu, smislu i svrsi. Nadalje, ovo pogoršanje zatim metastazira čak i dalje od učenika kao pojedinaca te krene ugrožavati crkve i, što je srž ovoga članka, održivost i vitalnost kršćanskih škola i teoloških učilišta na Zapadu. Takvi negativni zapadnjački trendovi zatim migriraju u globalizirajuće društvene arene, primjerice, crkava i škola Središnje Europe. Ne želim biti dramatičan, ali želim vas upozoriti kako ova prijetnja dolazi vama, vašoj djeci i vašim prijateljima. Molim vas, nemojte misliti da je ova prezentacija zapravo *podizanje optužnice za neuspjeh* upućeno predavačkom i ostalom osoblju kršćanskih obrazovnih institucija ili lokalne crkve. Zapravo se radi o duboko ukorijenjenom, tradicijom opterećenom izazovu, koji nije nastao preko noći. Zato i ispravljanje ove situacije iziskuje vrijeme.

1. Nepovoljni trendovi na kampusima

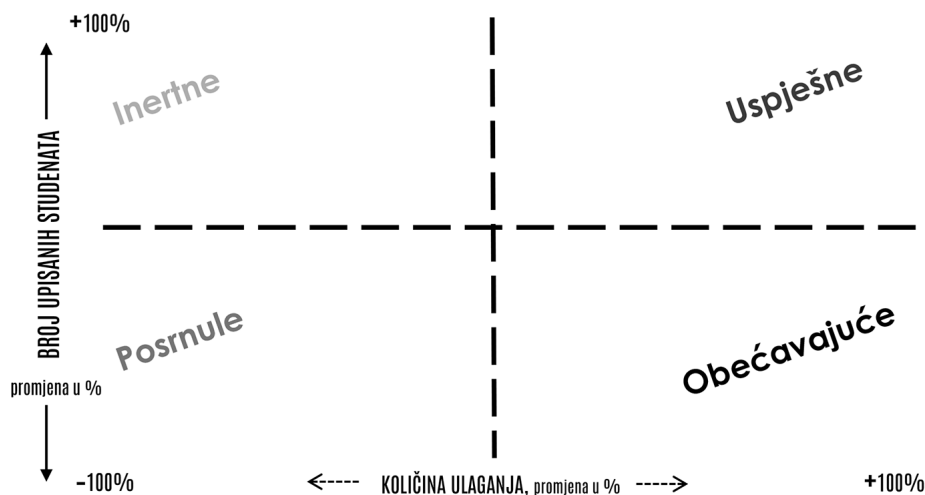
Poduzet ćemo nešto što vam se možda neće svidjeti: analizirat ćemo kršćansko visoko obrazovanje kroz leće kapitalističke procjene rizika nadahnute pojavama

na Wall Streetu. Kao i sve druge organizacije tako je i kršćansko visoko obrazovanje, uz svoj uzvišen poziv, istovremeno i poslovni subjekt. Moguće je procjenjivati rizik kršćanskih institucija koristeći dvije jednostavne i dostupne mjere: broj studenata i količinu ulaganja.

Broj studenata odnosi se i na one fizički prisutne i one koji pohađaju nastavu *online*. Investicija je osebujan izraz, koji prati stanje bilance objekata, razvojnih programa i zadužbina. Broj studenata i količina ulaganja čine temelj uspjeha i dugotrajnog opstanka svake obrazovne institucije.

Sada ćemo raščlaniti podatke u četiri poslovne kategorije (kvadranta). Ovakvu kategorizaciju koriste korporacije i komercijalne konzultantske tvrtke koje obično primjenjuju specijalizirane kriterije relevantne za industriju na osi XY za analiziranje strateške vitalnosti organizacija u tom sektoru. U ovom slučaju, kriteriji koji nas zanimaju su broj studenata i količina ulaganja.

Na Slici 1, koordinatna mreža pokazuje promjene u broju upisanih studenata između 2015. i 2023. godine na okomitoj osi (Y) te promjenu u financijskom ulaganju tijekom istoga razdoblja slijeva nadesno na vodoravnoj osi (X). Isprekidane linije označavaju rast nasuprot padu prema mjernim kriterijima X & Y.

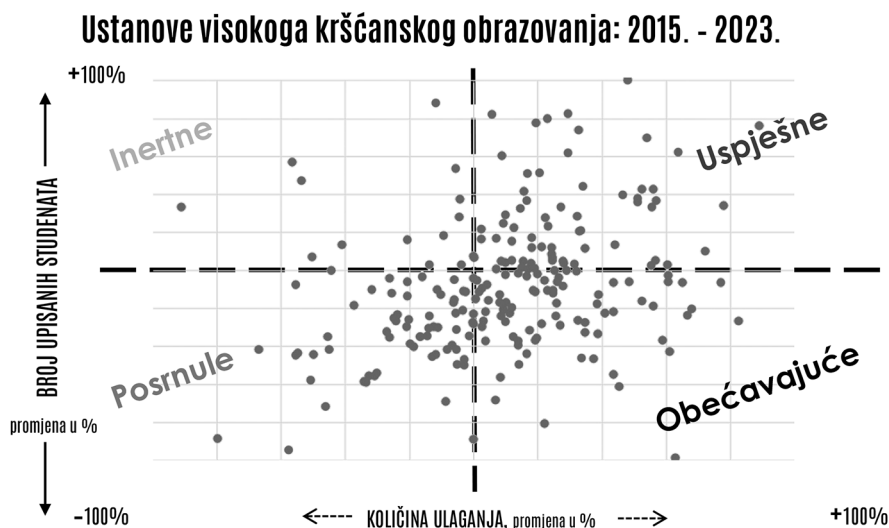
Slika 1: Ustanove visokoga kršćanskog obrazovanja: 2015. – 2023.

Vidite li četiri kvadranta s naslovima? Kvadrant gore desno, „**Uspješne**“, pokazuje sve veći broj upisanih studenata (onih *online* + fizički prisutnih) te sve veća ulaganja u školu. Ne pravi se razlika između izvanrednih i redovnih studenata. Kvadrant dolje desno, nazvan „**Obećavajuće**“, predstavlja sve manji broj upisanih studenata, ali u isto vrijeme sve veća ulaganja – dakle, „obećavajuće“ velika ula-

ganja u objekte, programe, nastavničko osoblje i udobnost potaknut će rast broja upisanih studenata. Kvadrant gore lijevo, „**Inertne**“, gdje broj upisanih studenata nastavlja rasti, ali ulaganja se smanjuju. Kvadrant dolje lijevo, „**Posrnule**“, kategorizira institucije koje istovremeno imaju i sve manji broj upisanih studenata i sve manja ulaganja.

Dvije najpredvidivije mjere koje se koriste na komercijalnom tržištu za „uspješne nasuprot posrnulim“ organizacijama jesu prihodi i unosnost. Komercijalni entitet neko vrijeme može funkcionirati sa sve manjim prihodima, ali ne može dugo preživjeti negativne prihode. U ovom članku tvrdimo da su dvije glavne varijable u kršćanskom visokom obrazovanju broj upisanih studenata i količina ulaganja. Prema ovoj koordinatnoj mreži, broj upisanih studenata odnosi se na prihode, dok se količina ulaganja odnosi na unosnost. Sada možete s pravom tvrditi kako, uz dva navedena, na vitalnost organizacija utječu i brojni drugi kompleksni čimbenici. No ovaj članak tvrdi da ova dva fundamentalno troma indikatora sažimaju učinke mnogih drugih čimbenika u analizi dugotrajne održivosti obrazovnih organizacija.

Slika 2: 234 od otprilike 350 kršćanskih škola visokog obrazovanja registriranih u Sjevernoj Americi prikazane su na temelju podataka dobivenih iz Godišnjih podatkovnih tablica („Annual Data Tables“) akreditacijske organizacije Association of Theological Schools.

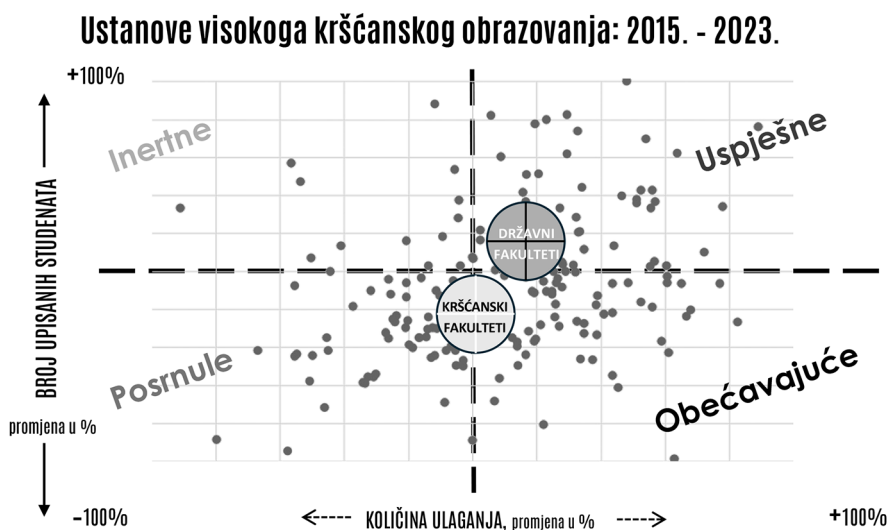

Slika 2: Prikaz 234 kršćanska fakulteta u Sjevernoj Americi

Točke preuzete iz podatkovnih tablica organizacije ATS pokazuju apsolutne promjene u vrijednosti upisa studenata i operativnih ulaganja između 2015. i 2023. godine. Dakle, radi se o razdoblju od osam godina. Zašto nismo uvrstili svih 350 škola? Isključili smo škole koje su počele ili prestale s radom tijekom razdoblja između 2015. i 2023. godine. Zašto? Premda je nekoliko novih škola počelo s radom u tom vremenskom razdoblju, nismo prikazali svih 350 škola zato što su se mnoge od njih jednostavno zatvorile.

1.1. Imamo li problem?

Na prvi nam se pogled može činiti da se shematske točke, više ili manje, kreću oko sredine. Znači li to da je sve, više-manje, u redu? Pogledajte Sliku 3. Primijetite da je „nišan“ KRŠĆANSKI FAKULTETI na granici **Posrnulih i Obecavajućih** kršćanskih škola.

Slika 3: Središnje vrijednosti kršćanskih i državnih fakulteta

Za usporedbu, primijetite na Slici 3 središnju vrijednost državnih škola („nišan“ DRŽAVNI FAKULTETI), do koje smo došli koristeći isti kriterij broja upisanih studenata/količine ulaganja, preuzet iz osvrta u časopisu *The Wall Street Journal* iz 2023. godine (Korn, Fuller i Forsyth 2023). Časopis *The Wall Street Journal* istaknuo je da, iako je u posljednjih nekoliko godina većina državnih škola izgubila novčana sredstva iz državnih i federalnih fondova, one ipak nastavljaju napredovati u pogledu ulaganja.

1.2. Što nam govore brojevi?

Što se tiče kršćanskoga visokog obrazovanja, 67 % škola uvrštenih u ovaj dijagram kategorizirane su ili kao **Posrnule** ili kao **Obećavajuće**. Dodate li tome Inertne škole, 73 % *ovih škola* nalaze se u „riziku“. Zašto u riziku? Zato što tri četvrtine novih *start-upova* koji se nalaze u istim rizičnim kvadrantima *podbace unutar razdoblja od pet godina* (Gage 2012).

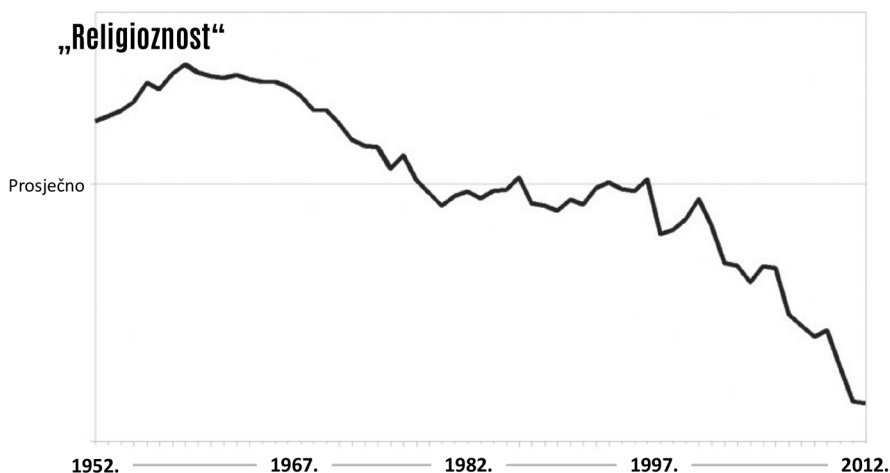
Počnimo sagledavati simptome. Vođe teoloških učilišta i kršćanskih sveučilišta u Sjevernoj Americi primijetili su ova dva uobičajena (simptomatska) problema (Berding 2014; Bouma 2015; Cary 2022):

- biblijska je pismenost među novim studentima u opadanju
- tjeskoba i stres među studentima izjeda budžete i zatrpava osoblje obvezama.

Ovi su trendovi simptomi jedne dublje pojavnosti jer to nisu uzroci, ali ni samo posljedice pojednostavljenih stvari kao što su privlačnost života u kampusu. Trendovi ističu da postoje uzročni korijeni ispod površine koje je potrebno istaknuti. Kako bismo bolje vidjeli osnovni obrazac, sagledat ćemo još simptoma s kojima se kršćanstvo suočava te potom razmotriti kako ići naprijed po pitanju kršćanskih škola.

2. Problem je dublji od pukog broja studenata

Slika 4 je „Indeks religioznosti“ – preuzet iz recenziranoga časopisa *Sociological Spectrum* (Grant 2008). Oko 1998. godine, indeks je počeo strmoglavo padati. Ovaj pad označava isto vrijeme kada su se na sjevernoameričkoj sceni počeli pojavljivati „nereligiozni“ i „bivši vjernici“.

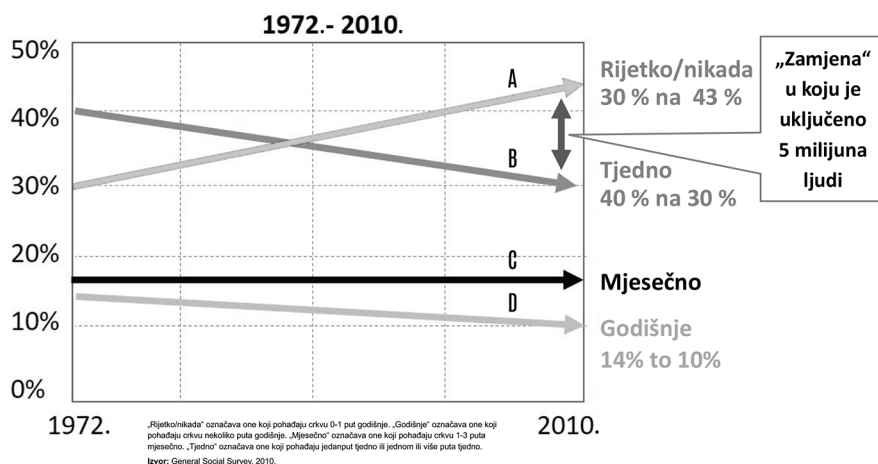

Slika 4: Indeks religioznosti između 1952. i 2012. godine

Lokalna crkva vas snabdijeva studentima. No je li to dobro? Počnimo s vremenom koje je prethodilo rođenju većine današnjih studenata. Radi se o trideset osam godina između 1972. i 2010. godine: C i D linije na Slici 5 predstavljaju ljude koji rijetko pohađaju crkvu. C i D linija predstavljaju ljude koji u crkvu odlaze „povremeno“. Oni dolaze u crkvu nasumično, na primjer jednom mjesečno ili nekoliko puta godišnje, ali nisu redovito prisutni u životu crkvene zajednice. Tijekom ovih trideset osam godina nije bilo puno promjena na tim crnim i sivim linijama.

Sada pogledajte A i B liniju na vrhu Slike 5. B je linija, koja predstavlja „tjedne“ posjetitelje, zamijenila mjesto A linijom koja predstavlja one koji „nikada/rijetko“ odlaze u crkvu. Ova zamjena A i B linije predstavlja pet milijuna ljudi koji su se počeli udaljavati od kršćanstva u SAD-u između 1972. i 2010. godine. Do 1998. godine, „nereligiozni“ i „bivši vjernici“ (na engleskom: *Nones*, bez crkve; *Dones*, završili su s crkvom/kršćanstvom) došli su na scenu. Mnogi su milenijalci (rođeni ~ 1981. – 1996.) tijekom toga razdoblja bili adolescenti.

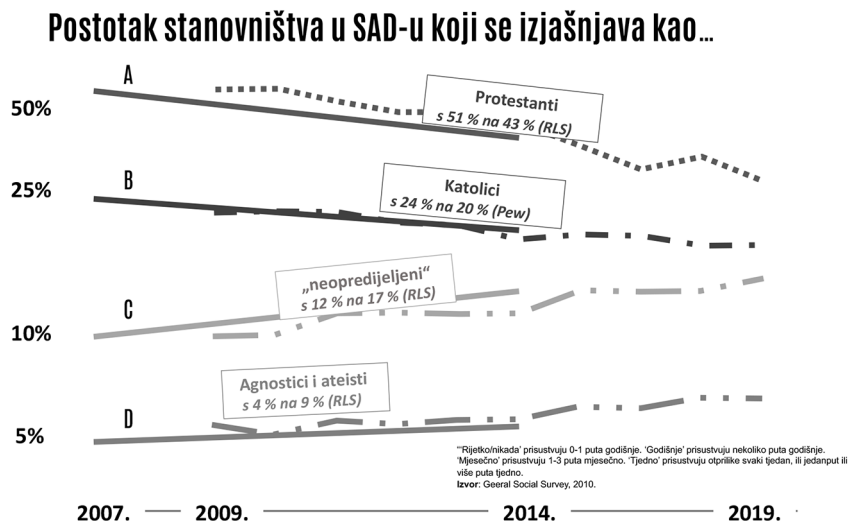
Opadanje pohađanja crkve

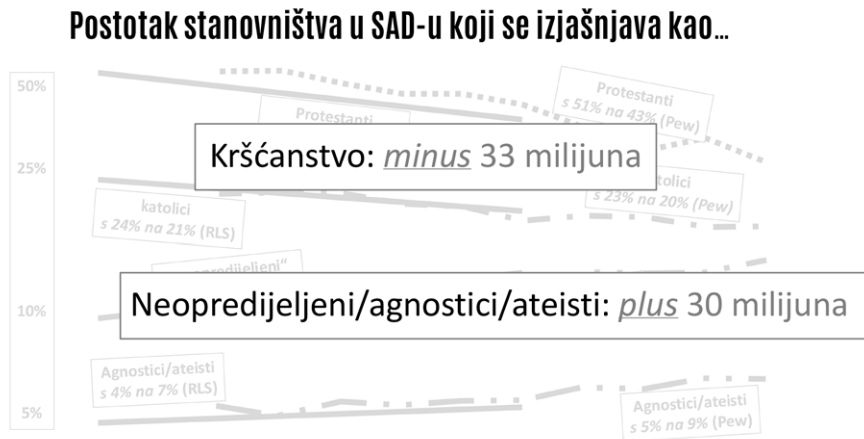
Slika 5: Kršćanska Sjeverna Amerika gubi 5 milijuna ljudi

Nešto recentnija istraživanja: dvije studije, jedna za razdoblje između 2007. – 2014. a druga za razdoblje između 2009. – 2019., zapazile su promjenu u ljudima koji se na Zapadu izjašnjavaju kao kršćani. Primijetite na Slici 6 pad A (protestantske) i B (katoličke) linije. Također, uzlet C i D linije koja označava „neopredjeljene“ te agnostike i ateiste. Ove dvije studije zajedno ističu da je između 2007. i 2019. godine kršćanstvo napustilo trideset tri milijuna ljudi. Drugim riječima, nisu samo današnji novi studenti (rođeni ~1996. – 2006.) okupani u crkvenom

„bljuvalištu“², nego su vjerojatno i njihovi roditelji bili zahvaćeni ovim deformirajućim trendom. Zajednički „pomak“ razdoblja između 2007. i 2019. godine prikazan je na Slici 7.

Slika 6: Pomak u religioznom/nereligioznom stanovništvu između 2007. i 2019. godine

Slika 7: Ukupan pomak u religioznom/nereligioznom stanovništvu između 1972. i 2019. godine

- 2 Rimski izraz *vomitorium*: Put smješten ispod ili iza redova sjedala u amfiteatru ili stadionu, kroz koji mnoštvo ljudi može brzo izići na kraju događaja.

3. Ne Izlazak, nego – „izlazimo“

Puno sljedbenika više ne slijedi Krista. Kršćanska se kultura mijenjala – i još uvijek se mijenja. Zašto? Što to znači za vas koji djelujete u kršćanskom obrazovanju? Voditelji fakulteta obično pretpostavljaju da im studenti dolaze već utvrđeni kao učenici u svojim lokalnim zajednicama koje su ih poslale te da se sada fakultet može usredotočiti na akademska pitanja. Ovo nije točna pretpostavka, ali ni posve nova priča:

Rodio se u kršćanskoj zemlji, naravno da je kršćanin; njegov je otac bio član Engleske Crkve, pa je i on. Kada se ovakva nasljedna religija prenosi s naraštaja na naraštaj, ne smije nas iznenaditi kada mladi ljudi puni duha i razuma počiju sumnjati u istinitost sustava u kojemu su odgojeni... (Wilberforce 1834, 6).

Teško je prenijeti nešto što nemamo. Prema glavnoj direktorici organizacije Bonhoeffer Project, Cindy Perkins (2023): „Kroz učeništvo je prošlo manje od 20 % pastora, a laika još manje. Suštinski zapravo ne razumijemo što učeništvo uopće znači.“ Što ovdje ne valja? Događa nam se ogroman odljev ljudi koji su odrasli u Crkvi. Učeništvo je u crkvama rijetkost. Broj upisanih studenata u većini kršćanskih fakulteta u opadanju je, baš kao što opada i količina ulaganja u vitalnost kršćanskih škola. Što ovdje ne valja?

Razmotrite druge nedavno dokumentirane trendove među zapadnim kršćanima. Nereligiozni i bivši vjernici koje smo ranije spomenuli? Šest od deset ljudi odraslih u američkom kršćanstvu je *izašlo* (Allen 2022, 4-7; Davis, Graham i Burge 2023, prvo poglavlje; Barna Group. 2015).

1. Trećina kršćana koji su ostali u crkvi smatraju kako „nije njihova dužnost“ govoriti o Kristu, o svojoj vjeri, o „razlogu nade koja je u“ njima (1 Pt 3,15).
2. Više od trećine sjevernoameričkih evangeoskih kršćana smatra kako „Isus nije jedini put ka Bogu“.
3. „Inertni kršćani“: nemaju molitveni život, samostalno ne proučavaju Bibliju, nisu dio bliske zajednice. Štoviše, prosječno pohađanje crkve u Sjevernoj Americi je 1,7 puta mjesečno. Radi se o 82 % ispitanika.
4. „Šutljivi i sputani“: nesposobni, nespremni, neopremljeni govoriti o Kristu ili dati „razlog nade koji je u“ njima. Devet od deset kršćana u Sjevernoj Americi.
5. „Duhovno udaljeni“: gotovo polovica sjevernoameričkih vjernika kaže da je njihov život u Kristu privatn, ograden od transparentne svijesti drugih ljudi.

Ovaj članak neće ni pokušati uhvatiti se ukoštac s nacionalizmom, društvenom pravdom / tribalizmom ili dinamikom moći i zloporabe, odnosno svim onim što još više udaljava od Kristova nauma, smisla i sudbine svakoga vjernika. Ipak, glo-

balizacija ovakvih društvenih pritisaka, poput pet gore navedenih značajki, te širi politički i neliberalni pokreti obuzimaju Europu, kao i Zapad.

Zašto bi ovi marginalizirani Kristovi sljedbenici uopće željeli pohađati kršćanske škole? Kratak, i sve češći, odgovor glasi da jednostavno ne žele. Zašto bi investitori ulagali u organizacije koje nazaduju? Obično to ne čine. Kršćanske škole i teološka učilišta ne bi trebala (i ne mogu) natjecati se protiv jakosti sekularnih škola – pod „jakostima“ mislim na trošenje, sekularnu oštroumnost, katehezu i religijsku apatiju, da ne spominjemo komercijalne zaklade, vladina sredstva i značajne objekte.

Međutim, i kršćani imaju jedinstvena oružja u ovom natjecanju. Četiri ključne biblijske teme: smisao, svrha, identitet i pripadanje, koje, kada su na okupu, znamo kao učenje. Sekularne se škole ne mogu natjecati u tome. Možda mogu nabaciti nekakav privid koji ipak ne može podnijeti dugotrajno natjecanje. Ova temeljna vjerovanja o sebi po pitanju smisla, svrhe, identiteta i pripadanja, nalaze se u središtu onoga što znači biti ljudsko biće te su četiri ideje koje se ispunjavaju jedino u Kristu. *Ove četiri riječi nacrt su biblijskoga učenja.* Takvo učenje, ukoliko ga reformiramo i vratimo na kršćanske fakultete, nudi osnovu „održive natjecateljske prednosti“, što je nešto što je dugoročno jedinstveno za jednu vrstu natjecatelja, ali ne i za druge. Ova četiri stupa učenja održive su natjecateljske prednosti kako u kršćanstvu tako i u kršćanskom visokom obrazovanju.

Što je stvarna misija kršćanskoga fakulteta ili teološkog učilišta? Nadalje, na koji način kultura ovih institucija podupire tu misiju? Nijedan poslovni preokret u koji sam bio uključen nije doživio uspjeh zato što se novac i marketing ulagao na simptome propadanja. Novac i marketing samo se trate sve dok misija i kultura ne postanu jasni vodstvu i zaposlenicima te dok ih ne počnu primjenjivati. Ipak, rijetko susrećem vođe koji razumiju koliko su misija, kultura i vodstvo važni za uspostavu misije i kulture u svrhu ispravljanja posrnule organizacije.

Evo što je posrijedi: okrnjivanje i izostavljanje učenja kakvo je Krist naučavao *temeljni je uzrok* ovih mnogih nepovoljnih trendova koje smo zamijetili u visokom kršćanskom obrazovanju.

Zaključak: Put naprijed pogled je u prošlost – empirejskog učenja

Što je *empirej*³? To nije imperij. Taj izraz označava ono najuzvišenije, najbolje, najizvrsnije. Kristovo empirejsko učenje, Gospodinova verzija učenja, jedini je način na koji se možemo oduprijeti nedaćama s kojima se suočava kršćansko visoko obrazovanje. Štoviše, ovaj povratak k učenju počinje s vama kao edu-

3 Prema Anićeve rječniku, *empirej* je „u grčkoj kozmologiji, najviši dio neba, iznad svih zvjezdanih sfera, tvorba čiste svjetlosti“ (op. prev.), https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFxlURQ%3D&keyword=empirej.

katorima koji ujedno čine učenike. No ovo se ne odvija samo u učionici. Način nadvladavanja ovih suprotnih vjetrova u kršćanskom obrazovanju podrazumijeva uključenost *vas plus jedno* ili možda *dvoje* koji vas slijede i koji imitiraju strast kojom služite Kristu. Također podrazumijeva da s njima dijelite svoje životne neuspjehe i uspjehe te da oni primjećuju načine na koje milostivo odgovarate onima koji vas pitaju o Kristu ili vas zbog njega ruže (Kol 4,6). Ne radi se o jednom semestru ili o nekoliko zajedničkih večera. Radi se o životu koji je otvoren i dostupan tijekom nekoliko godina studentova života. Drugim riječima, put prema naprijed je nastavničko osoblje posvećeno ideji stvaranja učenika i to stvaranja učenika koji čine druge učenicima.

Najdirljivija (i konačna) Isusova smjernica glasila je: „Idite i činite“ (Mt 28,19). Ovo je misija koju, kao Kristovi sljedbenici, imamo pojedinačno i skupno. Za Kristove sljedbenike učeništvo je izvorište smisla, svrhe, identiteta i pripadanja. Simptomi i trendovi koje vidimo u kršćanskom visokom obrazovanju neće se promijeniti sve dok našu održivu natjecateljsku prednost – Kristovo učeništvo, odnosno učeništvo pojedinaca s pojedincima – ne učinimo akademskim iskustvom naših studenata.

Misija motivira ljude da napreduju i čine veće stvari. Istovremeno, sastavni dijelovi misije su učinak i motivacija. Što je naša misija u kršćanskom visokom obrazovanju? *Je li moguće da obrazovanje nije naša misija?* Je li moguće da je vaša misija zapravo stvarati „obrazovane učenike“, a obrazovanje je primarno sredstvo vašega učeništva? Mnogi edukatori tvrdili bi da njihova misija nije učeništvo, nego edukacija. Vratimo se na naš podnaslov: „Možemo li se popeti na visove biblijskog obrazovanja... ako ne postavimo čvrst temelj učeništva?“

Želim vam ponizno predložiti sljedeće: *učeništvo je vaša primarna misija*. Obrazovanje je vaša glavna snaga i talent, ali što je vaša misija? Učeništvo. U kraljevskom utjecaju, vaša misija – kao crkvenog vođe, profesora ili laika – je napredak (stvaranje) učenika, UKSUKSU – što znači „učenici koji stvaraju učenike koji stvaraju učenike“. Cjeloživotno, uspješno stvaranje učenika ključ je za navigaciju društvenim suprotnim vjetrovima koji pušu u pramac kršćanskoga visokog obrazovanja. Želite li da vaša akademija ponovno počne rasti i napredovati, odgajati studente koji će otići u svijet i mijenjati ga kao učenici koji stvaraju učenike? Ili ćete, prije svega, ostati samo, slikovito govoreći, „tvornica činjenica“?

Odrastajući u svojim domovima studenti nisu izloženi učeništvu. Učeništva nema ni u većini njihovih crkava, a nije ga iskusila ni većina njihovih pastora. Studenti nemaju gotovo nikoga da od njih čini učenike. Stoga, profesore, učeništvo mora početi s tobom! Protiv takve oluje učeništva potaknutog Duhom, nijedan suprotan vjetar ne može opstati (Mt 16,18; 28,19).

Popis literature

- Allen, Dennis. 2022. *The Disciple Dilemma*. NY: Morgan James Press.
- Annual Data Tables. *ATS Resources*. <https://www.ats.edu/Annual-Data-Tables>.
- Barna Group. 2015. *The State of Discipleship: A Barna Report Produced in Partnership with The Navigators*.
- Berding, Kenneth. 2014. „The Crisis of Biblical Illiteracy“. *Biola Magazine*. 29. svibnja 2014.
- Bouma, Jeremy. 2015. „Biblical Literacy, Academic Freedom and Christian Liberty“, odlomak iz knjige *The Bible and the University*. Zondervan Academic. 25. veljače 2015. (<https://zondervanacademic.com/blog/biblical-literacy-academic-freedom-and-christian-liberty-an-excerpt-from-the-bible-and-the-university>).
- Cary, Phillip. 2022. *Good News for Anxious Christian*. Grand Rapids: Brazos Press.
- Davis, Jim, Michael Graham, i Ryan P. Burge. 2023. *The Great Dechurching: Who's Leaving, Why Are They Going, and What Will It Take to Bring Them Back?* Grand Rapids: Zondervan.
- Gage, Deborah. 2012. „The Venture Capital Secret: 3 Out of 4 Start-Ups Fail“. *The Wall Street Journal*. 20. rujna 2012.
- Grant, Tobin J. 2008. „Measuring Aggregate Religiosity in the United States, 1952–2005“. *Sociological Spectrum* 28, br. 5: 460–476.
- Korn, Melissa, Andrea Fuller, i Jennifer S. Forsyth. 2023. „Colleges Spend Like There's No Tomorrow“. *Wall Street Journal*. 10. kolovoza 2023.
- Perkins, Cindy. 2023. „Church Growth: Mastering Discipleship with The Bonhoeffer Project“. *The Disciple Dilemma*. 27. srpnja 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=2Ac-v5rQhXk> (00:15:30 – 00:16:30).
- Wilberforce, William. 1834. *A Practical View of the Prevailing Religious System of Professed Christians, in the Middle and Higher Classes in this Country, Contrasted with Real Christianity*. Dublin: Dugdale Publisher.

Dennis Allen

**Headwinds Facing Christian Higher Education:
How Can We Climb the Heights of Biblical Education...
Without a Disciple's Sure Foundation First?**

Abstract

This paper explores the challenges facing Christian higher education institutions, focusing on trends and “headwinds” that threaten operational viability. These institutions are argued to be at risk due to a loss of mission, rooted in a broader cultural shift away from biblical Christian discipleship. The paper uses a Wall Street-style risk assessment to categorize institutions into four quadrants based on headcount and investment: Thriving, Hoping, Inertia, and Struggling. The analysis reveals that a significant majority of Christian schools fall into the Struggling or Hoping categories, suggesting potential long-term viability issues. The paper suggests that the root cause of these challenges is not in attempting or failing to compete with secular schools, but rather, the neglect of discipleship as taught by Christ, predominantly in churches, thence passed along as under-discipled rising students. The paper proposes a return to “Empyrean Discipleship,” emphasizing the importance of faculty members as visible disciple-makers. By focusing on discipleship, Christian educational institutions can regain their competitive advantage and fulfill their mission of creating educated disciples. The paper concludes that the path forward involves prioritizing discipleship over mere education to navigate the social headwinds facing Christian higher education.

Slijediti Isusa u brizi za stvorenje: što nas o tome uči magarac u Mt 21,1-11?¹

David Kovačević

ORCID: 0009-0006-1998-7134

Evangeosko teološko veleučilište, Osijek

david.kovacevic@evtos.hr

UDK: 27-318:2-145.3:27-247.4

Kategorija: Pregledni rad

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.18.2.8>

Sažetak

Osnovno pitanje u ovom članku je zašto Isus koristi životinju – magarca kod svog ulaska u Jeruzalem i što to govori o njegovom odnosu prema stvorenju? Glavni doprinos autora ovdje će biti polju brige za Božje stvorenje kroz kristološku perspektivu i analizu biblijskog teksta iz Mateja 21,1-11. Analiza će ukazati kako Isus u Mateju 21,1-11 po magarcu otkriva svoj kraljevski identitet, ponizni karakter te poziva na promjenu, nasljedovanje i drukčiju eshatološku budućnost. To skupa ukazuje kako Isus želi koristiti životinjski svijet kako bi otkrivao svoj identitet, atribut ili karakter te komunicirati narav budućega svijeta u koji poziva one koji ga slijede. Isus kao ponizni kralj ima misiju dovesti sve stvari u red, svoje palo stvorenje povesti prema „novom stvorenju“ gdje će se dogoditi konzumacija mira između čovjeka i Boga i ostatka Božjeg stvorenja. Koristeći „metodu oporavka“ ili ponovnog iščitavanja biblijskog teksta iz perspektive ekološki svjesne egzegeze, autor uzima u obzir značenje relevantnih starozavjetnih tekstova.

Ključne riječi: briga za Božje stvorenje, kristologija, životinje, magarac, učeništvo

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učeništva među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

Uvod

Imaju li učenitstvo i briga za stvoreno nešto zajedničko? Dave Bookles² (2008) i Steven Bouma-Prediger³ (2023, 131-171) vjeruju kako je briga za stvoreno esencijalni dio procesa kršćanskog učenitstva. Bookless tvrdi kako se ponekad govor o učenitstvu svodi na moralne i etičke stavove koje kršćani trebaju imati. Rijetko se briga o Božjem stvorenju uključuje kao dio treninga kršćanskog učenitstva. Prema njemu to je čudno jer je Božje stvorenje jedno od središnjih tema Biblije te stoga ne možemo biti istinski Isusovi učenici ako ne brinemo za Božje stvorenje (Bookless 2008, 88-89). Slično mišljenje imaju i, primjerice, Richard Bauckham (2010, 1-2) i Jonathan i Douglas Moo (2018, 23-24).

Puno je nejasnoća glede toga kako definirati kršćansko učenitstvo. Budiselić (2023, 33) o tome piše u svojoj knjizi *Učenitstvo na Isusov način* u kojoj donosi nekoliko korisnih zaključaka: a) u Mateju 28 Isus nas nije pozvao činiti obraćenike, već učenike (2023, 37); b) Biblija ne donosi konkretnu definiciju učenitstva, već nam pokazuje što bi ono trebalo biti (2023, 40); c) također, svrha učenitstva, kako zaključuje Budiselić (2023, 41), kao i drugi brojni autori koje navodi, jest biti poput Isusa.

Ovakva pojednostavljena, ali sadržajna definicija, vodit će nas u postavljanju mjerodavnog pitanja u ovom članku. Ako je svrha procesa biblijskog učenitstva biti poput Krista, što onda znači slijediti Krista u mandatu brige za Božje stvorenje? Ovome možemo pristupiti na različite načine analizirajući različite dijelove biblijskog teksta i teologije. U ovome radu fokusirat ćemo se na sljedeći novoza-vjetni tekst: Matej 21,1-11. Zašto Isus koristi životinju – magarca kod svog ulaska u Jeruzalem i što to govori o njegovu odnosu prema stvorenju? Glavni doprinos autora ovdje će biti polju brige za Božje stvorenje kroz kristološku perspektivu i analizu biblijskog teksta iz Mateja 21,1-11. Analiza će ukazati kako Isus u Mateju 21,1-11 po magarcu otkriva svoj kraljevski identitet, ponizni karakter, te poziva na promjenu, nasljedovanje i drukčiju eshatološku budućnost. To skupa ukazuje kako Isus želi koristiti životinjski svijet kako bi otkrivao svoj identitet, atribut ili karakter te komunicirati narav budućega svijeta u koji poziva one koji ga slijede.

O ulozi životinja u Bibliji pisali su i različiti domaći autori. Ovdje ćemo spomenuti, primjerice, Miljenku Grgić i Danijela Berkovića. Grgić u svom radu opisuje svojevrstu teologiju biblijske zoologije u Postanku 1. Prema njoj životinje su Božje blago, a ljudi Božji pastiri kojima je povjerena briga o životinjama i ekosustavu. Zaključke temelji na egzegezi Postanka 1 u kojoj su životinje određene u odnosu prema neživoj prirodi, a ljudi prema životinjama. Prema ovoj perspektivi životi-

2 Direktor teologije u organizaciji A Rocha – globalnom evanđeoskom forumu za razumijevanje relevantnosti kršćanske vjere za pitanja problematike okoliša.

3 Leonard and Marjorie Maas, profesor reformirane teologije na Hope College u Hollandu, državi Michigan.

nje nisu dodatak, već esencijalni dio Božjeg plana za svijet (Grgić 2019, 338-339). Berković u svojoj knjizi *Biblijski bestijarij* pokušava dati svojevrсни enciklopedijski pristup uložiti životinja u Bibliji. On drži kako je pitanje o životinjama u Bibliji više od pitanja „suodnosa čovjeka i životinje“. Prema njemu životinje u Bibliji imaju paradigmatiku ulogu prema teološkim istinama koje se u Bibliji nastoje izreći (Berković 2022, 57-58).

Koristeći metodu ponovnog iščitavanja biblijskog teksta iz perspektive ekološki svjesne egzegzeze ili „metode oporavka“, kako je predstavljaju Douglas i Jonathan Moo (2018, 31-40), uzet ćemo u obzir značenje relevantnih starozavjetnih tekstova kao što su, primjerice, Zaharija 9,9; Izaija 62,11 i drugi. Što je metoda oporavka u kratkim crtama? U svjetlu aktualizacije brige za okoliš Jonathan i Douglas Moo promišljaju interpretaciju (hermeneutiku) biblijskog teksta ili kako čitati i tumačiti biblijski tekst u kontekstu brige za okoliš (Moo i Moo 2018, 31). U svojoj analizi kao polazište za diskusiju navode djelo *Greening Paul*, koje su napisali David Horrell, Cherryll Hunt i Christopher Southgate (Moo i Moo 2018, 32-34). Oni u svojoj knjizi analiziraju tri najčešća pristupa koja se koriste u interpretaciji Biblije u kontekstu brige za okoliš: „otpor“ (eng. *resistance*), „strategiju revizije“ (eng. *revisionism*) i „strategiju oporavka“ (eng. *strategy of recovery*) (Horrell, Hunt, i Southgate 2010, 11-32).

Što u načelu predlažu ove tri opcije? Otpor je slika koja ilustrira pokušaje nekih, posebno liberecijskih i feminističkih teologa, da nasuprot jasnim smjerovima Svetoga pisma učitaju svoje ideologije u biblijski tekst iako njih tamo jasno nema u takvim oblicima (Moo i Moo 2018, 33). Revizija je slika koja ilustrira pokušaj u kojemu smo svjesni da čitamo biblijski tekst iz perspektive svoga konteksta i prioriteta, i tako mi kao čitatelji dajemo novo značenje tekstu, ali to radimo sa sposobnošću da pokažemo kako je naše značenje u skladu cjelovite poruke određene biblijske knjige. Značenje se nalazi u susretu teksta i čitatelja. Ovakav pristup primjenjuju Horrell, Hunt i Southgate (Moo i Moo 2018, 33). Oporavak je slika koja ilustrira pokušaj ukazati kako Biblija u osnovi jest knjiga u kojoj postoji svijest potrebe brige za naš planet i Božje stvorenje općenito, ali je on godinama bio zanemaren i u sjeni drugih prioriteta (Moo i Moo 2018, 33).

Moo i Moo (2018, 34) se ne slažu sa zaključkom koji zauzimaju Horrell, Hunt i Southgate. Najveći problem koji oni imaju s njihovim zaključkom nalazi se u frazi „davanje novog značenja biblijskom tekstu“. Njihovo je razumijevanje kako Biblija ima značenje unutar svojega konteksta koje se ne mijenja u susretu s čitateljem. Njihov je pristup bliži „strategiji oporavka“. Oni vjeruju kako Biblija sadrži svijest o važnosti brige za Božje stvorenje ili okoliš. Stoga Bibliju trebamo čitati ekološki svjesni koristeći standardne alate biblijske egzegzeze (Moo i Moo 2018, 34).

1. Matej 21,1-11 kao ispunjenje starozavjetnog proročanstava

Kako bi argumentirao iz kojeg razloga Isus koristi magarca kod svog ulaska u Jeruzalem, Matej u 21,4-5 kaže kako se to dogodilo kako bi se ispunilo ono što je rečeno po proroku. Prije analize samog sadržaja našega teksta kratko ćemo analizirati Matejevu upotrebu Staroga zavjeta u Mateju 21,4-5.

U Mateju 21,2-5 čitamo kako je Isus poslao svoje učenike da mu dovedu magaricu i njezino mlado kako bi koristeći ih, ušao u Jeruzalem. Autor daje tumačenje kako se to zbilo kako bi se moglo 'ispuniti' (grč. πληρώω)⁴ ono što je rečeno po proroku. Nolland (2005, 834) tvrdi kako je 4. retku deveta od deset formula ovoga tipa u Evanđelju po Mateju u kojima se na temelju citata iz starozavjetnog Pisma tumači određeni čin koji prethodi tome citiranju. Sukladno tomu, korištenje ove životinje od strane Isusa, ovdje konkretno mladog magarca, za njegov kraljevski ulazak u Jeruzalem, ima svrhu ispunjavanja starozavjetnog Pisma (Hagner 1995, 593).

McCuistion (2016, 1) ukazuje kako je Matejeva upotreba koncepta πληρώω ili koncepta ispunjenja sa svrhom ukazati kako se u Isusu nastavlja priča izraelskog naroda. Matejevo evanđelje prvenstveno je upućeno helenskim Židovima (u dijaspori) i kršćanima židovskog porijekla kako bi njihovo razumijevanje Isusa snažnije povezao s korijenima u starozavjetnim pismima. McCuistion vidi ispunjenje starozavjetnog proročanstva u Isusu u smislu traženja tipologije ispunjenja. Primjerice, u Isusu prepoznaje mesijansku figuru koja u Govoru na gori (Mt 5-7) donosi bolji Zakon. Ili u Isusovu izlasku iz Egipta vidi tip izlaska Izraela iz Egipta, time što Isus ne pada na kušnjama u pustinji poput Izraela. Na taj način Isus postaje puniji izričaj Izraela kao mesija i kralj. McCuistion (2016, 1-2) zaključuje kako Matej povezuje svoje slušatelje s poviješću Izraela tako što ona postaje živa i puna u Isusu. I drugi su autori uradili opsežne studije koje se bave Matejevim korištenjem Starog zavjeta.⁵

Važno egzegetsko pitanje ovdje je na koji se starozavjetni tekst Matej referira. Prema Nollandu (2005, 835) Matej ovdje radi kombinaciju Zaharije 9,9 i Izaije

4 U Novom zavjetu riječ πληρώω (*plēroō*) ima značenje: „doći kraju, završiti se” (Dj 7,30); ‘biti potpun, imati puni stupanj’ (Dj 13,52); ‘učiniti da nešto bude puno’ (Mt 13,48; Dj 2,2); ‘učiniti potpunim’ (Rim 8,4; Otk 6,11); ‘završiti, završiti aktivnost’ (Dj 12,25); ‘opskrbiti u potpunosti, opskrbiti svime što je potrebno’ (Fil 4,18); ‘potpuno objaviti, potpuno ispričati’ (Rim 15,19); ‘dati pravi smisao’ (Mt 5,17; Gal 5,14); ‘implicira ispunjenje’ (Mt 1,22)” (Swanson 1997). Riječ je vezana za ispunjenje proročkih govora, ili u Mateju kada se koristi Pismo kao dokaz za objašnjenje događaja koje Matej opisuje (Kittel, Friedrich, i Bromiley 1985, 868-869).

5 Za više o Matejevu korištenju Staroga zavjeta vidi: Gundry, R. H. 1967. *The Use of the Old Testament in St. Matthew's Gospel: With special reference to the Messianic hope*. Leiden: Brill; Menken, M. J. J. 2004. *Matthew's Bible: The Old Testament Text of the Evangelist*. Leuven: Peeters; Soares-Prabhu, G. 1976. *The Formula Quotations in the Infancy Narrative of Matthew: An Enquiry Into the Tradition History of Mt 1-2*. Rome: Biblical Institute Press.

62,11. McCuistion (2016, 7) i Hagner (1995, 593) uočavaju isto. Hagner (1995, 593) dodaje kako prvi uvodni dio citata dolazi iz Izaije 62,11, dok je drugi dio iz Zaharije 9,9 moguće ili iz memorije ili bogoslužja – liturgije. Oba teksta, u svom širem kontekstu, prema njemu najavljuju dolazak mesije spasitelja (Hagner 1995, 594). Stendahl (1991, 39) uočava kako su još Origen, Euzebij, Jeronim i drugi crkveni oci uočili određene takozvane nepravilnosti Mateja u citiranju Starog zavjeta. Stendahl (1991, 40) naznačuje kako su općenito evanđelisti i apostoli, kada bi citirali Stari zavjet, preferirali hebrejski tekst prije negoli LXX te da bi njihov citat ustvari bio njihovo razumijevanje značenja originalnog teksta, ne doslovan citat.

Hagner (1995, 594) također uočava kako Matej ispušta prvi dio Zaharije 9,9 navodeći drugi koji govori o poniznosti kralja koji dolazi. Vjeruje kako Matej to čini da bi naglasio ponizni karakter mesijanskoga kralja. I potom Matej koristi prvi dio Izaije 62,11 kao upozorenje: „Recite kćeri sionskoj“ umjesto iz Zaharije 9,9: „Klikći od radosti kćeri sionska“, sa svrhom da pozove Božji narod na nasljedovanje. Dakle, Matej ovdje ne stavlja naglasak na radovanje zbog ulaska kralja – mesije, već donosi upozorenje o potrebi sagledavanja svoga stanja s obzirom na mesiju, ali ujedno i poziv na nasljedovanje poniznoga kralja.

Zaključujemo kako Matej koristi Stari zavjet kako bi u Isusu svojim čitateljima potvrdio ispunjenje proročkih predskazanja o mesiji i kralju koji načinom svoje ponizne vladavine poziva na nasljedovanje i preispitivanje vlastitog stanja pred Bogom.

2. Uloga magarca i Isusov kraljevski identitet

Osnovno pitanje koje želimo postaviti u ovom članku je zašto Isus koristi ovu životinju – magarca kod svog ulaska u Jeruzalem i što nas to uči o njegovu odnosu prema stvorenju? U Mateju 21,4-5 čitamo kako se to zbilo kako bi se ispunilo Pismo. Što Isus komunicira ovim činom, odnosno što Matej želi poručiti svojim čitateljima prikazat ćemo u nastavku.

U širem kontekstu, konkretno 21,10 saznajemo kako ovaj tekst, između ostalog, kao funkciju ima i otkrivanje Isusova identiteta: „Tko je ovaj?“ To smo naznačili i ranije, Isus ovdje otkriva svoj identitet kao mesije i kralja iz loze Davidove. Davies i Allison (1997, 112) ističu kako Isus ovim činom izriče javnu tvrdnju o sebi kao mesiji i kralju, ali ne riječima već simboličkim nastupom. To ima za svrhu dovesti Jeruzalem pred odluku o tome tko je Isus.

Dodatni argument da Matej opisivanjem ovoga javnog čina želi potvrditi Isusovo mesijanstvo i njegov kraljevski status, odnosno pripadnost Davidovoj lozi, spomenuti je koncept πληρώω. McCuistion (2016, 1) analizira Matejevo korištenje riječi πληρώω u cijelom Evanđelju tvrdeći kako upravo taj termin Matej koristi

uglavnom kod svojih „tvrdnji o ispunjenju starozavjetnog proročanstva o mesiji“ u Isusu iz Nazareta.

Davies i Allison (1997, 112-113) raspravljaju o žanru ovoga biblijskog izvještaja uspoređujući ga sa sličnima u Bibliji i antičkom bliskom istoku. Kažu kako ovaj evanđeoski izvještaj pripada sličnima u antičkim izvještajima o ulasku kralja, vladara ili heroja u grad. Tako, primjerice, navode 1 Kraljevima 1,32-49 (Solomon), Zahariju 9,9 (eshatološki kralj), 1 Makabejcima 5,45-54 (Juda Makabejac, ulazak Aleksandra Velikog u Jeruzalem) itd. Slični elementi koje takvi izvještaji imaju obično su ulasci vojnih osvajača, prilazak kralja, javna proslava, ulazak u grad, ritualno čišćenje. Evidentno je da sinoptički izvještaji spadaju u ovaj tip (Davies i Allison 1997, 112). Naravno, za Mateja u 21. poglavlju postoje određene specifičnosti. Prvo, ovaj evanđeoski izvještaj nije dio nekoga vojnog osvajanja. Štoviše, Isus kao mesijanski kralj ponizan je u svome karakteru. Drugo, sinoptičari posvećuju puno prostora izboru životinje što nije slučaj u drugim izvještajima osim u 1 Kraljevima i Zahariji. Treće, Isus ne žrtvuje u Hramu, već vrši protest protiv njegovog zloporabe (Davies i Allison 1997, 112-113).

Važno za naše tumačenje ovdje je uočiti starozavjetnu tradiciju koja stoji iza Mateja 21,1-11. Primjerice, 1 Kraljevima 1,33. Tamo David kako bi autorizirao Salomona za svog nasljednika, zapovijeda da posjednu Salomona na mazgu, životinju koja je križanac između magarca i konja. Tu sliku koristi i Isus kod svog ulaska u Jeruzalem s ciljem kako bi ukazao kako je on zakoniti nasljednik na prijestolu Davidovu. Dakle, funkcija je magarca u ovom tekstu višestruka. On je biblijski lik po kojemu Matej daje odgovor na pitanje tko je Isus iz Nazareta. On je zakoniti kraljevski nasljednik iz loze Davidove.

Kraljevska upotreba magarca vidljiva je u Zahariji 9,9. Na njega se referira u Mateju 21,5 i Ivanu 12,15 kao na ono što se ispunilo u Isusu. Također možemo prepoznati tipološku nit Mateja 21,1-11 u Postanku 49,10-11. Tu su elementi kao što je Judina kraljevska loza, idealni kralj kome će se pokoriti svi narodi (Beale i Carson 2007, 63). Kada se u Mateju 21,1-3 navodi: „Gospodinu treba“, postoji namjera naglasiti kako Isus kao kralj ima pravo na imovinu svojih podanika, kako bi ona bila stavljena u službu njihova kralja. Možemo ovdje usporediti sličnu situaciju koju je imao i kralj David u 2 Samuelovoj 16,1-12 (Beale i Carson 2007, 63).

Zasigurno je magarac u Bibliji životinja koja se široko koristila za nošenje tereta kao što o tome, primjerice, čitamo u priči o Josipovoj braći koja nose žito na magarcu u Postanku 42,26 (Ryken 1998, 215). No biblijska tradicija u navedenim tekstovima slijedi bliskoistočnu praksu gdje su se magarci koristili kod kraljevskih ceremonija ili ulaska u gradove poput teksta u 1 Kraljevima 1,33 ili 2 Samuelova 13,19 i 19,26. David je svoga sina Salomona posjeo na mazgu kako bi pokazao kako je on njegov zakoniti kraljevski nasljednik (Ryken 1998, 215).

3. Uloga magarca i Isusov kraljevski karakter: kralj poniznosti i mira

U skladu rečenog do sada Isusovo korištenje magarca kod ulaska u Jeruzalem simbolički je čin koji progovara o njegovom zakonitom kraljevskom statusu. U nastavku ćemo obrazložiti zašto baš na magarcu. Ulazak Isusa na magarcu oslikavao je njegove karakterne crte i programske odrednice kao kralja. Matej citira Zahariju 9,9 kako bi potvrdio Isusov kraljevski status, ali i opisao ga kao kralja. Zaharijin mesija nije ratnički kralj koji u grad ulazi na konju i s oružjem, već ponizno na magarcu, on istrebljuje ratne lukove i konje, on naviješta mir svim narodima i njegova je vladavina do nakraj Zemlje (Zah 9,9-10).

Različiti autori primjećuju ovu tendenciju citiranja Zaharijina proročanstva o mesiji i kralju. Hagner (1995, 594) tvrdi kako proročanstvo iz Zaharije predskazuje mesiju koji je ponizni kralj. Luz (2005, 7) primjećuje kako u središtu Matejeva citata stoji riječ *πραῦς* (*praus*), 'ponizan'. Jednako zaključuje i McCuistion (2016, 7) navodeći kako je poniznost Isusa mesije i kralja jedna od središnjih tema u Matejevu evanđelju citirajući navode kao što su: 4,14-17; 8,17; 12,17-21; 20,28. Isus je, dakle, mesijanski kralj (*βασιλεύς*)⁷ koji je ponizan (*πραῦς*). Istu tu riječ *πραῦς* Isus primjenjuje na sebe u Mateju 5,5 i 11,29 (Hagner 1995, 594). Isus iz Nazareta nije samo kralj po svome srodstvu s Davidom, već i po načinu svoje vladavine. Njegova je vladavina ponizna i blaga poput one Davida i Salomona. No, on je i više od toga. Ne samo da karakterno u svojoj poniznosti nasljeduje svoje praoce, već ih i nadilazi time što će donijeti trajni mir. Tako citirajući Zahariju 9,9-10, Matej određuje smjer tumačenja njegova teksta. Zaharija 9,9 govori o poniznom kralju, a 9,10 govori o kralju koji donosi mir. Isus je ovdje kralj, ali ne jedan od onih koji jašu konja (što bi simboliziralo rat) i nasiljem instaliraju svoju vladavinu, već onaj iz Zaharije 9,9-10 koji je simbol poniznosti (poput Mojsija u Izlasku 4,20) i mira (Ryken 1998, 215).

To su karakterne crte koje nam oslikava Isusovo korištenje magarca. On ulazi u Jeruzalem kao zakoniti kralj, poput Salomona. No ne ulazi u Jeruzalem da bi se suprotstavio Cezaru, ne ulazi na ratnome konju, već ponizno na magarcu da bi donio mir. Tako, magarac kao životinja, otkriva Isusov karakter u ovome odjeljku kao poniznoga kralja koji donosi mir. Štoviše, proročki progovara o Isusu koji će jednoga dana, kao što sada poziva na čišćenje i obnovu Hrama, u cijelosti obnoviti svoje stvorenje i uspostaviti mir, ne samo između čovjeka i Boga, već i između čovjeka i ostatka svog stvorenja.

6 U Novom zavjetu riječ *πραῦς* (*praus*) nosi značenje 'blag, krotak, ponizan' (Mt 5,5; 11,29; 21,5; 1Pt 3,4) (Swanson 1997). U Mateju 21,5 ova se riječ koristi kao ispunjenje proročanstva iz Zaharije 9,9 kako bi se opisao mesija koji ne dolazi nasilno već ponizno donoseći mir (Hauck i Schultz 1964, 649).

7 U Novom zavjetu riječ *βασιλεύς* (*basileus*) koristi se kako bi se govorilo o kralju. Primjerice, u „Mt 1,6; 2,2; Mk 6,14; Iv 1,49; Dj 4,26; 7,10; 1 Tim 1,17; Heb 7,1; 1 Pt 2,17; Otk 17,14“ (Swanson 1997).

4. Uloga magarca i Isusov poziv na promjenu, nasljedovanje i eshatološku budućnost

Kao što smo naznačili u zaključku prošlog dijela, ovaj simbolički ulazak Isusa u Jeruzalem čin je koji nekamo smjera. Kako bismo bolje razumjeli taj smjer, promotrit ćemo širi kontekst Mateja 21 kao i eshatološke naglaske starozavjetnih tekstova koje smo koristili. Nolland (2005, 35) uočava kako Matej u svome korištenju Staroga zavjeta ne samo da analizira Pismo s obzirom na vrijeme na koje se odnosi, on ih svježe adresira na situacije u kojima se nalazi on i zajednica kojoj piše te također koristi proročka Pisma kako bi adresirao budućnost u koju nas vodi Isus kao mesija i kralj. U Mateju 21,13 Nolland (2005, 35) vidi kritiku *statusa quo* u kojemu se Hram nalazi kako bi ukazao na potrebu za drukčijom i boljom budućnošću. Naš tekst prema njemu spada u tvrdnju o idealnoj budućnosti koja je obećana kako bi se kritizirao *status quo* (Nolland 2005, 36).

Isus ovdje nije bio samo uzrujan, pa je zbog toga izvrnuo stolove. Kao i kod ulaska u Jeruzalem, što je bila simbolička radnja koja je za cilj imala komunicirati njegov zakoniti kraljevski autoritet, kao i narav njegove vladavine; tako je i ovo simbolička proročka gesta, s ciljem komunicirati stanje Hrama i potrebu za obnovom. Primjerice, starozavjetni proroci često bi koristili simboličke geste, poput Jeremije koji je nosio jaram, kako bi nešto komunicirali. Isus ovdje komunicira nečisto stanje Hrama i potrebu za njegovim čišćenjem ili obnovom. Davies i Allison (1997, 133-134) slažu se kako možemo povući poveznicu između ova dva čina u 21. poglavlju. Naime, Isus u Jeruzalem ulazi kao kralj što potvrđuje simboličkim činom jahanja magarca, dok u Hram ulazi kao prorok čineći simbolično djelo čišćenja Hrama. Oba čina progovaraju o tome tko je Isus, ali i što on namjerava učiniti. Davies i Allison (1997, 134) ukazuju kako Hram u sebi nosi simboliku centra svijeta. Valja uočiti kako Isus ovdje nije protiv institucije Hrama kao takvog, već njegove zloporabe. Ponovo kao i u prvom odjeljku Matej autorizira Isusov čin tako što citira Pismo. Isto će uraditi i u Isusovu konfliktu s glavarima svećeničkim i pismoznancima. Hagner (1995, 598-599) uočava kako ovaj proročki čin kralja ukazuje na eshatološki cilj Isusove misije.

Uočavanje proročke i eshatološke dimenzije ovih simboličkih radnji daje smjer našem tumačenju u kontekstu brige za Božje stvorenje. Ako na Hram gledamo kao na simbolički centar svijeta, koji opet može biti slika Edena, možemo uočiti proročki čin koji upućuje iznad same radnje i lokacije gdje se sve događa i onoga što Isus želi komunicirati o onome što kao kralj namjerava učiniti. Svijet je u stanju korupcije. No, to ne znači da ga treba zamijeniti neakvom drugom stvarnošću. Treba ga pročititi ili obnoviti. O naravi obnovljenog svijeta saznajemo iz Isusova simboličkog jahanja magarca. Riječ je o svijetu gdje neće biti rata, već mir i ponizni odnosi između njegovih žitelja.

Tako je funkcija magarca ovdje ukazati kako Isus kao zakoniti i ponizni kralj ne donosi samo mir između čovjeka i Boga, već i između čovjeka i ostatka stvorenja. Isus kao pravi kralj pravedno vlada, a magarac se kao predstavnik ostatka stvorenja podčinjava toj vladavini. Svrha Mateja, dakle, nije samo ukazati kako je Isus iz Nazareta mesija i Sin Davidov prema Pismima, već po njegovoj službi ukazati kako postojeći religijski i društveni sustav treba obnovu te da ga Isus vodi prema novom stvorenju (Matej 21,13 i 21,42).

Ovo sve skupa usmjerava da Isusov mesijanski ulazak u Jeruzalem na magarcu tumačimo ne samo u smislu ispunjavanja Pisma, već uvida u budućnost u koju nas on vodi te njegov poziv da ga kao njegovi učenici u njoj slijedimo. Isus kao mesija i kralj ima misiju dovesti sve stvari u red, svoje palo stvorenje povesti prema „novom stvorenju“ gdje će se dogoditi konzumacija mira između čovjeka i Boga, i čovjeka i ostatka Božjega stvorenja. Isus sada anticipira taj mir kao pravi čovjek pokazujući kako vladati u odnosu prema ostatku stvorenja – ponizno - i na koji se način to stvorenje pokorava njegovoj poniznoj vladavini u ulozi magarca.

Što nam je kao učenicima Isusa Krista činiti u svjetlu ovih zaključaka? Luz (2005, 8) ukazuje kako ovaj Isusov simbolički čin ima u sebi uvjeravajuću i pedagošku svrhu. Mi se iz Isusove poniznosti trebamo učiti kako se postaviti prema sustavima u našem svijetu. U ovom tekstu tako imamo odbijanje Isusa od strane učitelja Zakona dok s druge strane imamo prepoznavanje i slijeđenje Isusa kao mesije i kralja od strane učenika. Učenici Isusa Krista tako su pozvani poslušati i slijediti svoga poniznog mesiju i kralja u njegovoj misiji čišćenja i uspostavljanja mira u ovome svijetu, i to kako između Boga i čovjeka, tako i između čovjeka i ostatka Božjeg stvorenja.

Zaključak

U ovom članku postavili smo pitanje kakva je uloga magarca s obzirom na Isusov mesijanski ulazak u Jeruzalem prema Mateju 21,1-11. Zaključili smo kako njegova uloga ima bar trostruku svrhu. Prva je ukazati na Isusov zakoniti kraljevski i mesijanski identitet. Druga je ukazati na karakter Isusa kao mesije i kralja. Treća je ovim simboličkim činom ukazati na eshatološku svrhu Isusa kao mesije i kralja, a ona je obnoviti svoje stvorenje i uspostaviti mir između Boga i čovjeka te čovjeka i ostatka Božjeg stvorenja.

Prvo, Matej je u ovom tekstu nastojao prikazati kako Isus načinom svoga ulaska u Jeruzalem ispunjava starozavjetna proročanstva o mesiji kralju. Kao dokaz citirao je dio Izaije i Zaharije. Uz ove tekstove naveli smo kako se ovdje radi o široj starozavjetnoj tradiciji poput, primjerice, one iz Postanka 49,10-11 gdje Jakov prorokuje o potomstvu svoga sina Jude od koga se vladalačka palica neće odmaknuti dok ne dođe onaj kome ta palica pripada i koji svoga magarca uz čokot privezuje; ili one iz 1 Kraljevima 1,33 gdje David dokazuje kako je Salomon

njegov zakoniti nasljednik tako što ga posjeda na mlado od magarice. Isus ovim javnim činom komunicira Jeruzalemu kako je on zakoniti mesijanski kralj iz loze Davidove. Naša je analiza pokazala kako Isus po magarcu otkriva svoj kraljevski identitet, što ukazuje kako Bog želi koristiti životinjski svijet kako bi otkrivao sebe i svoj identitet.

Drugo, naveli smo kako Matej citirajući Zahariju 9,9 usmjerava naše tumačenje u daljnjem razumijevanju funkcije magarca u ovome tekstu. Kralj iz Zaharije nije ratni osvajač koji dolazi na konju, već ponizni sluga koji prema Zahariji 9,10 donosi mir narodima. Magarac je ovdje u funkciji refleksije Isusova karaktera. Često držimo kako je to primarno funkcija čovjeka kao nekoga tko nosi sliku Božju. No, ovaj nam tekst otkriva kako i ostatak stvorenja može imati tu funkciju. Cijela priroda odražava Božji karakter. Grijeh je sve doveo u kaos i neprijateljstvo. U originalnom stvorenju čovjek kao slika Božja vlada ili upravlja stvorenjem, a stvorenje se podlaže toj vladavini. Iz ovoga možemo iščitati kako i životinje imaju svoju ulogu u reflektiranju Božjega karaktera što može biti svojevrsan doprinos razumijevanju slike Božje u čovjeku. I ljudi i životinje mogu odražavati Božji karakter. Ljudi tako što vladaju nad ostatkom Božjeg stvorenja, a životinje tako što prihvaćaju taj autoritet – magarac je prihvatio biti u Isusovoj službi. No, da bi to funkcioniralo, potrebno je djelo poniznog mesije i kralja koji će dovesti u mir ne samo čovjeka i Boga, već i čovjeka s ostatkom Božjeg stvorenja. Stoga, naša je analiza pokazala kako po magarcu Isus otkriva svoj ponizni karakter, što neposredno ukazuje kako Bog želi koristiti životinjski svijet kako bi otkrivao svoje attribute ili karakter.

I treće, Isus je mesija koji obnavlja svoje stvorenje. U Mateju 21,12-13 Isus čisti Hram. Kod ulaska u Jeruzalem u Mateju 21,1-11 imali smo simboličku radnju koja je za cilj imala komunicirati njegov kraljevski i zakoniti autoritet te narav njegove vladavine. U tekstu iza imamo proročku simboličku gestu, s ciljem otkrivanja stanja Hrama i potrebe za obnovom. Ovo zajedno usmjerava da Isusov mesijanski ulazak u Jeruzalem na magarcu ne treba tumačiti samo u smislu ispunjavanja Pisma, već uvida u budućnost u koju nas mesija kralj vodi i njegov poziv nama da ga danas u tome slijedimo. Isus kao mesija i kralj ima misiju dovesti sve stvari u red, svoje palo stvorenje povesti prema „novom stvorenju“ gdje će se dogoditi konzumacija mira ne samo između čovjeka i Boga, već i čovjeka i ostatka Božjega stvorenja. Isus sada anticipira taj mir kao pravi čovjek pokazujući kako pravi čovjek vlada u odnosu prema ostatku stvorenja – ponizno - i na koji se način to stvorenje pokorava njegovoj poniznoj vladavini. Zaključujemo po ovoj analizi kako je po magarcu Isus pozvao na promjenu, nasljedovanje i drukčiju eshatološku budućnost.

U našoj analizi argumentirali smo kako je funkcija magarca u potvrdi Isusova kraljevskog statusa, ukazivanju na način njegove vladavine kroz poniznost i obnovu mira te ukazivanje na eshatološku konzumaciju kada će taj mir po Isu-

sovu drugom dolasku ući u svoju konzumaciju između Boga i čovjeka, i između čovjeka i ostatka Božjeg stvorenja. Kao učenici Isusa Krista i mi poput Jeruzalema onoga vremena stojimo pred izazovom prepoznavanja i nasljedovanja Isusa kao poniznoga kralja koji donosi mir.

Popis literature

- Bauckham, R. 2010. *The Bible and Ecology: Rediscovering the Community of Creation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Beale, G. K., i Carson, D. A., ur. 2007. *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*. Grand Rapids: Baker Academic; Nottingham, UK: Apollos.
- Berković, D. 2022. *Biblijski bestijarij*. Zagreb: Biblijski institut i Hrvatsko biblijsko društvo.
- Bookless, D. 2008. *Planetwise: Dare to Care for God's World*. Nottingham, UK: Inter-Varsity Press.
- Bouma-Prediger, S. 2023. *Creation Care Discipleship: Why Earthkeeping Is an Essential Christian Practice*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Budiselić, E. 2023. *Učeništvo na Isusov način*. Zagreb: Biblijski institut.
- Davies, W. D., i Allison, D. C., Jr. 1997. *The International Critical Commentary on Matthew*. Edinburgh: T. & T. Clark LTD.
- Grgić, M. 2019. „Životinje – Božje blago, a ne hrana ljudi. Zoologija u Post 1 i njezini imperativi“. *Crkva u svijetu* 54, br. 3: 315-340.
- Gundry, R. H. 1967. *The use of the Old Testament in St. Matthew's Gospel: With special reference to the Messianic hope*. Leiden: E. J. Brill.
- Hagner, D. A. 1995. *Word Biblical Commentary on Matthew 14-28*. Dallas: Word Books.
- Hauck, Friedrich, i Seigfried Schulz. 1964-. „Πραῦς, Πραῦτης“. U: *Theological Dictionary of the New Testament*, ur. Gerhard Kittel, Geoffrey W. Bromiley, i Gerhard Friedrich, 6:645-651. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Horrell, D. G., C. E. Hunt, i C. R. Southgate. 2010. *Greening Paul*. Waco, TX: Baylor University Press.
- Kittel, G., G. Friedrich, i G. W. Bromiley. 1985. *Theological Dictionary of the New Testament: Abridged in One Volume*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Luz, U. 2005. *Hermeneia – A Critical and Historical Commentary on the Bible / Matthew 21-28*. Minneapolis: Augsburg Fortress.
- McCuiston, P. R. 2016. „Fulfilled through the prophets“. *In die Skriflig* 50, no. 4: 1-8.

- Menken, M. J. J. 2004. *Matthew's Bible: The Old Testament text of the Evangelist*. Leuven: Peeters.
- Moo, D., i J. Moo. 2018. *Creation Care: A Biblical Theology of the Natural World (Biblical Theology for Life)*. Grand Rapids: Zondervan Academic.
- Nolland, J. 2005. *The Gospel of Matthew*. NIGTC. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Ryken, L., J. C. Wilhoit, i T. Longman, III, ur. 1998. „Donkey, Ass“. U: *Dictionary of Biblical Imagery*, 215. Downers Grove: IVP.
- Soares-Prabhu, G. 1976. *The Formula Quotations in the Infancy Narrative of Matthew: An Enquiry Into the Tradition History of Mt 1-2*. Rome: Biblical Institute Press.
- Swanson, J. 1997. *Dictionary of Biblical Languages with Semantic Domains: Greek (New Testament)* (electronic ed.). Logos Research Systems, Inc.
- Stendahl, K. 1991. *The School of St. Matthew*. Ramsey, NJ: Sigler Press.

David Kovačević

**Following Jesus in His Care for Creation:
What Does the Donkey Teach Us About This in Matthew 21:1-11?**

Abstract

The central question of this article is why Jesus chose to enter Jerusalem on an animal, namely, a donkey, and what this reveals about his relationship with creation. The author's primary contribution lies in exploring care for God's creation through a Christological perspective, specifically by analyzing the biblical passage in Matthew 21:1-11. This analysis demonstrates how, through the donkey, Jesus reveals his royal identity and humble character while calling for change, imitation, and a different eschatological future. Together, these elements indicate that Jesus uses the animal world to express his identity and attributes, as well as to communicate the nature of the future world he invites his followers to. As a humble king, Jesus' mission is to restore order to all things and to guide his fallen creation toward a "new creation," where peace between man, God, and the rest of creation will be fully realized. Employing a "method of recovery" or re-reading the biblical text from an ecologically conscious perspective, the author examines the meaning of relevant Old Testament passages.

PRIKAZI KNJIGA
РРИКАЗИ КИИІСА

David Bradshaw

Divine Energies and Divine Action: Exploring the Essence-Energies Distinction

St. Paul, MN: IOTA Publications, 2023., str. 226

U svojoj poznatoj knjizi *The Orthodox Church* biskup Kallistos iz Diokleije, Timothy Ware, napisao je da se zapadni kršćani – i rimski i reformirani – možda ne slažu oko odgovora, ali barem oslovljavaju ista teološka pitanja, dok se pravoslavci bave posve drukčijim pitanjima. Knjiga profesora Davida Bradshawa i predobro odražava ovo zapažanje s obzirom da se zapadno kršćanstvo pitanjem božanskih energija uglavnom bavi dok proučava pravoslavlje. Ipak, svjedoci smo ohrabrujućega trenda zapadnjaka koji ovo pitanje oslovljavaju iz praktičnog zanimanja za samu tematiku. Kao protestantski pastor i teolog, vjerujem da me je čitanje ove knjige više nego informiralo o otajstvenom umu pravoslavlja. Štoviše, pružilo mi je svjež pogled na Boga, njegovo djelovanje u prirodi i kršćanski život.

Dr. David Bradshaw profesor je filozofije na Sveučilištu u Kentuckyju. Knjiga koju je napisao čini 204 stranice zgusnute filozofske teologije. Podijeljena je u osam poglavlja, od kojih je šest već otprije ugledalo svjetlo dana u obliku znanstvenih članaka, te dvadeset stranica bibliografije i kazala pojmova, uz predgovor Paula Gavriljuka, urednika izdavačke kuće IOTA Publications i autorov uvod.

U uvodu knjige dr. Bradshaw objašnjava kako vjerojatno nije mudro osloviti razlikovanje između esencije i energija uspoređujući je sa srednjovjekovnom skolastičkom filozofijom. Umjesto toga, čitatelje poziva da uniđu u svijet istočne teološke misli (str. xiii). Razlikovanje između esencije i energija razvilo se na Istoku, ali ga je formalizirao crkveni učitelj Grgur Palama (1296. – 1359.) dok je branio tradiciju hezihazma, mistika koji su tvrdili da u svojim zanosima mogu vidjeti Božje „nestvoreno svjetlo“ dok izgovaraju Isusovu molitvu („Gospodine Isuse Kriste, Sine Božji, smiluje se meni, grješniku“). Naime, istočna teološka tradicija posebno je osjetljiva na ideju da ljudi mogu vidjeti ili čak razumjeti Božju esenciju. Stoga je Palama želio pokazati da je ovo *nestvoreno svjetlo* koje vide hezihasti jedna od Božjih energija, a ne njegova esencija. Naravno, kao što autor primjećuje u svom prvom poglavlju, „Predodžba o božanskim energijama“, zapadna teološka tradicija nije previše upućena u Palamina učenja iako je riječ o autoritativnom učenju Istočne crkve te vrhuncu grčke patrističke tradicije u pogledu Božjega odnosa prema svijetu (str. 1). Njegovo je učenje konceptualno obojalo grčka filozofija, ali se istovremeno čvrsto temeljilo na Novom zavjetu (str. 2-3).

Pojam *energeia* jedan je od najvažnijih grčkih izraza u ovoj knjizi. Izraz je skovao Aristotel, koji ga je isprva koristio za *aktivno korištenje kapaciteta* nasuprot

njegovom pukom posjedovanju. Kasnije ga je razvio s namjerom da opiše Prvoga pokretača, biće koje je čista energija ili djelatnost (str. 4-5). Neoplatonizam je kasnije učio kako je prvo načelo, Dobro ili Jedan, *ponad bitka* i stoga *ponad spoznaje*. Drugim riječima, nepoznatljivo je (str. 6), pa opet sve teži k njemu. I tako, Plotin je harmonizirao Platonovo i Aristotelovo učenje o prvom načelu na način da je Jedan kao Dobro postao konačno prvo načelo, dok je Prvi pokretač postao Intelktom, prvom hipotezom nakon Jednoga. S obzirom da je Jedan *ponad bitka* i objekt promišljanja Intelkta, Intelkt ga ne može pojmiti u njegovu jedinstvu, nego ga prelama na golem niz razumljivih objekata koji su Oblici. Prema Plotinu, Intelkt proizlazi iz Jednoga kao vječan čin ili energija, odnosno kao energija koja proizlazi iz supstancije, ali je ovo Jedno i samo unutarnji čin ili energija koja čini supstanciju (str. 7).

Okrećući se k Novom zavjetu, Bradshaw pokazuje da riječi *energeia* i *energein* gotovo uvijek označavaju nadnaravna djelovanja duhovnih bića, poput Boga, Krista, anđela ili demona. Apostolski oci i kasniji teolozi nastavili su koristiti ove riječi za kapacitet za djelovanje i djelovanje koje udjeljuje energiju (str. 9-10). Nasuprot mnogim predmodernim i suvremenim gramatičarima, koji *energeisthai* shvaćaju u medijalnom smislu, autor ukazuje na novija istraživanja koja pokazuju da su u antici ovaj oblik glagola uvijek razumjeli kao pasiv, čije je značenje *primati djelovanje* ili *biti učinjen djelotvornim, energičnim* (str. 11). Imajući ovo na umu, kada pregledamo odlomke u kojima Pavao koristi ovaj oblik ovoga glagola, možemo vidjeti da govore o Bogu (premda, ponekad i o Sotoni) koji osnažuje osobu za djelovanje (str. 12-13), što podrazumijeva sinergizam u kojemu ljudsko biće biva osnaženo vanjskom, nadnaravnom silom (str. 14).

Ove su ideje nakon toga razvili crkveni oci. Basilije Cezarejski je, primjerice, razlikovao između onoga što je u Bogu nepoznatljivo (božanska esencija) i onoga što je moguće spoznati, poput Božje moći, mudrosti i njegove dobrote. Tako je uveo ontološko razlikovanje između Božje esencije i njegovih energija (str. 15), prisvojivši Plotinove pojmove, ali odbacujući njegovu metafiziku. Prema Basiliju, Božja esencija označava „Boga *kako postoji unutar sebe i kako je poznat jedino sebi*“, dok se božanske energije odnose na „Boga *kako se očituje drugima*“ (str. 16). Jedan od odlomaka koji se pokazao bogatim za razmišljanje o ovom razlikovanju za crkvene oce bio je Izlazak 33. Tamo je Bog rekao Mojsiju da ga nitko ne može vidjeti i ostati na životu, ali Mojsije ga zatim vidi s leđa (str. 18), što implicira razlikovanje između ova dva stanja Božjega postojanja. Slično se i darovi Duha u Pavlovim Poslasticama razumiju kao božanske energije u kojima kršćani sudjeluju kao jedan dio njihove deifikacije (str. 19).

Bradshaw vjeruje da je istočno razumijevanje božanstva plodonosnije od tradicionalne zapadnjačke teologije jer mu polazi za rukom ostati apofatskom u pogledu božanske esencije do te mjere da se opire bilo kakvom imenovanju ili konceptualnom zamišljanju iste, pa božansku esenciju možemo spoznati isklju-

čivo putem njezinih energijskih izraza koji očituju Božji karakter (str. 21-22). Kada spoznajemo Boga, onda to činimo jedino kroz pojmove koji nastaju dok razmišljamo o iskustvima našega subjektivnog gledanja Boga, pa stoga ovi pojmovi nisu identični objektu koji spoznajemo. Ovo se razlikuje od teologije zapadnih teoloških divova poput Augustina i Tome Akvinskog, koji su istina poučavali da je nemoguće istinski spoznati Boga u našem sadašnjem, grješnom i tjelesnošću ograničenom stanju, ali da ćemo moći vidjeti božansku esenciju u proslavljenom stanju (str. 23-24). Autor spominje i druge razlike, na primjer, u razumijevanju božanske jednostavnosti koja je, na Istoku, i sama božanska energija, ali ne i božanska esencija. Ovo znači da je Bog istovremeno jednostavan i ponad jednostavnosti, pa stoga njegova volja i dalje može imati smislenu interakciju sa svojim stvorenjima (str. 25-26).

Drugo poglavlje, „Božanske energije u Novom zavjetu“, pokušava pokazati da Pavlovo korištenje riječi *energeia*, *energein* i *energeisthai* naglašava sinergiju božanskih i ljudskih vršitelja (str. 28-31), po kojoj „djelovanje jednoga vršitelja postaje djelovanjem drugoga“ (str. 35). Autor ističe da to ne znači da je Pavao poučavao ovo razlikovanje, nego da je zanimljivo koliko je govorio o takvoj energiji (str. 56). Treće nas poglavlje, „Božanska slava i božanske energije“, upućuje prema sličnostima u govoru o Božjoj slavi u Svetom pismu i nauka o božanskim energijama (str. 57). U Svetom se pismu božanska slava prikazuje kao „poseban i jedinstveno strašan oblik Božje prisutnosti“. Ujedno postoje barem neki pokazatelji da Božja slava *jest* Bog (str. 58). Bradshaw se ovdje vraća na odlomak u Izlasku 33, koji Božju slavu opisuje kao Božja leđa, tako da ona i jest i nije Bog, odnosno ne prikazuje Boga na iscrpan način. Također, Božja slava postoji od vječnosti te je nešto što se može dati ljudima i u čemu ljudi mogu sudjelovati kao u Božjem životu (str. 59-61). Ipak, ona je i „sakriveno veličanstvo“ u kojemu se Bog očituje kao *Nespoznatljivi* (str. 64).

„Esencija i energije: o kakvu se razlikovanju radi?“ pitanje je na koje pokušava odgovoriti četvrto poglavlje. U njemu se Bradshaw osvrće na različite pokušaje teologa da kategoriziraju Palamino razlikovanje kao „tomistička realna manja distinkcija“ (str. 81), kao „formalna distinkcija Duns Scotusa“ (str. 82) i kao *kat' epinoian* distinkcija (str. 83-84). Autor posljednje dvije kategorije smatra obećavajućima, ali *kat' epinoian* distinkcija ima svojih problema (str. 89-99), a premda je formalna distinkcija Duns Scotusa vjerojatno najbliža Palaminom razumijevanju (str. 116), ipak smatra da je bolje razumjeti razlikovanje između esencije i energija samo po sebi (str. 117). U petom poglavlju, „Božanske procesije i božanske energije“, Bradshaw piše da se Božja imena ne odnose na njegovu esenciju, nego na njegova djelovanja, njegovu moć i njegove energije (str. 120-121). Imena doduše *imenuju* Boga, ali pritom *imenuju* njegove energije, kroz koje „Bog je prisutan i djeluje među stvorenjima“ (str. 123). Nakon povijesnog pregleda razvoja nauka o energijama, autor kaže da su istočni crkveni oci božanskim energijama

davali različite nazive: *stvari koje okružuju Boga, božanske procesije, operacije, volje* te božanski *logoi* (str. 130-131). Unatoč tomu, ovi nazivi nude „jednu sveobuhvatnu viziju Božjega odnosa prema stvorenjima, koja pokazuje kako i savršenstva u stvorenjima i njihova pojedinačna jedinstvenost duguju postojanje Božjem djelovanju koje prebiva u njima“ (str. 132).

U šestom poglavlju, „Opažanje prirode onakvom kakva ona jest: božanski logoi i božanske energije“, Bradshaw se hvata ukoštac s pitanjem mogu li vjernici bolje razumjeti prirodu od drugih. Naime, još tamo od Platona i Aristotela filozofi su vjerovali kako moralno stanje ljudskih bića utječe na njihove mentalne sposobnosti (str. 135-136). Bradshaw se pita je li ovo ograničeno samo na moralna pitanja ili pak utječe i na način na koji opažamo prirodu i stvarnost. Psalmi pokazuju da u prirodi možemo vidjeti i dokaze za Božju opstojnost (str. 137-138) i očitovanja božanske slave (str. 139). Bradshaw vjeruje da postoje dva načina na koja je moguće „istinitije opažati prirodu“ (str. 140). Prvo, putem božanskih *logoi*, odnosno „prelomljene prisutnosti božanskoga Logosa“ jer svaka stvar „posjeduje sebi svojstven *logos* koji je dovodi u postojanje i stvara njezin krajnji smisao i svrhu“. Origen i onda Maksim Ispovijedalc razvili su ideju da *logoi* možemo dokučiti živeći kršćanski život u njegovoj punini putem „molitve, proučavanja Svetoga pisma, sudjelovanja u liturgiji i sakramentima, asketskim odricanjem, borbom protiv strasti i aktivnim prakticiranjem vrlina, pogotovo ljubavi“ (str. 143). Takav život preobražava naše strasti, pa tako i naša osjetila, kako bismo mogli „čitati božanski tekst zapisan u prirodi“ (str. 144). Drugo, istinitije opažanje prirode možemo imati putem božanskih energija, koje nam pomažu vidjeti stvarnost sudjelovanjem u njima (str. 145).

U sedmom poglavlju autor odgovara onima koji su kritizirali razlikovanje između esencije i energija u njegovim prethodnim djelima. Budući da to znači da rastemo u spoznajama kršćanske filozofske teologije, on pozdravlja svaku kritiku (str. 151). Slično i u osmom poglavlju, „O esenciji, energijama i računalnim programima“, autor se osvrće na autore i djela koja su ugledala svjetlo dana nakon što je Bradshaw izvorno publicirao eseje u ovoj knjizi (str. 171). Zahvalan za njihov doprinos, piše da si je uzeo vremena i truda promisliti te ponovno formulirati svoje razumijevanje u svjetlu tih rasprava, pogotovo o božanskoj esenciji (str. 181-190). Bradshaw nudi analogiju Božje esencije, uspoređujući je s računalnim programom. Prepustit ću zainteresiranom čitatelju da sam istraži autorovu analogiju s obzirom da ide u mnoge detalje, zahtijeva nešto bolje razumijevanje računalstva i gotovo je jednako kompleksna kao i filozofski pojmovi koje pokušava rasvijetliti. Osobno mi je njegova definicija razlikovanja između esencije i energija bila nešto korisnija:

Radi se o razlikovanju između unutarnjeg određujućeg načela i najdublje korijena božanskog karaktera, s jedne, i njegovih površinskih manifestacija, s druge strane. Ove potonje podrazumijevaju i njegove prirodne energije i djela

vanjskoga očitovanja; a djela vanjskoga očitovanja još podrazumijevaju i djela koja nisu počela u vremenu i božanska djela koja počinju u vremenu, poput darova Duha i određenih djela providnosti. Sudjelovanjem u ovim vremenitim djelima, sudjelujemo i u vremenitim i u prirodnim energijama, koje i spoznajemo, međutim u [esenciji] niti ne sudjelujemo niti je spoznajemo (str. 199).

Profesor je Bradshaw optimističan u pogledu primjenjivosti razlikovanja između esencije i energija na različite znanosti, a nudi nekoliko primjera iz područja metafizike, filozofije religije, religijske epistemologije, ali i filozofije prirode (str. 200-201). Istaknuo je da su neki autori pokušali pomiriti ovo razlikovanje s tomizmom (str. 202) dok su teolozi primijenili ovaj ključ na različite grane istraživanja, poput pitanja o Božjem odnosu s ljudima, ekleziologiju i druga područja (str. 203). Na kraju autor piše kako ova tema nije baština samo pravoslavlja nego i kršćanstva općenito (str. 204).

S obzirom da moje područje istraživanja nije filozofska, nego sustavna teologija, suzdržat ću svoj sud o tome koja teološka tradicija, istočna ili zapadna, bolje objašnjava ovu tematiku. S egzegetske strane, imao sam dojam da autor nije dovoljno potkrijepio neke svoje, rekao bih, ishitrene zaključke. Na primjer, tvrdi da je Bog u Izlasku 3,13-15 – kada je Mojsiju rekao da mu je Ime „*Ja sam koji jesam*“ – zapravo odbio reći svoje ime jer je Boga nemoguće iscrpno imenovati (str. 65-66). Ovaj pak argument mi „ne drži vodu“ u svjetlu toga što je Bog upravo u odlomku na koji se Bradshaw nekoliko puta pozivao – u Izlasku 33 – rekao: „pred tobom ću izustiti svoje ime *Jahve*“, kao i kasnijih i s ovim odlomkom povezanih Isusovih „*Ja jesam*“ izjava u Ivanovu evanđelju (npr., 4,26; 6,34; 8,12.24).

Autor je istaknuo kako su druge kršćanske tradicije, i katolička i protestantska, već počele primjenjivati razlikovanje između esencije i energija na različita znanstvena područja. S obzirom da se u zadnjih nekoliko brojeva *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* bavi temom učenja, vjerujem da ova knjiga može dati ekumenski doprinos toj važnoj temi. Dr. Bradshaw je, primjerice, napisao da iako ljudska bića ne mogu spoznati Boga u njegovoj esenciji, Bog im daje želju da ga spoznaju, a ova ih želja zatim pročišćava i čini nalik Bogu (str. 70). Želju da spoznamo Boga možemo ispuniti jedino težnjom za Kristom kao svojim najvećim Dobrom i iskustvenim nasljedovanjem njega (str. 67-69). Ovo iskustveno nasljedovanje Krista događa se putem sudjelovanja u Božjoj slavi i njegovim energijama u njihovim mnogim oblicima (Božje operacije, *logoi*, procesije) čime se preobražavamo u Božju sliku (pravoslavni nauk o *pobožavanju* ili *teozi*).¹ Sudjelujemo u Božjoj slavi i njegovim energijama kada razmišljamo o Bogu, kada nas njegova moć osna-

1 Za veoma koristan pregled ovoga nauka s protestantskoga gledišta, kao i njegovu demistifikaciju i obranu od neopravdane kritike, vidi dva članka Gorana Medveda u *Kairosu*: Medved, Goran. 2019. „Teoza (pobožavanje) kao biblijska i povijesna doktrina“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 13, br.1: 7-36; Medved, Goran. 2019. „Teoza (pobožavanje) kao novozavjetna i evanđeoska doktrina“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 13, br. 2: 159-182.

žuje da činimo njegovu volju dok on djeluje kroz nas, kada aktivno sudjelujemo u Božjem djelu po darovima njegova Duha, kroz „molitvu, proučavanje Svetoga pisma, sudjelovanje u liturgiji i sakramentima, asketsko samoodricanje, borbu protiv strasti te aktivno prakticiranje vrline, pogotovo ljubavi“ (str. 143) (što se u protestantskoj terminologiji naziva *sredstvima milosti*). Nadalje, božanska energija prisutna je u „fizičkim sredstvima spasenja“, odnosno u svetim relikvijama i svetim mjestima (str. 147). Premda će većina protestanata odbaciti ova sredstva (pogotovo relikvije), korisno je razumjeti logiku iza pravoslavnoga naglašavanja ovih fizičkih sredstava, čak i ako se s njima u ovome ne slažemo. Sličnu korist mogu izvući i katolici, koji primjerice vjeruju da Božja milost prirodu pretvara u kanale sposobne primati, prenositi i surađivati s milošću.²

Želio bih naglasak na fizičke aspekte spasenja povezati sa sve snažnijim i, po mome mišljenju, ispravnim naglaskom na novo nebo i novu zemlju kao eshatološki *telos* Božje tvorevine (usp. N. T. Wrighta, Randyja Alcorna i druge autore), nasuprot nekakvom duhovnom postojanju na „nebu“. Ovo razumijevanje jako se dobro uklapa s Bradshawovim pravoslavnim shvaćanjem da čak ni u vječnosti sveti neće moći vidjeti Božju esenciju, nego samo božansku energiju. Naime, sveti nikada neće doseći „konačno i sveobuhvatno znanje“ (str. 149), nego će zauvijek napredovati u spoznaji Boga i njegove tvorevine (str. 150). Ovo razmišljanje mijenja našu perspektivu ne samo u pogledu sadašnjega posvećenja putem kršćanskog učenitva nego i našega budućeg proslavljenja koje će također biti progresivno jer ćemo biti zauvijek savršeno posvećeni obliku kršćanskoga učenitva dok težimo razumjeti Boga putem milostivo snishodljive objave njegove esencije dok se odnosimo prema njemu po Kristu i po njegovim energijama.

Na kraju želim reći da se čitanje knjige *Divine Energies and Divine Action* [Božanske eneregije i božansko djelovanje] pokazalo i izazovom i blagoslovom. Kao djelo filozofske teologije, knjiga će biti izvan domašaja većine kršćana koji nemaju barem nekakvu filozofsku pozadinu. Ipak, vjerujem da bi većina pastora, a pogotovo teologa, trebala moći bolje razumjeti ovu temu, a možda čak i dobiti nove ideje o tome kako je mogu primijeniti na kršćanski život i teologiju.

Miroslav Balint-Feudvarski, MTh

2 Allison, Gregg R. 2014. *Roman Catholic Theology and Practice: An Evangelical Assessment*. Wheaton: Crossway, 47.

Carl R. Trueman

Strange New World: How Thinkers and Activists Redefined Identity

Chicago, Illinois: Crossway, 2022, str. 204

„Sadržaj ove knjige tradicionalnim će kršćanima neizbježno biti donekle depresivan, budući da se bavi povijesnim razvojem ideje modernog ‘ja’ koje preispituje naša gledišta na svakoj razini i upućuje na to da je svijet u kojemu sad živimo antagonističan prema izražavanju naših uvjerenja o ovim pitanjima“ (str. 169). Ovako dr. Carl Trueman započinje posljednje poglavlje svoje knjige, a citiram to na početku osvrta zato što odlično izražava moj doživljaj njezina čitanja. Na neki način čitatelj je u kušnji pomisliti da smo već izgubili kulturološku bitku. No je li to istina? Carl Trueman ipak nas na kraju ne ostavlja uciviljenima. Kako bismo razumjeli u kakvom svijetu živimo i odakle je došla „moderna seksualna revolucija“, moramo razumjeti ideje koje su bile začete još prije nekoliko stoljeća, a u tome nam je Trueman izvrstan vodič.

Carl R. Trueman (dr. sc., Sveučilište u Aberdeenu) profesor je biblijskih i religijskih studija na koledžu Grove City. Urednik je časopisa *First Things* te cijenjen povjesničar i teolog u crkvi i akademskim krugovima. Pisac je mnogih knjiga, uključujući njegovo važno znanstveno djelo *The Rise and Triumph of the Modern Self: Cultural Amnesia, Expressive Individualism, and the Road to Sexual Revolution*. *Strange New World* kratka je verzija toga sveska. To je „kraća, pristupačnija inačica osnovne tvrdnje za nestručnjake koji bi mogli imati koristi od temeljnog narativa, u smislu da im može pomoći da bolje razumiju povijesni trenutak u kojemu se nalaze kao i posao koji obavljaju u službi, kulturi, politici, poslovnom svijetu i, najvažnije, u odgoju sljedeće generacije“ (str. 12). *Strange New World* knjiga je napisana za one koji žele razumjeti vremena u kojima živimo, vremena u kojima je LGBTQ+ kultura u porastu i njezina moć dopire u političke sfere naših modernih zapadnih društava. Ovo je knjiga za one koji žele znati što se sad događa u svijetu i zašto je došlo do krize seksualnog identiteta među zapadnjačkim stanovništvom. Trueman je pomno složio devet poglavlja kako bi predstavio odgovore i teze, vješto prateći povijesne ideje i učinkovito ih povezujući s trenutačnom situacijom.

U prvomu poglavlju knjige, „Dobro došli u ovaj čudni novi svijet“, Trueman nas uvodi u situaciju: „Dobro došli u ovaj čudni novi svijet. Možda vam se ne sviđa, ali to je mjesto na kojemu živite i stoga je važno da ga pokušate razumjeti“ (str. 21). Tim svijetom vlada zbunjenost i konstantna mijena kulturnih normi koje je teško razumjeti. Društvo se mijenja velikom brzinom, a naglasak je na spolu,

rodu i identitetu. Trueman navodi nekoliko termina koji će nam pomoći shvatiti kulturni trenutak u kojemu se nalazimo. Prvo valja spomenuti ideju autentičnog „ja“, koja je povezana uz *ekspresivni individualizam, seksualnu revoluciju i društveni imaginarij*. Autentično „ja“ je, kako nam pisac kaže, „dublja ideja o tome gdje se nalazi ‘pravo ja’, kako to oblikuje moj pogled na život i od čega se sastoji ispunjenje ili sreća toga ‘pravog ja’“ (str. 21-22). Trueman zaključuje ovom važnom definicijom: „Moderno autentično ‘ja’ pretpostavlja autoritet unutarnjih osjećaja i autentičnost definira putem sposobnosti društvenog izražavanja toga ‘ja’. Moderno ‘ja’ također pretpostavlja da će društvo u cjelini priznati i potvrditi to ponašanje. Takvo ‘ja’ definirano je putem onoga što se zove ekspresivni individualizam“ (str. 22). *Ekspresivni individualizam* naziv je koji opisuje ponašanje modernog „ja“ pri čemu se autentičnost postiže samo izražavanjem svojih unutarnjih osjećaja kako biste mogli živjeti svoj život kao osoba koja želite biti. Takva vrsta individualizma povezana je uz *seksualnu revoluciju* koja je zapravo sve prisutnija seksualna kultura koja hvali upotrebu pornografije i istospolnoga seksa te ništa od toga (kao i mnoge druge stvari) ne smatra sramotnim. To dovodi do izražavanja vašega seksualnog identiteta na način koji zahtijeva njegovu kulturnu i javnu afirmaciju te prihvaćanje. No zašto na taj način razmišljamo o ovim stvarima? Trueman ovdje koristi naziv *društveni imaginarij*, koji je posudio od Samuela Taylora: „...o svijetu ne razmišljamo prvenstveno putem racionalnih argumenata utemeljenih na prvim načelima. Proces je mnogo intuitivnije naravi. To nadalje znači da priča o modernom ‘ja’ nije samo priča o velikim idejama velikih mislioca, nego je to priča o tome kako intuicijom zamišljamo da je svijet postao“ (str. 29). Objasnivši ove nazive, sad se možemo okrenuti istraživanju ideja koje nalazimo još kod Descartesa i Rousseaua.

Drugo poglavlje nosi naslov „Romantični korijeni“ i bavi se idejama dvojice mislioca romantizma, a to su René Descartes i Jean-Jacques Rousseau. Prvi od te dvojice, Descartes, stavlja autoritet unutarnjega života i unutarnjih osjećaja na prvo mjesto, dok Rousseau ide dalje i u svojim djelima objašnjava da smo doista svoji samo onda kad smo svjesni svojeg unutarnjeg života i glasa prirode. Po njegovu mišljenju rođeni smo bez istočnoga grijeha, a grijeh se nalazi u društvu. Kako bismo bili istinski slobodni, moramo pronaći svoje pravo „ja“, svoju unutarnju osobu. Autori, pisci i mislioci romantizma htjeli su se povezati s prirodom (budući da su smatrali da je društvo pokvareno) kako bi pronašli pravu ljudskost. U prirodi su pokušavali pronaći pravu moralnost. Trueman to ovako sažima: „Ukratko, romantičari daju autoritet osjećajima, tom unutarnjem psihološkom prostoru, koji posjeduju sva ljudska bića. Ti su osjećaji prije svega nepatvoreni, iskonski i pravi vodiči koji nam pomažu otkriti tko smo kao ljudska bića. Društvo je ono koje svojim sitničavim rivalstvima, natjecanjem i umjetnom sofisticiranosti izvrće, izopačuje i iskrivljuje te osjećaje“ (str. 46).

Pisac se dalje bavi Karlom Marxom i Friedrichom Nietzscheom. Treće poglavlje naslova „Oslobodeni Prometej“ razrađuje Marxova i Nietzscheova stajališta o religiji. Karl Marx, koji je za razliku od Hegela bio materijalist, vidi ekonomske odnose kao odlučujuće za naše razumijevanje stvarnosti, a naše razmišljanje može se s vremenom mijenjati upravo zbog ekonomske situacije. On se također nadovezuje na Feuerbachovu kritiku religije u kojoj on „vidi religiju kao proizvod ekonomskih uvjeta. Kao rezultat toga, vjerska učenja moraju se shvatiti u okvirima tih ekonomskih uvjeta“ (str. 56). On shvaća religiju kao ljudsku tvorevinu koja sprječava ljude da se pobune (ovdje govori protiv šefova tvornica i vlasnika). Kako bi ljudi mogli slobodno djelovati, religija se mora vidjeti kao lažna i stvari se moraju uzeti u svoje ruke. Nietzsche ide dalje i tvrdi da se samo oslobađanjem do metafizičkih mitova i moralnih granica čovjek uistinu može osloboditi. Za njega je moral pitanje ukusa ili estetike, a ne onoga što je ispravno ili pogrešno. Ovo modernomu čovjeku vjerojatno zvuči poznato. Dokaz Nietzscheove filozofije nalazi se u djelima Oscara Wildea.

Četvrto poglavlje, „Seksualiziranje psihologije, politiziranje seksa“ bavi se Sigmundom Freudom, koji seks vidi kao najveću sreću. Pravo ostvarenje autentičnog ‘ja’ koje je oslobođeno od moralnosti nalazi se u seksualnom zadovoljstvu. Za Reicha, „postojanje moralnih načela upućuje na neispunjenje seksualnih potreba. U svijetu u kojem se identitet temelji na seksualnim potrebama to znači da se nečiji identitet potiskuje ili nijeće. Prema tome, ne radi se o tome da se ta načela trebaju promijeniti ili olabaviti, nego ih se treba u potpunosti ukinuti“ (str. 85). Trueman kaže da je spol postao političko pitanje. Naš identitet sveden je na svoj spolni dio i to postaje naše glavno obilježje. Budući da se radi o nečemu što je vrlo važno, to onda postaje politički normativno. Više ne govorimo o spolu i rodu u prirodnim okvirima i gledištima, nego u okviru naše političke borbe, političkog stajališta i identiteta. Ovo nama koji živimo u postmodernom kontekstu zvuči još poznatije.

No jesu li ljudi čitali te filozofe i mislioce? Kada su i kako te ideje postale naša stvarnost? Trueman pojašnjava kako možemo pratiti ideje od misli do djela u petomu poglavlju koje se zove „Pobuna mnoštva“. Trueman istražuje kako nam je tehnologija pomogla da postanemo gospodari moći. Nastavlja istražujući pobunu protiv tradicionalnih autoriteta kao što su Crkva, obitelj i nacija te nas vodi do teme gubitka svetoga reda i uspona osobnih mišljenja koja nisu izgrađena na racionalnosti i autoritetu. Također piše o usponu kontracepcije, pornografije i seksa gdje je seksualna sloboda ideja i radnja koja vodi do prave sreće, koja nas zatim upućuje prema elitnim dijelovima društva, političkim, obrazovnim i drugim sferama moći te postavlja pozornicu za autentično izraženo „ja“.

U šestom poglavlju pod naslovom „Plastični ljudi, tekući svijet“, Trueman nastavlja objašnjavati moderno „ja“ u današnjoj kulturi definirajući tri opća pojma koji nam pomažu razumjeti što je to ljudsko biće. Ta tri pojma su: narav

osobnosti, politika priznanja i moć zamišljenih zajednica. U prvom pojmu, naravi osobnosti, autor pojašnjava socijalnu antropologiju te kako se kao pojedinci u društvu ponašamo. Svi želimo biti priznati i želimo pripadati nekoj skupini, što pak vodi do politike priznanja. Autor više vremena provodi pišući o temi zamišljenih zajednica. Svi težimo nekamo pripadati i poistovjetiti se s nečim. Napretkom tehnologije nudi nam se mnogo vrsta zajednica. Više se ne poistovjećujemo s obitelji i narodom, nego stvaramo vlastite zajednice u kojima se možemo izraziti i stvoriti svoje identitete. „Moderno ‘ja’ sasvim je plastično, a vanjski je svijet – sve do razine naših tijela – fluidan, nešto što ne pruža čvrst temelj na kojemu možemo izgraditi svoj identitet“ (str. 126). Na ovaj način, prisiljavajući nas da njihovu žrtvu vidimo kao moralnu žrtvu, LGBTQ+ zajednica postaje snažan i dominantan glas i narativ.

Trueman nastavlja s objašnjenjem današnje seksualne revolucije u sedmomu poglavlju koje nosi naziv „Seksualna revolucija zajednice LGBTQ+“. Nije sve u toj zajednici savršeno. Lezbijke i homoseksualci ne slažu se uvijek s transrodnim osobama. Ove skupine ne dijele isto mišljenje o biološkom spolu i opisu roda. Nadalje, autor opisuje kako su ove stvari ušle u politiku s dokumentom iz 2006. godine, takozvanim *Yogyakarta načelima*, što je dokument o zaštiti ljudskih prava u vezi sa spolom i rodom napisan za vlade svijeta.

U osmomu poglavlju pod naslovom „Život, sloboda i težnja za srećom“ autor pojašnjava način na koji je ekspresivni individualizam doveo do novih definicija o slobodi govora i slobodi religije. Seksualni skandali više ne donose sa sobom sramotu, nego se često pohvaljuju. Budući da je seksualna revolucija postala toliko divlja i otvorena, nalazi se u izravnom sukobu s religijom, konkretno, s kršćanstvom i judaizmom na Zapadu. Problem je u tome što za zajednicu LGBTQ+ tolerancija nikad neće biti dovoljna jer oni nastoje postići jednakost. Psihološki obrazac njihova identiteta oblikuje njihov politički položaj u današnjem društvu. Izgubljena je sloboda govora (drugim riječima, kritika) i na nju se gleda kao na mržnju. To se najbolje vidi u tzv. kulturi odstranjivanja ili otkazivanja, u kojoj se ljudima oduzima glas ako nisu u istoj skupini kao LGBTQ+ ili neke druge radikalno ljevičarske zajednice. Trueman kaže: „Sloboda govora i akademska sloboda samo su dozvole za ugnjetavanje i marginaliziranje slabih. Prava sloboda nalazi se u poništavanju takvih tradicionalnih vrlina i njihovoj zamjeni ‘žrtvocentričnim’ autoritarizmom“ (str. 166). Kako živjeti u takvom svijetu? Autor ima ohrabrenje za kršćane u posljednjem poglavlju.

Strange New World pismo je kršćanima, hodočasnici u ovom novom društvu. Kao prvo, moramo razumjeti sebe. Mi sudjelujemo u ekspresivnom individualizmu, naša je vjera osobna, a takva je i naša odgovornost poruci evanđelja. Postoji kršćanska ideja ekspresivnog individualizma povezana s ljudskim dostojanstvom u Božjemu poretku svega stvorenog. Trueman nas uči da ostanemo ponizni kad preispitujemo sebe i svoja uvjerenja te da njegujemo poniznost u raz-

govoru s onima s kojima nemamo dodirnih točaka. Možemo to naučiti od prve Crkve i njezinih teških okolnosti u kojima su zajednica i zajedništvo, zajedno s razvojem teologije, igrali važnu ulogu. On nas potiče da čitamo stare vjeroisповijesti i poučavamo svoje crkve i obitelji cijeli Božji naum dok štujemo Boga i proučavamo Sveto pismo (možemo se okrenuti Psalmima u kojima nalazimo i emocije i teologiju). Trueman također ističe da možemo pronaći pomoć u prirodnom zakonu i teologiji tijela. Na kraju, ne očajavamo, ali nismo ni optimistični. Stvari će se neko vrijeme pogoršavati, ali moramo ostati realistični jer na kraju Bog pobjeđuje: „...neka tužaljke budu kontekst izostravanja našeg identiteta kao Božjega naroda i naše gladi za velikim svršetkom koji nas čeka na svadbenoj gozbi Janjeta“ (str. 187).

U zaključku, knjiga ostavlja sažet i dubok utisak na čitatelja. Često ne razmišljamo zašto su stvari u društvu postavljene kako su postavljene. Ne razmišljamo često o tome da ideje uistinu imaju posljedice. Ova je knjiga puna dokaza koji nas potiču da se pitamo – kamo idemo sa svim novim konceptima samih sebe i kakve posljedice tek trebamo vidjeti? Carl Trueman daje jasnu analizu koju svaki čitatelj može razumjeti. Njegov je stil jednostavan, a donosi raspravu u tekst na način koji može potaknuti čitatelje da vode bilješke i označe više odjeljaka knjige. Svaka riječ u ovoj knjizi vrijedna je za kršćane ili tradicionalne pojedince koji žive u današnjem društvu.

Strange New World knjiga je koju bi svaki vođa trebao moći pročitati, posebice europski kršćanski vođe koji čekaju da svi trendovi sa Zapada dođu u Europu u većem obliku. Ova vam knjiga može pomoći da razumijete kako biti sol u čudnom novom svijetu i nađete praktične načine kako to činiti. Kršćani su zbunjeni jer ne znaju kako se pripremiti za dolazeće trendove i kako zaštititi svoje obitelji od utjecaja gore navedenog. Preporučujem vam da kupite ovu knjigu, da je pročitate i podijelite s drugima, bez obzira na to jeste li pastor ili radnik. Ovo je znanstveno djelo, ali ljudi se toga ne trebaju bojati. Nije napisano na razini koja je laiku nedostižna. Knjiga vas upućuje na neke bibliografske reference koje vrijedi pročitati. Čitatelji bi samo ponekad mogli zastati i provjeriti na internetu neke stvari koje Trueman spominje. Na kraju knjige nalazi se kazalo i kratak pojmovnik. Ako želite pronaći više informacija o temi koju knjiga obrađuje, možete pročitati Truemanovu knjigu *The Rise and Triumph of the Modern Self*. Ako želite podijeliti ovu poruku sa svojom crkvom i prijateljima, onda vam ova knjiga može biti vodilja u razumijevanju današnje kulture.

Matej Sakač

Mark W. Hamilton, K. W. Cukrowski, N. W. Shankle, J. Thompson, J. T. Willis
Riječ koja preobražava. Biblijski komentar starozavjetnih knjiga, svezak II D

Zagreb: Biblijski institut, 2023., str. 272

Riječ koja preobražava, svezak II D, urednika Marka W. Hamiltona, u prijevodu Gorana Medveda, zadnji je svezak izdan u nizu prijevoda cjelovitoga biblijskoga komentara *Transforming Word: One-Volume Commentary on the Bible*, Abilene Christian University Press. Izvornik od 1100 stranica podijeljen je na manje, preglednije dijelove. Iako je projekt prevođenja započeo prije nekoliko godina, posljednji je dio konačno objavljen na hrvatskom jeziku. Komentar je minuciozno osmišljen kako bi pružio dubinski uvid u biblijske tekstove knjiga ranih i kasnih proroka: Izaije, Jeremije, Tužaljki, Ezekijela, Danijela, Hošee, Joela, Amosa, Obadije, Jone, Miheja, Nahuma, Habakuka, Sefanije, Hagaja, Zaharije i Malahije. Knjiga je teološko djelo usmjereno na obogaćivanje razumijevanja i povijesne te teološke dimenzije Svetoga pisma.

Knjiga je organizirana u detaljne komentare za svaku proročku knjigu, koje je napisala istaknuta skupina evanđeoskih starozavjetničara, uključujući Johna T. Willisa, Keitha N. Schovilla, Marka W. Hamiltona i druge. Svaki odjeljak počinje uvodom u knjigu, pruža povijesni kontekst, govori o autorstvu i iznosi ključne teme, nakon čega slijedi izlaganje stih po stih. Takva struktura omogućuje čitateljima da proniknu u nijanse teksta, razumiju njegov izvorni kontekst i njegove implikacije za suvremenu teologiju.

Jedna od značajnih prednosti knjige *Riječ koja preobražava* njezina je ravnoteža između akademske strogosti i pristupačnosti. Komentari su bogati povijesnim i kulturološkim uvidima te crpe građu iz širokog spektra izvora uključujući drevne bliskoistočne tekstove i modernu kritičku znanost. Primjerice, komentar o knjizi Zaharije ističe prorokovo korištenje apokaliptičnih slika i njihov značaj za poslijesužanjsku zajednicu, usporedbom Zaharijinih vizija s drugom apokaliptičnom literaturom tog vremena (str. 261-262).

Knjiga također naglašava kontinuitet i razvoj proročkih tradicija. Odjeljak o Izaiji, na primjer, raspravlja o temama pravde i pravednosti, prateći njihovu evoluciju od ranijih proroka i njihovu reinterpetaciju u razdoblju nakon sužanjsva. Ovakav tematski pristup ne samo da poboljšava čitateljevo razumijevanje pojedinačnih knjiga, već također pruža kohezivnu pripovijest o proročkoj literaturi u cjelini.

Odjeljak „Teološka promišljanja“ za svaku biblijsku knjigu pruža duboke i poticajne uvide. Komentatori ne bježe od postavljanja teških pitanja i prividnih proturječnosti unutar tekstova. Konkretno, u knjizi Jeremije istražuje se napetost između božanskog suda i milosrđa te se nude uvidi u to kako te teme odjekuju sa suvremenim pitanjima pravde i suosjećanja (str. 102-103).

Nadalje, obrada takozvanih „malih/kasnih proroka“ u knjizi, često zanemarena u drugim komentarima, posebno je pohvalna. Komentar o knjizi Amosa, primjerice, zadire u pitanja socijalne pravde kojima se bavio prorok. Povlače se paralele sa suvremenim etičkim problemima i naglašava se bezvremenska relevantnost Amosove poruke (str. 198-199).

Iako je biblijski komentar *Riječ koja preobražava* primarno akademsko djelo, ono nudi i praktičnu primjenu za čitatelje. Svaki komentar uključuje promišljanja o tome kako biblijski tekstovi mogu informirati i nadahnuti suvremene vjerske zajednice. Ponuđena tumačenja nisu samo teoretska, već su utemeljena na stvarnim iskustvima vjere i prakse. Tako se, recimo, povlači paralela između društvenih nepravdi koje je osudio prorok Izaija i onih prisutnih u modernom društvu. Prikazano je kako ekonomsko iskorištavanje i društvene nepravde u njegovo vrijeme odjekuju aktualnim globalnim problemima nejednakosti i korupcije. Ove poveznice izazivaju čitatelje da se aktivno uključe u društvenu pravdu kao očitovanje svoje vjere.

Dizajn je knjige promišljen i ima jasnu organizaciju, što je čini vrijednim izvorom za individualno proučavanje i grupne rasprave. Kroz cijeli komentar istaknute su dodatne poučne informacije, na kraju svakog odjeljka nalaze se unakrsne reference i bibliografija, što dodatno povećava njegovu korisnost kao sveobuhvatnog vodiča za proučavanje Starog zavjeta.

Riječ koja preobražava – svezak II D uzorno je djelo biblijske znanosti. Njegova kombinacija akademske dubine, teološkog uvida i praktične primjene čini ga vrijednim izvorom za svakoga tko želi produbiti svoje razumijevanje starozavjetnih proroka i njihovih knjiga. Suradnja raznolike skupine teoloških učenjaka osigurava bogato i višestrano istraživanje biblijskih tekstova, čineći ovaj svezak značajnim doprinosom području biblijskih studija.

Zaključno, navedeni komentar ne samo da osvjetljava drevne tekstove, već i premošćuje jaz između drevnoga povijesnoga konteksta i suvremene važnosti, istinski mijenjajući Riječ za današnje čitatelje. Predanost i stručnost suradnika očigledni su u cijelom tekstu, što komentar čini obveznim štivom za bibličare, teologe, pastore i sve vjernike koji istinski proučavaju Bibliju.

Monika Bajić

Timothy J. Crutcher

Uvod u život i misao Johna Wesleyja

Zagreb: Biblijski institut; Crkva Božja u RH: CO Isusa iz Nazareta Zagreb; Evangelička Metodistička crkva u RH, 2023., str. 276

Nakon knjižice *Jednostavan prikaz usavršavanja kršćanina* Johna Wesleyja, od istih izdavača uz Evangeličku Metodističku crkvu u Hrvatskoj, čiji je predsjedavajući pastor Vatroslav Župančić napisao predgovor za ovu knjigu, dolazi nam puno opširnija biografska knjiga osnivača Metodizma i jedne od najznačajnijih figura postreformacijskoga kršćanstva, teologa, i evangelizatora Johna Wesleyja (1703. - 1791.). Zbog njegova ogromna značaja i statusa u protestantizmu, evangeoskom pokretu i kršćanstvu općenito, ove su knjige, kao i sva potencijalna buduća izdanja na hrvatskom jeziku vezana uz ime i djelo Johna Wesleyja itekako dragocjene i dobrodošle, upravo zbog njegova izuzetna doprinosa Božjem djelu i napretku Njegova kraljevstva.

Knjiga Timothyja J. Crutchera, profesora crkvene povijesti i teologije na Southern Nazarene University, Bethany, podijeljena je u dva dijela. Prvi dio pod naslovom „Život Johna Wesleyja“ u sedam poglavlja navodi sve najvažnije događaje iz njegova života, a drugi dio pod nazivom „Misao Johna Wesleyja“, također u sedam poglavlja skicira najznačajnije postavke njegove teologije.

Prvo poglavlje u kratkim nas crtama uvodi u društveno-politički kontekst Engleske (i Sjeverne Amerike) u razdoblju Wesleyjeva života kao i u stanje u Anglikanskoj crkvi, politička previranja, intelektualno ozračje te društvene promjene. Uglavnom, u čitavom biografskom dijelu nalaze se informacije prezentirane s takvim osjećajem za mjeru kojim se ne ulazi u pretjerano detaljiziranje, stoga nikada ni ne postaju zamorne ni irelevantne. Sljedeće poglavlje obuhvaća razdoblje od njegova rođenja. 17. lipnja 1703. u Epworthu, gdje mu je otac Samuel službovao kao pastor, do 1720. godine. Još jedno od poznatijih crtica iz ovog razdoblja njegovo je spašavanje iz požara u župnom dvoru 1709. te pobožnost njegove majke Susanne čijim molitvama Wesley ima zahvaliti svoju životnu putanju. Treće poglavlje obuhvaća razdoblje od 1720. do 1735. i njegovu akademsku karijeru, kao i studij na Oxfordskom sveučilištu na Christ Church Collegeu, koji je završio njegovim zaređenjem za đakona 19. rujna 1725. te magisterijem 14. veljače 1727. godine. U međuvremenu mu se na Oxfordu pridružio i brat Charles koji je za vrijeme povremena Wesleyjeva služenja kao ispomoć svom ocu u župama u Lincolnshireu, započeo druženje s nekoliko mladih studenata koji su se okupljali zbog molitve i učenja. To je rezultiralo grupom koju su nazivali „Sveti klub“ ili „biblijski moljci“, koja je kasnije dobila naziv „metodisti“, a koju je John nastavio voditi idućih šest godina. Članovi te skupine posvetili su se redovitom tjednom okupljanju i zajedništvu, humanitarnom radu posjećivanja zatvorenika i pomaganja siromašnima, a osobito proučavanju Svetog pisma. Jedan od članova

te grupe je uz braću Wesley bio George Whitefield, još jedno ime neizbježno kada govorimo o protestantskom evanđeoskom kršćanstvu, čiji se utjecaj i slava mogu mjeriti s Wesleyjevim. Po očevoj smrti 25. travnja 1735. John je dva mjeseca služio u Epworthu, a kako je služba župnika već bila dodijeljena drugom, ponuđeno mu je služenje doseljenicima i propovijedanje evanđelja u misijskoj župi u gradiću Savannah u Georgiji. Ovi su događaji zabilježeni u četvrtom poglavlju koje obuhvaća početak evanđeoskog preporoda i razdoblje od 1735. do 1739. godine. Po neuspjehu svoje američke kampanje u siječnju 1738. vraća se u London u posjet prijateljima gdje susreće mladog moravljanskog Nijemca Petera Böhlera koji će silno utjecati na njegov daljnji duhovni razvoj. Ključni trenutak u tom procesu dogodio se 24. travnja 1738. u ulici Aldersgate gdje je Wesley na redovnom okupljanju pijetističke zajednice kojoj je pripadao Böhler doživio obraćenje po čitanju predgovora Lutherova komentara *Poslanice Rimljanima* te je otada bio siguran da je Isus uklonio njegove grijeha i spasio ga od podložnosti grijehu i smrti. Time je započeo evanđeoski preporod koji je Wesley svojim propovijedima na otvorenom, što je za to vrijeme bilo nešto novo i revolucionarno te organiziranim radom počeo širiti diljem Engleske. O tome više čitamo u petom poglavlju o razdoblju između 1739. i 1749. u kojemu se detaljnije govori o razvoju strukture metodizma kao i teološkim prijedorima o naravi milosti s kalvinističkim krilom evanđeoskog pokreta čiji je predstavnik bio Whitefield. U ovom poglavlju iznesene su i skice iz Wesleyjeva privatnog života kao i obiteljska situacija obilježena gubitkom najstarijeg brata, najmlađe sestre i majke u manje od tri godine te okolnosti vezane uz njegov, u konačnici nesretan brak. Šesto poglavlje obuhvaća nešto dulje vremensko razdoblje između 1750. i 1769. godine obilježeno njegovim neumornim propovijedanjem, pisanjem i organiziranjem zajednica. Posljednje poglavlje biografskog dijela ove knjige naslova „Wesleyjeva ostavština“ govori o razdoblju od 1770. do njegove smrti 2. ožujka 1791. i njegovih čuvenih posljednjih riječi. Zatraživši olovku i papir da nešto napiše, pošto za to nije imao snage, Elizabeth Ritchie, koja je preuzela brigu o ostarjelom Wesleyju i njegovom kućanstvu, upitala ga je što treba napisati. Odgovorio joj je: „Ništa. Samo to da je Bog s nama.“ Skupio je posljednju snagu da otpjeva svoju omiljenu himnu *Sve dok dišem, slavit ću Stvoritelja*. Tako je završio izvanredan život velikog čovjeka, jednog od najuspješnijih evangelizatora i organizatora vjerskog života metodističke zajednice.

Drugi dio knjige temeljen je na njegovim propovijedima i knjigama te u osnovnim crtama iznosi Wesleyjevu teologiju i filozofiju. U osmom poglavlju riječ je o njegovoj teološkoj metodi čija je najvažnija sastavnica Sveto pismo, njegov odnos prema tradiciji, ulozi razuma te iskustva. Deveto poglavlje govori o Wesleyjevim razmišljanjima o Bogu, Božjoj transcendentnosti, odnosno „dru-gosti“, Bogu kao Duhu, njegovoj svetosti, dobroti i ljubavi kao osobinama koje dominiraju Wesleyjevim epistemološkim diskursom, zatim o odnosu Boga prema svijetu, Božjoj providnosti i Svetom Trojstvu. Deseto poglavlje zauzimaju njegova

razmišljanja o Stvorenju koje je zapravo dobro i ta je dobrota dinamična realnost uvjetovana povezanošću i odnosima. Nadalje, iznose se misli o čovjeku kao slici Božjoj i raznim aspektima te slike, prirodnim, političkim i moralnim. Jedanaesto je poglavlje rezervirano za Wesleyjevo shvaćanje grijeha, napose izvornoga grijeha te posljedicu grijeha koja je u osnovi iskvarenost Božje slike. Dvanaesto i trinaesto poglavlje govore o njegovim soteriološkim stavovima, vezanim uz povišnu utemeljenost spasenja po Kristu, zatim djelovanju i ulozi Svetog Duha u ekonomiji spasenja, odnosu milosti i vjere te nešto sofisticiranijim teološkim problemima vezanim uz obnovu, analizu stanja koje prethodi spasenju, ulozi slobode i mišljenja u procesu obraćanja, opravdanja i, dakako, posvećenja u kontekstu odnosa i milosti te ljudskog djelovanja. Posljednje, četrnaesto poglavlje obuhvaća Wesleyjevu viziju Crkve i kršćanske zajednice kao zajednice ljubavi, kao misio-narske zajednice po kojoj se ta ljubav i očituje. Knjiga završava pozivom na „življenje Wesleyja“ koji je kao teolog zapravo poticao odnose i praktično djelovanje i koji „je znao da teologiju treba živjeti u svijetu s Bogom i ljudima“.

Timothy Crutcher ovim nam je djelom ispunio svoje obećanje iz naslova na spektakularan način, iznoseći najrelevantnije informacije o životu i teološkim stavovima jedne od najvažnijih osoba protestantskoga evandeoskoga kršćanstva, ujedno i jednog od najvećih aktera engleske i svjetske povijesti. Baš prema Einsteinovoj maksimi da stvari treba pojednostaviti najviše moguće, Crutcher isporučuje elegantno jednostavno i autoritativno djelo koje nikada ne postaje zamorno niti prelazi u trivijalnost. S obzirom na raspon tema koje pokriva i izvore iz kojih crpi, pokazao se autorom sposobnim razložiti kompleksne teme, sintetizirati informacije te ih pretočiti u pitak, zanimljiv tekst, nadasve objektivian i nepristran, a koji pak barem u mojem slučaju, rezultira dobokim poštovanjem prema veličini Johna Wesleyja, čovjeka čije će stvarne zasluge za Božju stvar biti u punoj mjeri i magnitudi otkrivene tek u vječnosti.

Goran Punda

Gavin Ortlund

Biraj Bitke: Umijeće teološke trijaže

Karlovac: Radosna vijest, 2024., 183 str.

Kako pronaći ravnotežu između doktrinarnog sektaštva i doktrinarnog minimalizma? Koje su to doktrine zbog kojih Crkva ne smije popustiti ni milimetar, a koje pak mogu biti predmetom rasprave, ali ne i razilaženja vjernih unutar iste? Na ova pitanja odgovara Gavin Ortlund, pastor, autor, govornik i apologet kršćanske vjere. Osim što je autor brojnih akademskih i popularnih

članaka te osam knjiga, G. Ortlund je i predsjednik organizacije Truth Unites i eklezijalni teolog u crkvi Immanuel Nashville. Njegovu knjigu, pod naslovom *Biraj bitke: Umijeće teološke trijaže*, izdala je udruga Radosna vijest 2024. godine.

Knjiga je podijeljena u dva dijela. Prvi dio sadrži tri poglavlja, od kojih prva dva za cilj imaju ukazati na dvije suprotstavljene zablude u svrhu postavljanja šireg okvira za promišljanje o važnosti doktrina. Zatim, u trećem poglavlju autor kroz osobni primjer i iskustvo dodaje na značaju i ukazuje na potrebu za tematikom teološke trijaže. U drugom dijelu, odnosno posljednja tri poglavlja, možemo čitati o teološkoj trijaži na djelu - kroz nekoliko konkretnih primjera definiranja doktrina.

Uvod knjige otkriva pozadinu termina *teološka trijaža* koji je skovao Albert Mohler. Radi se o sustavu određivanja prioriteta koji dolazi iz medicinskog svijeta. Činjenica je da doktor ne može liječiti više pacijenta odjednom pa stoga mora odrediti koje će ozljede liječiti prvo. Ako to prenesemo u kontekst teologije, činjenica je da nisu sve doktrine jednako važne. Autor na početku nudi četiri razine, četiri osnovne kategorije za određivanje važnosti pojedinih doktrina koje služe kao okvir u daljnjem sadržaju.

U središtu prvog poglavlja „Opasnost doktrinarnog sektaštva“ nalazimo istaknutu važnost jedinstva Crkve, između ostalog na temelju Isusove molitve u Ivanu 17,21. Suprotno tome, kao jednu od glavnih prijetnji, pastor Ortlund navodi doktrinarno sektaštvo. Pod time podrazumijeva „bilo koji stav, vjerovanje i praksu koji doprinose nepotrebnim podjelama u Kristovom tijelu“ (str. 34). Stoga, oprečno stavu kako su sve doktrine jednako važne, autor navodi apostola Pavla koji na više mjesta stavlja određene teme iznad drugih. Za primjer uzima njegove riječi upućene vjernicima u Korintu (1 Kor 15,3). Nepotrebna neslaganja oko pitanja koja ne bi trebala biti izvor podjela često započinu nečim što J. Calvin naziva „zabludom hirovitog razdvajanja“. Zajedno s F. Turretinom, Calvin se slaže i tvrdi da postoje primarne i sekundarne doktrine. Dok su jedne sigurne i neupitne kao ispravna načela vjere, druge su pak podložne diskutiranju, ali ne i razbijanju jedinstva vjere. Doktrinarno sektaštvo, ili prenaplašavanje jedne doktrine koja nije od primarne važnosti, nauštrb jedinstva i svetosti Crkve, kao i njezine misije moguće ukazuju na neki drugi, dublji problem. Autor skreće pozornost na pitanje odanosti i našeg identiteta u Kristu radije nego usmjerenost na različitosti u odnosu na druge vjernike.

Drugo poglavlje „Opasnost doktrinarnog minimalizma“ predstavlja drugo lice kovanice, odnosno suprotnu krajnost spektra u usporedbi s doktrinarnim sektaštvom. Možda je najbolji primjer koji odražava ovaj problem iskazan u mentalitetu koji govori da se ne vrijedi razilaziti oko doktrina, ono što je jedino važno jest da *volimo jedni druge - samo ljubav!* Ovaj je mentalitet moguće susresti u krugovima antiintelektualizma gdje se zagovara isključivo vjera, emocije i iskustvo nasuprot teologiji, razumu i promišljanju. U ovom poglavlju autor brani tezu da su i druge,

u odnosu na evanđelje sekundarne doktrine značajne. Tako kao razloge navodi značaj za Sveto pismo, za crkvenu povijest, za kršćanski život te konačno i za suštinske doktrine. Ako to ne bi bio slučaj, osim teme evanđelja, sve bi se ostalo svelo na sporedno i potpuno nevažno. Izreka iz 17. st.: „U suštinskim pitanjima - jedinstvo, u nesusštinskim - sloboda, a u svemu – ljubav“ (str. 53) jako dobro sažima i amplificira autorovu poantu ovog poglavlja. A to je da doktrinarni minimalizam i doktrinarni indiferentizam nemaju kralješnicu. Da bismo *voljeli jedni druge* i složili se oko suštinskog - evanđelja, isto treba definirati. Za to su nam potrebne doktrine koje potpomažu način na koji zagovaramo evanđelje. Doktrine drugoga, trećeg i četvrtog reda koje su u povijesti odigrale važnu ulogu, doktrine za koje se vrijedi boriti - tvrdi Ortlund.

Ova knjiga nije još jedna u nizu akademskih prikaza određene teme i poticaj na razmišljanje teolozima i pastorima, svakako ne *samo* to. U trećem poglavlju „Moje putovanje s doktrinama drugog i trećeg reda“ autor opisuje vlastita unutar-nja previranja i iskustvo koje ga je nagnalo da promišlja, proučava i odluči pisati o ovoj temi. Vjerujem da se mnogi mogu poistovjetiti s iskustvom koje sadrži ovo poglavlje. Određena pozadina u kojoj je autor odrastao, određeno teološko usmjerenje, određeno obrazovanje kao i određeni ljudi kojima je bio okružen, oblikovali su njegova vjerovanja. No, ta ista vjerovanja o doktrinama drugoga i trećeg reda bila su izazvana dubljim proučavanjem određenih tema, tj. susretom s drugim i drugačijim. Autor kao osobni primjer navodi pitanje krštenja, pitanje posljednjih vremena i pitanje stvaranja. Ako koncept teološke trijaže još nije probudio interes za čitanjem ove knjige kod čitatelja, ovo - treće poglavlje to može promijeniti.

Drugi dio knjige *Teološka trijaža na djelu* započinje četvrtim poglavljem koje govori o tome „Zašto vrijedi boriti se za doktrine prvog reda“. Prema naslovu knjige *Biraj bitke*, ovo poglavlje donosi upravo to - opis bitaka koje želimo odabrati, koje naprosto moramo voditi ako ne želimo izgubiti sve. U teologiji, to su doktrine prvog reda. Dva su važna pitanja koja se ističu na samom početku: 1) Zašto su doktrine prvog reda od suštinskog značaja za evanđelje? i 2) Kako razlučiti što je doktrina prvog reda, a što nije? Na prvo pitanje, kao odgovor, autor navodi da je razlog za boriti se oko doktrina prvog reda taj što upravo one označavaju crtu razdvajanja evanđelja od potencijalno hereza. Isto tako, drugi razlog je taj što te doktrine tvore važne elemente evanđelja. Jedne su, dakle, potrebne za *obranu* evanđelja, dok su druge potrebne za *navješćivanje* evanđelja (str. 84). Za odgovor na drugo pitanje - kako odrediti koje su to doktrine prvog reda - autor navodi korisne kriterije uz pomoć drugih autora, kao i popise pitanja koje si čitalac treba postaviti pri razmatranju i definiranju neke doktrine. Najzanimljiviji dio ovog poglavlja jest praktični primjer na kojem autor sprovodi ove važne kriterije i čimbenike, a taj su primjer dvije doktrine - djevičansko rođenje i opravdanje.

„Snalaženje u kompleksnostima doktrina drugog reda“ naziv je petog poglavlja. Mentalni stav prema ovim doktrinama, tvrdi autor, jest *mudrost i uravnoteženost*, za razliku od *hrabrosti* i *uvjerenja* kad je riječ o doktrinama prvog reda. Ovdje se radi o pitanjima koja nisu obuhvaćena Apostolskim vjerovanjem, koja nisu od suštinskog značenja za evanđelje, a istovremeno su dovoljno važna da opravdaju podjelu među vjernicima, objašnjava autor. Ovo poglavlje može biti, moguće, još i zanimljivije od prethodnog s obzirom na doktrine koje autor uzima kao konkretan primjer: *krštenje* (kredobaptizam naspram pedobaptizmu), *duhovni darovi* (kontinuitetizam naspram nekontinuitetizmu), *žene u službi* (komplementarizam naspram egalitarizmu).

Najteže i najkompliciranije poglavlje, prema autoru, za cilj ima skrenuti pozornost na dva razloga koja ukazuju na važnost doktrine drugog reda. Prvi je taj da one izvršavaju značajan utjecaj na naše svjedočanstvo, odnosno shvaćanje evanđelja. A drugi razlog je taj da su one uzrok praktičnim različitostima u načinu na koji se vode crkve. No cilj, koji možda i nadilazi samu teološku trijažu nad doktrinama drugog reda, jest ukazati na složenost provođenja iste iz različitih razloga. Kako bih izoštrio autorovu namjeru da ukaže na složenost ovog procesa, teološke trijaže nad doktrinama drugog reda, izdvajam zanimljiv navod iz knjige „Razmisлите: više je kršćana poginulo od ruke drugih kršćana tijekom Reformacije zbog krštenja nego što ih je poginulo pod Rimskim Carstvom zbog vjere u Krista“ (str. 113).

Šesto i posljednje poglavlje argumentira „Zašto se ne trebamo razdvajati radi doktrina trećeg reda“. Baš kao što naslov knjige ohrabruje da bismo bitke u kojima ćemo se boriti, isto je toliko važna mudrost i pronicljivost u prepoznavanju bitaka koje treba izbjegavati. U ovom poglavlju, mentalitet koji je poželjan jest mentalitet *obazrivosti* i *suzdržljivosti*. Autor smatra da se većina teoloških rasprava današnjice vodi oko doktrina trećeg, ili čak četvrtog reda - neopravdano. Glavna misao ovog poglavlja poziv je na pokazivanje snage i mudrosti kršćana kroz izbjegavanje borbi oko doktrina trećeg reda. Ovu premisu autor provlači kroz dva primjera, dvije doktrinarnе rasprave koje nikako ne bi trebale biti razlog razdvajanja, već suprotno, kako kritičko promišljanje o tim doktrinama može biti korisno. Teme, doktrine trećeg reda koje služe kao primjer ovdje su *dani stvaranja* i *narav mile-nija*.

Na samom kraju, Ortlund upućuje zanimljiv poziv čitatelju, zajedno sa znakovitim razlozima kao i rezultatom koji bi odgovor na taj poziv mogao donijeti. Uz to, na kraju knjige može se pronaći kazalo pojmova te kazalo biblijskih pojmova.

Zaključno, autor se ovom knjigom dotiče izuzetno važne teme koja obuhvaća višegeneracijsko čitateljstvo. Jednako je važna za mlade koji s velikim žarom žele braniti svoju vjeru i raspravljati o velikim teološkim doktrinama, kao i za one zrelije, iskusnije vjernike koji su odgovorni osigurati stabilnost i težiti jedinstvu vjernika na temelju prepoznavanja važnosti bitke u kojoj se odlučuju boriti. Umijeće

teološke trijaže prijeko potreban je sustav određivanja prioriteta koji doprinosi naporima u postizanju jedinstva Crkve. Poziv na biranje bitki koje kršćani vode, u koje ulažu svoje napore i vrijeme važan je zadatak čijem izvršavanju ova knjiga nudi dobar početak. Svrha ove knjige nije dati točne odgovore i precizno definirati određene doktrine. Umjesto toga, čitatelja upoznaje sa složenošću procesa, nudi alate i poziva na očuvanje jedinstva pri vršenju teoloških trijaža u budućnosti. Hrvatsko je tržište obogaćeno ovom knjigom koja čitatelja potiče na pomnije istraživanje i dublje proučavanje teoloških doktrina, zahvaljujući ovom sadržaju - na ispravan način.

Tomislav Minić

Greg Ogden

Osnove učenjaštva

Zagreb: Biblijski institut, 2024., str. 449

Osnove učenjaštva smatra se jednom od najboljih knjiga na temu učenjaštva, a u prilog tome govori činjenica da je do sada prevedena na više od trideset jezika. Autor je osoba s velikim iskustvom u pastoralnom radu, stvaranju učenika i predavanju na biblijskoj školi. Njegovo je glavno područje interesa i rada učenjaštvo te je napisao nekoliko knjiga na tu temu.

Ono što se odmah ističe u ovoj knjizi jest autorovo otkriće iz vlastite bogate prakse da se učenjaštvo najbolje odvija u grupama od 3 do 4 osobe, kako ih on naziva mikrogrupama. Odmah u predgovoru hrvatskom izdanju autor navodi: „Knjiga *Osnove učenjaštva* je alat. Ona služi većemu cilju. Osmišljena je da ju koristimo u kontekstu međuljudskih odnosa koje nazivamo mikrogrupama (3 do 4 ljudi koji zajedno putuju k dubljim zrelosti u Kristu). Lekcije se temelje na Svetom pismu kao istini na kojoj trebamo sagraditi svoj život. Svaka je osoba u grupi pozvana uhvatiti se ukoštac s njezinim sadržajem, zapisujući pritom vlastite misli i uvide. Zatim se okupljate kako biste dijelili što vam je Gospodin pokazao i, pritom, naučili osobno primijeniti Božju riječ na svoj život“ (str. 9). Mikrogrupe se razlikuju od sastajanja udvoje ili malih grupa od 5 do 12 ljudi, i autor ih naziva „staklenicima Svetoga Duha“ (str. 15) jer se u takvom sustavu najbolje odvija rast pojedinaca. Autor smatra da primjenom takvog sustava bilo koja crkva u nekoliko godina može postati crkva koja aktivno stvara učenike.

Sam autor daje odgovor na pitanje čemu služi knjiga: „Knjigu *Osnove učenjaštva* posebno sam osmislio da služi pokretanju malih učenikačkih jedinica koje se umnažaju. Ona cilja na stvaranje mreže pojedinaca posvećenih učenjaštvu, koja stalno raste i obuhvaća više naraštaja. Knjiga spaja tri elementa koji stvaraju klimu u kojoj Sveti Duh može dati ubrzani rast“ (str. 19). Ta tri elementa su: nepro-

mjenjiva istina Božje riječi, transparentni odnosi i međusobna odgovornost koja mijenja živote. Mikrogrupe su idealne za te elemente: ako je grupa manja, često se stvara hijerarhijski odnos, a ako je grupa veća, elementi se razvodnjavaju i teže je u potpunosti uključiti svakog pojedinca.

Glavni dio knjige sastoji se od 25 lekcija za učenje koje su svrstane u četiri dijela i dodatni odjeljak. Prvi dio bavi se odrastanjem u Kristu: stvaranje učenika, biti učenikom, tihi čas, proučavanje Svetoga pisma, molitva i štovanje. Drugi dio bavi se razumijevanjem Kristove poruke: troosobni Bog, stvoreni na sliku Božju, grijeh, milost, otkupljenje, opravdanje, posvojenje. Treći dio bavi se preobrazbom na Kristovu sliku: ispunjeni Svetim Duhom, plod Svetoga Duha, pouzdanje, ljubav, pravda i svjedočenje. Četvrti dio bavi se služenjem Kristu: Crkva, darovi za služenje, duhovni rat, život poslušnosti i dijeljenje bogatstva. Dodatna i završna lekcija govori o novcu. Svaka lekcija sastoji se od četiriju elemenata koji sadrže po nekoliko pitanja. Četiri elementa su: temeljna istina, stihovi za pamćenje, induktivno proučavanje Biblije i štivo. Na kraju svake lekcije preporuča se knjiga na danu temu pod podnaslovom „Idemo malo dublje“. Glavni savjet je: „Sve što činite prožmite molitvom“ (str. 27).

U dodatku autor opisuje ono što je bitno u stvaranju službe učenitva. Mora postojati životno ulaganje (poput roditelja u raznim fazama odrastanja djece), prenosivost (svaki učenik trebao bi postati sposoban voditi malu grupu za učenje), svrhovitost (disciplinirani rast prema zrelosti), fleksibilnost (nema dva ista učenika) i priprema (pregled materijala prije sastanka i molitva za učenike). Na kraju nalazimo priručnik s uputama za voditelje i prijedlog mogućih formata sastanaka. Autor smatra da „[u] crkvi postoji ugrađena inercija jer smo tako temeljito indoktrinirali ljude u pasivan, potrošački pristup vjeri“ (str. 439) te je upravo zbog toga potrebno aktivno i odgovorno učenje. Također upozorava da se *Osnova učenitva* ne smije pretvoriti u program, nego da treba raditi polako, uživati u procesu i razvijati se godinama. Tek iz dugoročne perspektive možemo vidjeti je li se crkvena zajednica preobrazila u Kristove učenike koji stvaraju druge učenike.

Bez obzira što autor dolazi iz drukčije kulture, ova je knjiga vrijedna prijevoda na hrvatski jezik jer izvrsno prenosi temu učenitva za naše područje i potrebe. Tema je obrađena iz biblijske perspektive i za praktičnu primjenu, tako da nije kulturološki uvjetovana, odnosno nadilazi kulturološke granice i može se primijeniti globalno. Ova knjiga jedna je od onih koje mogu u vjerniku zapaliti vatru za učenje i odmah ponuditi priručnik za praktičnu primjenu. Volio bih raspraviti s autorom to što naglašava davanje i potpisivanje svečanog obećanja za sudjelovanje u mikrogrupi (str. 28) te to što smatra da je davanje desetine novoza-vjetna zapovijed (str. 402, 411). Iz osobnog iskustva mogao sam se poistovjetiti s autorovim iskustvom da su male grupe od 3 do 4 osobe zaista najbolji sastav za učenje jer su tako svi članovi grupe aktivno uključeni i odgovorni. Smatram

da smo bogatiji za jedno izvrsno djelo i izvrstan priručnik za provođenje učenish-tva u našim crkvama. Ovo može biti jedno od odličnih rješenja za pojedince ili crkve koje stagniraju, tj. prilika za odmah početi prakticirati učenje kao nužnu potrebu svakoga kršćanina i kršćanske zajednice.

Goran Medved

**ČITAJTE ONLINE
IZDANJE KAIROSA**

www.kairos.bizg.hr

